

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет
внутрішніх справ
Навчально-науковий інститут права
та масових комунікацій

Соціологічна асоціація України

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТИ

Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 6 квітня 2011 р.)

Харків 2011

ББК 60.55.8+88.47+67.61

Д 25

*Друкується відповідно до розпорядження Харківського
національного університету внутрішніх справ
від 2 лютого 2011 р. № 16*

Девіантна поведінка: соціологічний,
Д 25 психологічний та юридичний аспекти : матеріали
наук.-практ. конф. (Харків, 6 квіт. 2011 р.) / МВС
України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Навч.-наук.
ін-т права та масових комунікацій ; Соціологічна
асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2011. – 232 с.

*Збірка містить програму і тези виступів учасників
науково-практичної конференції за трьома основними
напрямами, які є предметом дискусії науковців: теорія
девіантної поведінки; дослідження різновидів та форм
девіантної поведінки; соціальна робота з девіантами та
профілактика девіантної поведінки.*

Тези доповідей та виступів друкуються мовою оригіналу
та викладені в авторській редакції з незначними
коректорськими правками.

ББК 60.55.8+88.47+67.61

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова – проректор – директор навчально-наукового інституту права та масових комунікацій **Московець Валерій Іванович**.

Заступник голови – завідувач кафедри соціології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій **Руценко Ігор Петрович**.

Секретар – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення органів внутрішніх справ навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій капітан міліції **Андрєєва Галина В'ячеславівна**.

Члени оргкомітету:

– начальник науково-дослідної лабораторії з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення органів внутрішніх справ навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій полковник міліції **Свеженцева Юлія Олександрівна**;

– начальник відділу ресурсного забезпечення підполковник міліції **Копаниця Олексій Вікторович**;

– начальник редакційно-видавничого відділу підполковник міліції **Білоус Петро Олександрович**;

– науковий співробітник відділу організації наукової роботи старший лейтенант міліції **Мещерякова Олена Вікторівна**.

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

6 квітня 2011 р.

ХНУВС, вул. Проскури, 1а, приміщення бібліотеки

9.30 – 10.00	Реєстрація учасників конференції
10.00 – 11.45	Перше засідання
11.45 – 12.00	Кава-брейк
12.00 – 13.45	Друге засідання
13.45 – 14.30	Перерва на обід
14.30 – 16.30	Третє засідання

доповіді – до 15 хвилин

виступи в обговоренні – до 5 хвилин

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ

Вступне слово

Бандурка Олександр Маркович – доктор юридичних наук, професор, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, генерал-полковник міліції.

Модерн як загальне тло девіантної поведінки

Кононов Ілля Федорович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Інноваційні зміни в постіндустріальному суспільстві

Болотова Вікторія Олександрівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології і політології НТУ «ХПІ»;

Ляшенко Наталія Олександрівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС.

Девіантна інсталяція як механізм конструювання соціально-просторових відхилень

Лобанова Алла Степанівна – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету;

Калашнікова Людмила Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету.

Теорії розпізнання девіантної поведінки

Балинська Ольга Михайлівна – кандидат юридичних наук, в. о. проректора з наукової роботи Львівського державного університету внутрішніх справ.

Наука, девіантність і мораль

Кохан Володимир Васильович – кандидат соціологічних наук, асистент кафедри соціології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Межэтническая толерантность жителей города Луганска

Поклад Василий Иванович – кандидат философских наук, доцент, заведующий кафедрой криминологии, конфликтологии и социологии Луганского государственного университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко.

Реклама як чинник негативної соціалізації молоді

Бутиліна Олена Вікторівна – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології ННІ права та масових комунікацій ХНУВС.

Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп сфери банківської діяльності

Корнієнко Василь Володимирович – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем розкриття злочинів ННІ підготовки фахівців кримінальної міліції ХНУВС.

Проблема здатності до свідомо-вольової поведінки неповнолітніх як ознака осудності особи

Греса Наталія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Деякі проблеми мотивації злочинної поведінки жінок

Шевченко Лариса Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Віктимологічна характеристика жінки-жертви

Макаренко Ольга Олександрівна – викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Чинники девіантної поведінки підлітків

Грабарь Вікторія Олександрівна – слухач магістратури ХНУВС

Вплив виду та характеру девіантної поведінки (злочинів) на визначення структури та змісту системи кримінальної юстиції України

Голубов Артем Євгенович – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДЛ з розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів ННІ ПМСІТ ХНУВС.

ДРУГЕ ЗАСІДАННЯ**Медико-соціальні та внутрисемейні аспекти формування аддиктивного поведінки підлітків**

Бойчук Юрій Дмитрович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри здоров'я людини та корекційного освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Жіночий наркотизм як вид девіантної поведінки

Солохіна Лариса Олександрівна – викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Особливості розповсюдження наркоманії серед жінок

Кілюшик Яна Андріївна – студентка 3 курсу за напрямком «Психологія», ХНУВС.

Курильні суміші – нова наркотична отрута

Карєбіна Олеся Володимирівна – магістр кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС.

Особливості готовності до саморозвитку студентів з різною схильністю до Інтернет-залежності

Шиліна Алла Андріївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Девіантна поведінка учасників віртуальних соціальних мереж

Плузатир Максим Віталійович – кандидат юридичних наук, старший інспектор навчального центру післядипломної освіти ННІ управління Національної академії внутрішніх справ.

Корупція як форма девіантної поведінки (морально-психологічний аспект)

Григоренко Дмитро Артурович – студент IV курсу Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Злочинність у паливно-енергетичному комплексі України як вид девіантної поведінки

Шевченко Лариса Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Контрабанда на східній ділянці українсько-російського кордону

Хобта Світлана Вікторівна – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Проблема девіації репродуктивної поведінки сучасної молоді

Бацилева Ольга Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи Державного університету інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк;

Пузь Ірина Володимирівна – асистент кафедри соціальної роботи Державного університету інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк.

Інфантицид як вид девіантної поведінки

Шевченко Ольга Вікторівна – викладач кафедри кримінального права та кримінології ННІ підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання ХНУВС.

Юне материнство: межі девіантності

Пронська Севіль Миколаївна – лікар акушер-гінеколог, комунальний заклад охорони здоров'я міський пологовий будинок № 1;

Санна Ганна-Марія Миколаївна – аспірант кафедри соціології та політології НТУ «ХП».

До проблеми вивчення проституції неповнолітніх

Кобикова Юлія Валентинівна – викладач кафедри загальної та прикладної психології та педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Сутність феномену гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою

Мороз Алла Вікторівна – науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Маргінальність професії як фактор девіантності: на прикладі українських моряків

Димитревич Олександр Володимирович – здобувач ХНУВС, радник голови Морських профспілок України з міжнародних і соціальних питань.

Доступність справ про адміністративні правопорушення як джерела кримінологічної інформації про суспільні явища, що детермінують злочинність

Одинцова Олена Володимирівна – ад'юнкт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.

Соціально-історичний контекст утвердження ксенофобських уявлень

Горбачова Ольга Вікторівна – науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Девіантна поведінка серед неповнолітніх та її основні причини

Дедурина Катерина Геннадіївна – науковий співробітник НДІ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС;

Разя Людмила Петрівна – науковий співробітник НДІ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі ВНЗ: чи стане це нормою?

Решетняк Сергій Борисович – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС;

Решетняк Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та оподаткування НТУ «ХП».

ТРЕТЄ ЗАСІДАННЯ

«Організаційні» девіації і кадрова безпека

Рущенко Ігор Петрович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС.

Феномен лояльності і безпека організацій

Дубровский Ігор Михайлович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС.

Управління девіацією як чинник безпечної організаційної поведінки

Паньков Дмитро Михайлович – здобувач ХНУВС, інженер-програміст ПАТ «Банк Ренесанс Капітал».

«Складний» персонал соціальної організації: до побудови діагностичної методики

Святокум Олег Івладійович – Харківський торгівельно-економічний інститут Київського національного торгівельно-економічного університету.

Профілактика наркотичної залежності серед учнівської молоді Харкова

Московець Валерій Іванович – кандидат соціологічних наук, доцент, проректор – директор ННІ ПМК ХНУВС.

**Деякі питання контролю обігу лікарських препаратів,
що є об'єктом зловживання хворими на наркоманію**

Кузьмін Валерій Нікіфорович – кандидат медичних наук, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України».

**Профілактика стигматизації як фактор попередження
девіантної поведінки підлітків**

Гузьман Олена Анатоліївна – кандидат соціологічних наук, начальник кафедри соціології та соціальної роботи ННІ ПМСІТ ХНУВС;

Белих Ольга Євгенівна – викладач кафедри соціології та соціальної роботи ННІ ПМСІТ ХНУВС.

**Роль правових норм у формуванні правослужняної поведінки
особистості**

Землянська Олена Володимирівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри прикладної психології ННІ ПМСІТ ХНУВС.

До питання запобігання девіантної поведінки неповнолітніх

Стеблинська Оксана Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ.

**Правовий механізм обмеження продажу неповнолітнім
спиртних напоїв**

Грищенко Максим Віталійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник НДІ з проблем попередження правопорушень та взаємодії з населенням і громадськістю ННІ підготовки фахівців міліції громадської безпеки ХНУВС.

**До питання про використання кримінологічної термінології
у запобіганні злочинності**

Канібер Юрій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології ННІ ПМК ХНУВС.

**Окремі питання спеціально-кримінологічного попередження
порушення недоторканості житла**

Морквін Дмитро Анатолійович – науковий співробітник НДІ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Чи можливо виховання в сучасних органах внутрішніх справ?

Свєженцева Юлія Олександрівна – кандидат соціологічних наук, доцент, начальник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Місце моніторингових досліджень негативних соціальних явищ в оцінці діяльності органів внутрішніх справ

Сердюк Олексій Олександрович – кандидат соціологічних наук, доцент, заступник начальника НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Особистісно-професійні якості керівника в правоохоронних органах

Александров Юрій Васильович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної та загальної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

Мотиваційні чинники девіантних дій правоохоронців очима громадськості: аналіз електронних ЗМІ

Андрєєва Галина В'ячеславівна – науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Суїцид як форма девіантної поведінки працівників правоохоронних органів

Логачев Микола Георгійович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС.

До питання забезпечення контролю та нагляду за дотриманням дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ України

Чапала Ольга Юрійвна – кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС.

Девіантна соціалізація серед працівників правоохоронних органів

Діденко Володимир Миколайович – центр практичної психології управління кадрового забезпечення Головного управління МВС України в Харківській області.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Конференція «Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти» стає вже традицією у стінах Харківського національного університету внутрішніх справ. Щорічно навесні збираються науковці, фахівці з девіантної поведінки, аби обговорити актуальні питання у цій галузі, і, власне, місце зустрічі не є випадковим. На сьогодні наш Університет є неформальним лідером серед вищих навчальних закладів і юридичного, і неюридичного профілю в галузі вивчення різноманітних соціальних відхилень і розроблення відповідних профілактичних заходів. Закономірним є те, що у лютому місяці цього року саме у стінах ХНУВС відбулися установчі збори з відродження Кримінологічної асоціації України. На цьому заході були представлені головним чином учені-юристи, які репрезентують науку про злочинність. Але усім добре відомим є той факт, що в Університеті склалися соціологічна і психологічна наукові школи, які розробляють нові для української науки напрямки й галузі, пов'язані з правоохоронною діяльністю та тематикою злочинності. Ми сподіваємося, що психологи і соціологи зроблять помітний внесок у розв'язання надзвичайно актуального завдання: створення в Україні системи профілактики правопорушень і злочинності. В цьому контексті суттєво посилюється актуальність і нинішньої конференції. Позитивним є вже те, що вона має широкий формат як тематичний, так і з точки зору участі представників різних наукових дисциплін.

Девіантологія як дисципліна, що ставить на меті інтеграцію знання стосовно різних типів й форм соціальних відхилень, є порівняно молодого науковою галуззю. Досі не зовсім чітко визначено її науковий статус, але безперечним є те, що вона сполучає і юридичні, і соціологічні, і психологічні, і педагогічні, і навіть медико-біологічні аспекти. Ось чому зустріч спеціалістів різного профілю, які з різних позицій вивчають феномен відхиляючої поведінки, має закономірний характер. Злочинність, мабуть, залишається одночасно і найбільш масовою, і найбільш небезпечною формою соціальних відхилень. Кожного року відомча статистика МВС України фіксує кількост тисяч випадків злочинних посягань, а реально лік іде на мільйони

одиничних кримінальних фактів з урахуванням латентної складової. Злочинність є сукупністю суспільно небезпечних діянь, такими актами, що шкодять матеріальним інтересам людей, породжують горе в сім'ях, збирають кривавий врожай убивств і фізичних ушкоджень, несуть для країни величезні економічні втрати. Зі злочинами щільно пов'язані й інші види девіацій, особливо ті, які кримінологи називають «фоновими» явищами: пияцтво, алкоголізм, наркоманія, проституція. Поміж злочинністю й «фоновими» явищами існує виразна кореляційна залежність, вона давно відома усім кримінологам і практикам правоохоронної системи. Сьогодні доволі несподівано стали поширюватися нові форми залежностей, до яких належать, у першу чергу, ігроманія, мультимедійні адикції, залежність від Інтернету. Простежується цікава і парадоксальна ситуація: людина у XX і XIX століттях стає набагато вільнішою в економічному, політичному, духовному аспектах, але одночасно наші сучасники потрапляють у тенета різних залежностей, що спотворюють особистість і часто-густо підштовхують людину до кримінальними діянь. Девіантна поведінка, безперечно, пов'язана з особистістю людини і внутрішніми ментальними процесами, але одночасно – це і масові типові, отже, соціальні форми поведінки. Якість життя, безпека особистості, ризики щодо дітей і їх майбутнього безпосередньо пов'язані з поширеністю девіантних явищ у суспільстві. Суспільство не може спокійно обходити ці явища, певна реакція завжди супроводжувала девіантну поведінку.

Суспільна реакція на девіації має певну історичну еволюцію. На «початку часів», якщо так можна визначити стародавнє суспільство, практикувалося жорстоке фізичне придушення девіацій. Вони пояснювалися зв'язком із дияволом, підступом нечистої сили, а це вимагало негайного очищення загубленої душі, що робилося нерідко шляхом знищення плоті. Отже, смертна кара, тортури були звичайними санкціями. Власне, таким чином соціум намагався уникнути дезінтеграції та неоднорідності; французький соціолог Дюркгайм називав суспільну вимогу «бути як усі» – механічною солідарністю. Останнє відіграло важливу роль в об'єднанні людей, їх гуртуванні у суспільствах. Але часи змінювалися і суспільство раз по раз

стає більш терплячим і милостивішим до власних девіантів. Загальна тенденція, яка історично збігається з епохою модерну й постмодерну, полягає в тому, що покарання за девіантні вчинки пом'якшуються, відбувається декриміналізація тих чи інших діянь, а санкції якщо і залишаються, то мають характер певної громадської думки, морального осуду або позиції церковних кіл, які, наприклад, можуть засуджувати адюльтер, аборти чи гомосексуалізм. Це аж ніяк не означає, що зникає проблема девіантної поведінки. Наведемо приклад еволюції ставлення суспільства щодо суїциду. Ще два століття тому це розглядалося одночасно і як гріх, і як злочин, винних карали у кримінальному порядку, самогубцям відмовляли у похованні на звичайних кладовищах, а на вулицях міст Російської імперії можна було побачити жахливі з точки зору сучасника картини, коли тіло нещасного прив'язували до коня і волокли дорогою, аби залякати тих, хто захоче повторити згубний досвід у майбутньому. Чи змінилася статистика самогубств на краще у наші дні? Ні, існує протилежна тенденція. І суїцидальна поведінка не розглядається як нормальна дія. Але нікому вже не спадає на думку визначати суїцидента як злочинця, його розглядають, скоріше, як хвору людину, що потребує екстреної психологічної допомоги або госпіталізації в спеціальні відділення, де працюють психіатри, що спеціалізуються в галузі суїцидології.

Сьогодні місце безжалісного судді, тюремника або ката часто-густо займають соціальні працівники, педагоги, медики. Але і правоохоронцям вистачає роботи. Візьмемо, наприклад, проблему наркоманії. Незаконний обіг наркотичних речовин, наркодилери, виробники наркотичних препаратів є і завжди, сподіваюся, залишаться об'єктом кримінальної репресії. Але в Україні мешкають чверть мільйона (за певними підрахунками) наркозалежних осіб, які становлять, передусім, об'єкт для медиків, психологів, психіатрів, соціальних працівників. Власне, чому ці люди замість того, аби куштувати солодкі цукерки або традиційне соняшникове насіння, ширяються брудною отруйною рідиною, а потім перетворюються на інвалідів? Міліція не ставить ці питання і не має відповіді на них. Тут починається сфера наукових теорій, гіпотез, ідей та

припущень. Є кілька завдань, що об'єднують девіантологів незалежно від дисциплінарної приналежності. Дослідники мусять не тільки вивчити саме явище у макро- і мікрівимірах, з'ясувати причини (фактори), які його породжують, але й висловити експертну думку щодо шляхів профілактики небезпечної девіації.

Профілактика є головним практичним виходом наукових праць, присвячених девіантній поведінці. Ніхто не може спростувати стару істину, що хвороби краще попереджати, ніж лікувати. Але в масштабах держави доволі важко змінити загальну практику, коли фінансуються правоохоронні органи, репресивні заходи, тюрми, але майже не виділяється коштів на профілактичні заходи. Мабуть, це не є випадковим, дається взнаки традиція старих часів, домінує доволі спірна думка, що острах покарання (так звана загальна превенція) є кращою профілактикою негативного явища. З іншого боку, чи є чіткі і переконливі знання й практичні заходи, розроблені нашими вченими або практиками, під які можна відкривати фінансування? Так чи інакше, вже час розірвати це коло і почати робити реальні кроки. Від вчених вимагається не тільки окремі рекомендації щодо того, як зупинити поширення тих чи інших соціально-негативних явищ, але суспільство вправі очікувати створення масштабних профілактичних технологій, розроблення програм локального, місцевого або регіонального рівнів, які б можна було покласти в основу адміністративних рішень, наповнити коштами і впроваджувати у життя на постійній основі.

Бажаю нашим гостям, ученим ХНУВС плідної роботи, творчої наснаги на шляху вирішення актуальних теоретичних і прикладних проблем, створення посправжньому ефективних профілактичних систем, здатних протидіяти поширенню небезпечних девіацій.

Олександр Маркович БАНДУРКА
доктор юридичних наук, професор,
ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ,
генерал-полковник міліції

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 316.43:316.33.001

Ілля Федорович КОНОНОВ

*доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри філософії та соціології Луганського
національного університету імені Тараса Шевченка*

МОДЕРН ЯК ЗАГАЛЬНЕ ТЛО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Модерн розглядається як загальний ґрунт виникнення девіацій. Їх розповсюдження є зворотною стороною потреби в творчості в сучасних суспільствах.

В суспільствах Другого модерну проблема девіантної поведінки потребує нового перевизначення. В традиційних і довгий час в індустріальних суспільствах девіації пояснювалися в межах організмичної метафори, і їх осмислення будувалося на дихотомічному поділі «здоров'я – хвороба» [1]. Це видно на прикладі прецедентних текстів Платона, Е. Дюркгайма та Е. Фромма [2–4]. Е. Дюркгайм започаткував статистичне розуміння норми та патології в суспільстві. Воно широко вживається і зараз, особливо в навчальній літературі. Наприклад Е. Гідденс пропонує таке розуміння: «Девіантна поведінка може бути визначена як неконформістська щодо певної системи норм, які прийняті значною кількістю людей у спільноті або в суспільстві» [5, с. 211].

Правда, вже наведене визначення видатного англійського соціолога дещо послаблює дюркгаймівську теорію девіації. Воно звернене до певних груп, число яких у суспільстві не визначене. Вони можуть безкінечно зростати чисельно, дробитися, накладатися одна на одну і т. д. Це є симптомом проблеми, яка полягає в наступному. В наш час суспільство по-різному визначається і перевизначається різними соціальними групами. Збільшується кількість груп, які відрізняються одна від одної за стилістикою життя. В одному суспільному просторі співіснують групи з дуже різними нормативними платформами. Тому досить проблемним стає навіть класифікація форм девіантної поведінки.

Найбільш оригінальна спроба визначити роди девіантної поведінки належить І. П. Руценку. Він пропонує розділити людські дії на «світлі», «сірі» та «темні». Світлими він називає дії, які підтримуються суспільною системою нормативного контролю. Темні дії нею переслідуються, а сірі – знаходяться в зоні, до якої нормативний контроль є нечутливим [6, с. 195]. Якщо прийняти таку типологію людських дій, то «позитивна девіація» опиниться саме серед світлих дій, як їх екстремальний різновид. Інші ж девіантні дії поділяться на «сірі» та «темні». Темними варто визнати всі ті девіації, які руйнують суспільство та людину. Сірі девіації, будучи відхиленнями від нормативного порядку, не несуть загрози нікому. Скажімо, незвична манера одягатися є девіацією, але безпосередньо не несе ні користі, ні шкоди суспільству. Стрімке збільшення кількості девіацій в наш час припадає саме на цю сферу.

В сучасній теорії ускладнення виникають не лише при визначенні форм девіантної поведінки. Не менш складним є і питання про джерела девіацій. Частіше за все це питання виникає лише стосовно делінквентної поведінки. Але і в цьому випадку воно далеке від вирішення. На цей час маємо набір гіпотез від біологізаторських припущень Чезаре Ломброзо до трансмісійних концепцій Едвіна Сазерленда та Торстена Селліна [7, с. 238–241].

Каталізатором вивчення девіантної поведінки може виступити визначення її, так би мовити, загального ґрунту. Це дозволить в єдину систему зв'язати всі різновиди девіацій, а, отже, сприяти виробленню соціальної політики стосовно них.

Мої пропозиції тут виглядають наступними.

1. Сучасні форми девіантної поведінки своїм загальним тлом і ґрунтом мають модерне суспільство. Вже формування модерну виглядало як узвичаєння девіацій. В. Зомбарт свого часу досить детально порівняв традиційні та модерні суспільства. Якщо в перших головну роль відігравали безпосередні стосунки між людьми і особисті залежності, то в других домінують знеособлені стосунки між людьми і різноманітні залежності через посередництво ринку. Особистісний чи груповий успіх в модерних суспільствах залежить від

винахідливості, яка є одним з головних ресурсів у конкурентній боротьбі [8, с. 483]. При знеособленні суспільних відносин зникають і внутрішні перепони для розширення зон девіантної поведінки. Людина відчуває себе серед знеособлених ринкових сил. Отже все менше її стримує безпосередня реакція у відповідь на її дії іншої живої людини.

2. Модерн взагалі розширює зону індивідуальної свободи. Фактичність цієї негативної свободи («свободи від») легше за все ствердити і довести через протиставлення себе решті суспільства. Це штовхає до стильової різноманітності життя, до екстравагантності. Вони підтримуються загальним тоном культури.
3. Ці культурні інтенції знаходять відображення в діяльності засобів масової інформації (ЗМІ). ЗМІ виникають як інститут модерних суспільств, які пов'язані з іншими його інститутами, економічними і політичними. Знеособлена ринкова економіка штовхає своїх суб'єктів до сприйняття її коливань як до коливань атмосферного тиску. Їх варто відслідковувати і приймати до уваги, корегуючи свою поведінку у відповідності до цих змін. Політичне життя в межах Вестфальської політичної системи відбувалося як у контейнерах в межах національних держав. Але нації змагалися між собою в межах міжнародної системи. Газетні повідомлення перетворилися в безкінечні репортажі з арени цих змагань [9, с. 277–315]. Змагальність на міжнародній арені пов'язана з ідеєю прогресу, виглядаючи як рух до чогось нового і незнаного. Це нове не задане наперед, воно створюється у творчості. Найбільш творчі нації вириваються вперед, решта змушена їх доганяти. Корелятом цих змагань стає спорт, загальне захоплення яким відображає атмосферу модерних суспільств.
4. ЗМІ не тільки відображають загальну атмосферу і обслуговують інші модерні інститути. Вони перетворюються на окремий чинник суспільного життя. Оскільки вони діють на ринкових умовах, то повинні орієнтуватися на них. Для ЗМІ це виливається у постійну гонитву за сенсаціями. Продаються лише ті

- видання, дивляться лише ті телепередачі, які захоплюють читача чи глядача своєю новизною. Тому вся інформація ЗМІ перетворюють на потік новин. Цей потік є принципово незавершеним. Отже фрейм референції модерну включає певний момент пригоди.
5. Увесь модерн пов'язаний з ескалацією девіацій. Знов пошлюся на В. Зомбарта. Цей соціолог вважав, що буржуазний дух складається з двох моментів, які не досить добре узгоджуються між собою. Це моменти підприємництва і міщанства. Німецький соціолог ділив капіталістичний розвиток на два етапи – ранній капіталізм і високий капіталізм [8, с. 192]. Можна сказати, що на першому етапі в буржуа переважав міщанин, а на другому – підприємець. На першому етапі буржуа притримувалися орієнтації на задоволення потреб споживачів, на другому їх головною спонукою стала гонитва за прибутком. На першому етапі вважалося нечесним навіть давати оголошення в газети про нові товари, на другому етапі всезагальною маніпулятивною маркетинговою технологією стала реклама. Все це породжувало стабільне відчуття суспільного безумства, яке перетворилося на звичайну обстановку життя [8, с. 354].
  6. Зараз в теорії відділяють модерн від капіталізму і ринкової економіки. Тому не варто ототожнювати рухливість, плинність суспільних відносин тільки з капіталістичною формою модерну. Наш час визначається соціологами як час «рефлексивної модернізації» [10, с. 11]. Вона ж перетворює суспільство на суспільство ризику, який набуває системного характеру. Ризики для свого забезпечення передбачають винахідливість, творчість, але цими ж джерелами і створюються.
  7. Таким чином, загальним ґрунтом і загальним тлом виникнення девіацій в сучасних суспільствах є потреба в творчості. Це – і умова існування модерних суспільств і постійна загроза, яку вони носять в собі. Адже творчість – це форма девіантної діяльності по створенню чогось принципово нового. Нове завжди знаходиться у конфліктних стосунках з існуючою

системою норм. Творчість як девіація живить загальну атмосферу в суспільстві, яка примушує людей шукати нових форм поведінки. В цьому напрямку тисне на індивіда і сучасна культура. Але чи можлива творчість без руйнівних девіацій? В цілому треба дати негативну відповідь. Але зменшити ризик можна через систему участі людей в управлінні суспільством. Чим ширшою буде участь, тим менша загроза з боку девіацій. Саме в цьому напрямку і треба спрямовувати соціальну політику в суспільствах Другого модерну. Правда, сама участь зараз перетворилася у проблему і додаткове джерело девіацій.

Список використаної літератури

1. Шмерлина И. А. Идея целостности в социологии и биологии [Электронный ресурс] / И. А. Шмерлина. – Режим доступа: http://www.isras.ru/files/File/publ/Ideya_zelostnosti_Shmerlina.pdf.
2. Платон. Государство // Платон. Собрание сочинений в четырех томах. – Т. 3. – М. : Мысль, 1994. – С. 219–220.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм ; пер. с фр. А. Б. Гофмана. – М. : Наука, 1990. – С. 447–471.
4. Фромм Э. Здоровое общество / Э. Фромм ; пер. с англ. Т. Банкетової. – М. : АСТ ; ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 541 с.
5. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс ; пер. з англ. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
6. Рущенко І. П. Соціологія злочинності / І. П. Рущенко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 370 с.
7. Рущенко І. П. Соціологія злочинності / І. П. Рущенко // Спеціальні та галузеві соціології / за ред. В. Є. Пилипенка. – К. : Каравела, 2003. – С. 220–256.
8. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека. Евреи и хозяйственная жизнь / Вернер Зомбарт ; пер. с нем. – М. : Айрис-Пресс, 2004. – 624 с. – (Человек и мир).
9. Кононов І. Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) / І. Ф. Кононов. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 493 с.
10. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек ; пер. с нем. – М. : Прогресс ; Традиция, 2000. – 384 с.

Одержано 14.03.2011

Modern is considered as a general ground for deviations. Their expansion is the underside of the need for creative work in the modern societies.

Модерн рассматривается как общая почва для возникновения девиаций. Их распространение является обратной стороной та потребности в творчестве в современных обществах.

УДК 316.7

Вікторія Олександрівна БОЛОТОВА

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології і політології НТУ «ХПІ»*

Наталія Олександрівна ЛЯШЕНКО

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи навчально-наукового інституту психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУВС*

ІННОВАЦІЙНІ ЗМІНИ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В роботі розглядаються інноваційні процеси в основних сферах життєдіяльності постіндустріального суспільства. Зазначається, що хоч інновація є за своєю суттю різновидом девіантної поведінки, в умовах постіндустріалізму інновація перетворюється в норму, а саме поняття девіації розмивається.

Остання чверть ХХ століття ознаменувалась переходом людства на нову стадію розвитку – постіндустріальне суспільство. На думку Д.Белла – це новий принцип соціально-технологічної організації та новий спосіб життя, що витісняє індустріальну систему.

Поява постіндустріального суспільства зумовлена низкою соціально-економічних, технологічних та культурних інновацій. В свою чергу на постіндустріальному етапі виникає ряд інноваційних явищ в кожній сфері життєдіяльності суспільства.

Інновації (від латів. innovatio – введення чогось нового) – процес зміни, пов'язаний із створенням, визнанням або впровадженням нових елементів (або моделей) матеріальної і нематеріальної культур в певній соціальній системі.

Інновації – явища культури, яких не було на попередніх стадіях її розвитку, але які з'явилися на даній стадії і

отримали в ній визнання («соціалізувались»); які закріпилися (зафіксовані) в знаковій формі і (або) в діяльності за допомогою зміни способів, механізмів, результатів, змісту самої цієї діяльності.

У другому випадку частіше використовують поняття «нововведення», виражаючи його суть в термінах інноваційної діяльності та інноваційних процесів (якщо враховується процес зв'язаних змін в середовищі) і розкриваючи його зміст як комплексний процес створення, розповсюдження і використання нового практичного засобу (нововведення) для задоволення людських потреб, які змінюються в ході розвитку соціокультурних систем і суб'єктів.

Тобто інновації – це якісні зміни, які в більшій або меншій мірі, проте сутнісно перетворюють соціальну практику. Таким чином, інновації вважаються відхиленням від устояної норми і можуть розглядатись як різновид девіантної поведінки. Інноваційні зміни неможливо однозначно оцінити як позитивні, або негативні. Кожне явище дуалістичне, проте разом вони створюють особливість певної епохи.

Окреслення основних напрямків інноваційних змін постіндустріального суспільства доцільно проводити відповідно до основних сфер суспільного життя. Найбільш значущими інноваціями в економічній сфері, на нашу думку, є поява єдиної системи господарства, поєднання ринків капіталу, валют и товарів; зміни в організації праці (поява гнучких режимів, можливість дистанційності); прискорена автоматизація та комп'ютеризація всіх сфер виробництва; перехід від масового виробництва к мілкосерійному, руйнування уніфікації.

Для політичної сфери – це послаблення традиційних політичних інститутів; спонтанний розвиток масових політичних рухів, організація та координація дій яких відбувається за допомогою сучасних комунікативних засобів; дефрагментація політичного поля.

У правовій сфері найбільш значущими є нейтралізм, загальність і законність, творче правосуддя, перспективистская раціональність, системна теорія істини і судочинство, що гарантує облік досвіду різних культур.

У шлюбно-сімейній сфері найбільш вагомою інновацією можна вважати виникнення нових альтернативних форм сімейних та шлюбних відносин, їх легалізація та легітимізація. Люди намагаються знайти оптимальну модель сімейного життя, що відповідає як відвічним потребам, так і новим тенденціям. До альтернативних шлюбів, які змінюють традиційні неформальні норми подружнього життя належать: гомосексуальні та цивільні шлюби, сезонний шлюб (відносини закріплюються на певний термін, по закінченню якого вважаються автоматично розірваними), комунальний шлюб (живуть декілька чоловіків і декілька жінок, які зв'язані не лише і не стільки спільним сексом, скільки спільним господарством і приятельськими стосунками), відкритий шлюб (традиційний шлюб, але подружжя допускають захоплення та інтимні зв'язки поза шлюбом), гостьовий (екстериторіальний) шлюб (пара зареєстрована, але живуть кожен у себе, зустрічаються, інколи живуть разом, але спільне господарство не ведуть), партнерство (подружжя не реєструють власні відносини як шлюб, але складають договір громадської взаємної відповідальності). Кожен з цих альтернативних шлюбів може існувати в чистому вигляді, або поєднувати ознаки декількох типів водночас.

Інноваційні зміни зачіпають і сферу освіти. Перш за все, це зростання рівня загальної освіти населення завдяки появі дистанційного навчання, широкому доступу до різноманітної інформації. По-друге – перманентність навчання, його індивідуалізація та диференціація, зміна кінцевої мети.

Всі вказані зміни не можуть не позначитись на характері соціальних комунікацій, міжособистісному спілкуванні. Останнє переміщається у віртуальність, здійснюється переважно за допомогою технічних засобів, проте розширюються його масштаби, анонімність, формальність, прискорюється швидкість обміном інформації.

В цілому культура постіндустріального суспільства відрізняється плюралізмом, фрагментарністю, децентрацією, невизначеністю, мінливістю, контекстуальністю.

Вказані інновації складають сутність постіндустріального суспільства.

Якщо представити культуру як складно організовану цілісність, що формується двома типами різноспрямованих процесів – вектором креативності (змін, творчості) та вектором структурування (нормативності, традиціоналізації) – то культура постіндустріальності є культурою інновацій. Інновація тут вже стає нормою і, навіть, традицією. Тому поняття девіації як таке в постіндустріальному суспільстві розмивається, а сам тип суспільства можна вважати різновидом девіантності.

Одержано 19.03.2011

В работе рассматриваются инновационные процессы в основных сферах жизнедеятельности постиндустриального общества. Отмечается, что несмотря на то, что по своей сути инновация является разновидностью девиантного поведения, в условиях постиндустриализма она превращается в норму, а само понятие девиации размывается.

In the work innovative processes in the basic spheres of postindustrial society are examined. It is marked that in spite of the fact that an innovation is the variety of deviant behavior, in the conditions of postindustrialism it grows into a norm, and the self concept of deviation is washed out.

УДК 316.624

Алла Степанівна ЛОБАНОВА

*доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології та економіки Криворізького
державного педагогічного університету*

Людмила Володимирівна КАЛАШНІКОВА

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та економіки
Криворізького державного педагогічного університету*

ДЕВІАНТНА ІНСТАЛЯЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВИХ ВІДХИЛЕНЬ

З метою пояснення механізмів масового поширення різних форм девіантної поведінки у сучасному суспільстві визначено сутнісний зміст поняття «девіантна інсталяція» як специфічного механізму конструювання соціально-просторових відхилень девіантною особистістю, виокремлено його атрибути та етапи реалізації.

Постійні суспільні зміни примушують людей відшукувати різні шляхи та способи адаптації до них. За умов неможливості реалізувати свої потреби чи інтереси у легітимний спосіб, значна частина людей удається до конструювання хитрих і гнучких технологій досягнення своїх цілей та прагнень. Процес раціонального конструювання окремими особистостями соціально-просторових ситуацій, які б сприяли якомога скорішому, більш правдоподібному і зовні переконливому варіанту досягнення поставлених цілей (як конструктивних, так і деструктивних) все більше і більше набуває *характеру інсценування або інсталювання* (від лат. installation – установка, розміщення, монтаж). Аналіз девіацій, які мають місце і у підлітковому, і у дорослому світі й висвітлюються засобами масової інформації, свідчить про те, що для пояснення їх механізмів необхідно відшукувати та застосовувати нові поняття та терміни, оскільки загальновідомі не враховують нові реалії та інноваційні розробки девіантів. На наш погляд, одним з них є поняття «*девіантна інсталяція*», яке можна розглядати як специфічний механізм конструювання соціально-просторових відхилень. Змістовно це поняття сягає своїм корінням соціології П. Бергера та Т. Лукмана, які проголошували ідею про те, що буденний світ представлений у дійсності як зонально визначений, у межах якого формуються уявлення про обмеженість соціальності у суспільній, груповій та індивідуальній свідомості [1], а також феноменологічної соціології А. Шюца, який запропонував теоретичну схему, згідно з якою кожен індивід виступає як центр, навколо якого групуються інші люди, складаючи неперервну множину – континуум. Від індивіда-центра до кожної точки континууму відстань вимірюється соціальною дистанцією [2]. Для розуміння структури девіантної інсталяції важливою є думка і З. Баумана, який звертає увагу на те, що люди, які оточують конкретного індивіда, дистанційовані ним у відповідності до змісту та інтенсивності соціальної взаємодії, і утворюють три групи – товаришів, сучасників, предків чи нащадків [3]. Ці групи мають доволі розмиті межі, що власне і дозволяє реалізувати соціальну

суб'єктивність на рівні свідомості: соціальна суб'єктивність створюється шляхом конструювання й проектування соціальної реальності.

Тож девіант, прагнучи реалізувати свої задуми, задалегідь розраховує соціально-просторовий проект реалізації своїх девіантних дій, здійснює уявний монтаж їх послідовності та планує участь інших осіб у його реалізації відповідно до чітко розрахованих просторових дистанцій і часу. Можна погодитися з Е. Макаревичем, О. Карпуніним і В. Луковим, які зосереджують увагу на тому, що соціальне конструювання реальності є неминучим і, більш того, важливим атрибутом реальності: реальність є такою, якою створює її соціальний суб'єкт [4]. Вочевидь, девіант не може не конструювати свої учинки, більш того реалізований ним раніше вдалий варіант девіації спонукає повторити його, «збагативши» новими інсталяціями, тобто більш досконалими і правдоподібними атрибутами повсякденного життя. Це пояснюється тим, що людина, перш ніж, здійснити соціальну дію, попередньо подумки її моделює. У якості підґрунтя розумової діяльності виступає поведінкова модель соціальної реальності, що формується у процесі соціалізації особистості й засвоєння нею традиційних форм поведінки та спілкування, зберігається у пам'яті й актуалізується в ситуаціях соціальної взаємодії. Оперуючи такими моделями, людина оцінює те, що відбувається у світі, який її оточує, та розробляє проекти соціальних дій, прогнозує результати й наслідки їх реалізації.

Здатність людської свідомості породжувати й використовувати моделі реальності у якості підґрунтя для майбутніх соціальних дій – лежить в основі соціально-психологічних механізмів поширення різноманітних деструктивних девіацій.

Соціологи звертають увагу на подібність між способом вироблення девіантної поведінки й способом вироблення будь-якого іншого стилю поведінки. Одним з перших до такого висновку дійшов Г. Тард, сформулювавши теорію наслідування для пояснення девіацій, у якій він стверджував, що злочинці, як і «порядні» люди, імітують поведінку тих індивідів, з якими вони зустрічалися в житті,

яких знали або про яких чули. Але на відміну від законослухняних громадян вони імітують поведінку злочинців. І додамо, що не тільки імітують, але й удосконалюють її реалізацію шляхом створення штучних соціально-просторових інсталяцій, вводячи в оману інших людей. У свідомості людей, схильних до девіацій, якби викарбовуються певні ситуації, які результатом переважно їх спілкування з носіями злочинних норм (Е. Сазерленд). У результаті вони засвоюють девіантну мотивацію та техніку реалізації девіантної поведінки, яку намагаються застосувати при проектуванні та реалізації девіантних інсталяцій (вуличних конфліктах, правопорушеннях, крадіжках тощо).

Девіантна інсталяція, як і соціальна мімікрія є способом адаптації, за якої девіанти, хитруючи, свідомо вдаючись до подвійної моралі та амбівалентності особистісних ціннісно-нормативних систем, утілюють у соціальне життя деструктивні девіантні ролі, здійснюючи одночасно і монтаж їх соціального-просторового утілення.

Девіантна особистість, що є центром деструктивного континууму, не лише володіє певними знаннями про функціонування моделей соціальної реальності у свідомості людини, а й має можливість інструментально використовувати їх з метою здійснення впливу і маніпуляції іншими. Така особистість здійснює девіантне інсталювання, що полягає у конструюванні відповідної соціальної реальності і включає такі етапи, як:

1) адаптація до умов середовища, тобто зміна соціальної поведінки у відповідності до девіантних стандартів; розуміння й легітимація середовища через «своє», «наше»;

2) конструювання реальності шляхом символізації девіантних цінностей; компенсації недоступного; визначення меж «свого світу»; виділення зони незалежності;

3) декомпозиція (переконструювання) умов середовища для реалізації девіацій, тобто ігнорування визнаних у суспільстві стандартів поведінки, ідеалів, цінностей; конструювання поведінки поза межами «свого світу» у відповідності до власного символічного універсуму.

Позиція особи, що здійснює девіантне інсталювання, презентується як фактичний результат життєдіяльності конкретного девіанта і як результат функціонування, розвитку соціокультурних утворень того соціального простору, яке уможливає його реалізацію.

У межах тезаурусного підходу девіантне інсталювання може бути представлене наступними тезами:

- людина відкрита до соціальних нововведень – до їх створення й споживання; суспільство характеризується проникливістю й гнучкістю, сприймаючи навіть дуже слабкі чи протидіючи дуже сильним девіантним інсталяціям, як позитивним, так і негативним;
- девіантні інсталяції підвищують рівень організованості суспільства, збільшуючи чи зменшуючи дистанцію «свої» й «чужі», за рахунок переконструювання та декомпозиції груп, спільнот;
- невизначеність життєвого простору спрощується у сфері девіантної інсталяції шляхом введення типовості (форми життєдіяльності та поведінкові реакції людей типові – що підходить для одного, підходить і для маси);
- явною чи прихованою метою девіантної інсталяції є солідарність людей.

Список використаної літератури

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности : Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 320 с.
2. Шюц А. Структура повседневного мышления / А. Шюц // Социологические исследования. – 1988. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.countries.ru/library/texts/shutz.htm>.
3. Бауман З. Мыслить социологически : учеб. пособие / З. Бауман ; пер. с англ. под ред. А. Ф. Филиппова ; Ин-т «Открытое общество». – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 255 с.
4. Макаревич Э. Социальный контроль масс : учеб. пособие для вузов / Э. Макаревич, О. Карпунин, В. Луков. – М. : Дрофа, 2007. – 429 с.

Одержано 18.03.2011

С целью объяснения механизмов массового распространения различных форм девиантного поведения в современном обществе введено понятие «девиантная инсталляция» как специфического механизма конструирования социально-пространственных отклонений девиантной личностью, охарактеризованы его атрибуты и этапы реализации.

For an explanation of mechanisms of mass distribution of forms deviation behavior in a modern society the concept «deviation installation» as specific mechanism of designing of socially-spatial deviations, its attributes and realization stages are characterized.

УДК 340.12

Ольга Михайлівна БАЛИНСЬКА

кандидат юридичних наук,

в. о. проректора з наукової роботи

Львівського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРІЇ РОЗПІЗНАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Запропоновано низку концептуальних підходів до розпізнання девіантної поведінки соціального суб'єкта з урахуванням вербально-поведінкового чинника.

Виходячи із різноманітних каузо-об'єктів при аналізі рівня усвідомленості поведінкових проявів індивіда серед теорій розрізнення правомірної та протиправної поведінки, з огляду на вербально-поведінковий аспект, ми виділяємо такі.

1. *Теорію середовища*, згідно з якою психічне, духовне, культурне і соціальне оточення ставлять людину у залежність [1, с. 435]. Хоча, на нашу думку, правова практика не завжди підтверджує цю теорію: не завжди правомірність середовища передбачає правомірність дій його членів. Особа, наділена критичним розумом, здатна протистояти злочинному впливу оточення і, навпаки, душевно вбога людина може знецінити насаджувані їй право-норми. Основний наголос тут треба робити на свідомому аспекті життєдіяльності особи. Адже феномен свідомості (у тому числі правової) робить людину не прямо залежною від оточення, а здатною гнучко пристосовуватися, адаптуватися у конкретному середовищі.

2. *Теорія пристосування (адаптації)* передбачає засвоєння індивідом певних норм оточення, соціальних стереотипів та установок, прийнятних у цьому оточенні форм поведінки (зокрема комунікативної), варіантів життєдіяльності тощо [1, с. 429–430]. Адаптація передбачає «налаштування системи на умови застосування». У правовому контексті це означає «налаштування» правового світогляду відповідно до вимог права з метою «застосування» його як основного продуцента поведінкових реакцій. Весь позитив – в ідеалі, але варто лише індивідові потрапити у злочинне середовище, і його звичка чи потреба адаптації насправді може призвести до деформації правового світогляду.

3. *Теорія зовнішнього прояву* робить явним, помітним стан правового світогляду індивіда, його наміри і прагнення через зовнішні ідентичні поведінкові реагування. Ця теорія відстоює позицію необхідності виведення категоризації правомірності відповідно до умов певних правових ситуацій і на її основі вироблення правил поведінки соціальних суб'єктів у правовому полі [1, с. 45]. На основі цієї теорії вивести методи програмованого правового навчання, спрямованого на виховання необхідності правомірної поведінки в соціумі.

4. *Теорія вибору* (етика свободи) вчить оцінювати кожную ситуацію, щоб зробити можливі подальші дії і вчинки правильними з позицій моралі та права [1, с. 545]. Соціальний суб'єкт завжди має можливість вибору (тобто свободу), але не завжди має потребу в цьому. Цю теорію у сфері правовідносин можна, на нашу думку, пов'язати з егалітарною функцією права, що означає «його здатність наділяти всіх громадян рівною мірою свободи і прав у їхньому соціальному житті і діяльності» [2, с. 153]. Іншими словами, право пропонує юридично зумовлену свободу вибору; егалітаризм права створює і забезпечує юридично рівні для всіх громадян стартові умови правового самовизначення, правового вибору.

5. *Теорія свобідної волі* межує між можливістю чинити так, як хочеться, та відчуттям обов'язку [1, с. 406]. Додержуючи методології «діяльній психології» А. Леонтьєва, можемо зазначити, що правова воля

передбачає здатність соціального суб'єкта здійснювати свідомий контроль над правовою поведінкою; причому ця здатність набувається у процесі правової соціалізації і дає правосвідомості додаткові мотиваційні властивості. За рахунок контролю людина набуває можливість діяти всупереч сильній мотивації та / або ігнорувати сильні емоційні переживання. Однак поведінку регулюють і коригують не лише свідомість і розум, є ще відчуття, емоції, прагнення. Така двоїстість людської природи є онтогенезом або руйнівних, або творчих дій, що проявляються як девіантна або правомірна поведінка.

6. *Теорія дуалізму* має певну особливість застосування її у виявленні рівня правомірності міжсуб'єктної поведінки: життєдіяльність соціального суб'єкта відбувається одночасно і в природному, і в соціокультурному просторі. Правовий дуалізм соціального суб'єкта ставить його перед дилемою «суб'єктивної податливості» або «опірності особистості процесу маргіналізації» [2, с. 315]. Тіло і душа – це два джерела правомірності та девіантності міжсуб'єктної поведінки: природа тіла «штовхає» особу на реалізацію всіх прагнень і бажань за будь-яку ціну, навіть шляхом жорсткого і жорстокого порушення бажань і прагнень іншої особи (девіантна поведінка); інтелект душі, який контролює поведінку соціального суб'єкта і коригує її відповідно до морально-правових норм, а також відповідно до прийнятних у суспільстві й усталених законом право-норм.

7. *Теорія матеріалістичного монізму*, яку запропонував Б. Спіноза, трактує сутність людини як тілесно-духовну цілісність, а мислення (діяльність розуму, інтелекту) і рух (діяльність тілесна, зовні проявлювані поведінкові дії) – як атрибут однієї субстанції [3]. Поєднання аспектів психофізичної сутності соціального суб'єкта у контексті правовідносин відображає єдність процесу сприйняття і засвоєння правової інформації. Адже саме тіло є збудником діяльності душі: процес сприйняття і засвоєння інформації, що надходить ззовні, можна пояснити фізично (оптика – сприйняття відеоінформації, акустика – сприйняття аудіоінформації, механіка – сприйняття через безпосередній дотиковий контакт); а душа є спонукою руху тіла:

контролює і коригує поведінкову реакцію на сприйняту інформацію.

8. *Теорія відчуження людини*, за Е. Фромом, полягає у переоцінці всіх цінностей [4, с. 7]. Правове відчуження соціального суб'єкта характеризується перетворенням результатів діяльності його правового світогляду в самостійну антагоністичну силу, що обернено пропорційно діє на правову свідомість і перетворює людину як суб'єкта правовідносин в апатичний об'єкт право-впливу. Проблема відчуження особливо гостро постає у технократичному інформаційному суспільстві, в умовах якого соціальний суб'єкт повністю підпорядкований суспільним, політичним, правовим обставинам.

9. *Теорія сублимації*, яку розробив З. Фрейд, трактує людину та її поведінку із соціально-біологічного боку. Згідно з цією теорією, поведінкові прояви розглядаються як «задоволення чи фрустрація біологічно зумовлених потягів і прагнень» [5, с. 75]. У контексті правовідносин теорія сублимації полягає в тому, що рушійними силами розвитку правової особистості є сексуальне й агресивне прагнення, що має інстинктивну природу. Якщо ці прагнення заборонені з боку суспільства через морально-правові норми, відбувається їх (прагнень) витіснення у сферу несвідомого, і їх доступ у свідомість можливий лише у символічній формі, зокрема у вигляді невротичних симптомів, творів мистецтва, обмовок.

10. *Теорія структурної антропології*, яку розробив Ж.Леві-Строс, також відображає співвідношення біологічного і соціального; у правових відносинах основну роль відіграє «наявність формальних інститутів»; правову поведінку визначають традиції, міфи, що «моделюють структуру суспільних інститутів» [6, с. 12–13]. В основі теорії лежить принцип автентичної людської комунікації. У процесі спілкування (правовідносин) у комунікантів (суб'єктів правовідносин) формується певний метод мислення («техніка переселення», за Леві-Стросом [6, с. 16]), тобто відбувається взаємовплив учасників комунікації і формуються певні стереотипи морально-правових норм співіснування, що, у свою чергу, визначають певний тип правоприйнятної поведінки і вимагають його додержання.

11. *Теорія етики* П. Кропоткіна [7] пропонує вирішення дилеми формування правомірної поведінки двоюко: або використовувати позитивне право як консолідуєчий суспільство інструмент із чітко окресленими нормами і вимогами, або вирішувати проблему консолідації через комунікативну саморегуляцію соціальних суб'єктів за допомогою моралі та етики [8, с. 14]. Однак якщо суспільство заради досягнення всезагальної рівності нормами права нівелює особистість, таке суспільство можна вважати несправедливим. Якщо ж суспільство дозволяє абсолютну правову свободу поведінки, яка не обмежена нормами права, то його розвиток може відбуватися лише за умови узурпації правових інтересів інших осіб, що також вважається несправедливим.

12. *Теорія соціології* П. Сорокіна відображає етику регуляції правовідносин, мислення і поведінки членів соціуму. За нею, лише соціум здатний виробляти «значення, норми і цінності», що відображені у правовому світогляді правосвідомих членів суспільства. Правова поведінка, за Сорокіним, поділяється на: належну, недозволену і рекомендовану [8, с. 57]. Кожен із цих типів поведінки можна визначити, відповідно, як правомірну, протиправну й ідеально-правомірну. Дії рекомендовані (ідеально-правові) можна вважати подвигом, вони вирізняються добровільністю й самопожертвою. Порівняно із загальною правомірністю рекомендована правомірність здебільшого проявляється у діях правників, чия поведінка має бути бездоганно правомірною. Заборонені дії – це не що інше як правопорушення чи злочин; вони продукуються всупереч загальноприйнятим нормам належної (правомірної) поведінки і порушують правову рівновагу в суспільстві. І, нарешті, правомірні дії і вчинки вирізняються ніякими особливостями, тому їх оцінюють як щось таке, що має бути і що з найменшими деформаціями сприймалося б як протиправне (девіантне).

Список використаної літератури

1. Краткая философская энциклопедия. – М. : Прогресс ; Энциклопедия, 1994. – 576 с.

2. Бачинін В. Філософія права / В. Бачинін, М. Панов. – К. : Ін Юре, 2002. – 472 с.
3. Спиноза Б. Избранные произведения / Б. Спиноза. – Т. 1: Город. – М. : Гиполит, 1957. – 372 с.
4. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
5. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ / З. Фрейд. – М. : Экспо, 2001. – 347 с.
6. Леви-Строс К. Первобытное мышление / К. Леви-Строс ; пер., вступ. ст. и прим. А. Б. Островского. – М. : Республика, 1994. – 384 с.
7. Кропоткин П. Этика: Избранные труды / П. Кропоткин. – М. : Политиздат, 1991. – 496 с.
8. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

Одержано 14.03.2011

Предложено ряд концептуальных подходов к распознаванию девиантного поведения социального субъекта с учётом вербально-поведенческого фактора.

Author is offering the row of conceptual approaches to recognition of criminal behavior of social subject with taking into account a verbal-behavior factor.

УДК 316.74:001

Володимир Васильович КОХАН

*кандидат соціологічних наук,
асистент кафедри соціології Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

НАУКА, ДЕВІАНТНІСТЬ І МОРАЛЬ

Дана стаття має на меті розглянути специфіку проявів девіантної поведінки в наукових колах. Автор досліджує вплив моральних імперативів наукової діяльності на поведінку як окремих учених так і наукових колективів та можливості наукового етосу запобігати девіаціям в науково-технологічній сфері.

У полі наукових дискусій щодо сутності, причин та наслідків девіантної поведінки, особливе місце займають дослідження проявів девіантності в науково-технологічній сфері. Наука в сучасному суспільстві є основою технологічної могутності, економічного розвитку, духовного і

© Кохан В. В., 2011

матеріального добробуту, тому в сучасній соціології науки значною мірою актуалізується аналіз людського потенціалу науки, формування нових ціннісних імперативів наукового пізнання та, саме головне, їх здатність регулювати соціальні відносини всередині наукових колективів та між окремими ученими.

Дослідженню моральних імперативів наукової діяльності присвячені роботи Р. Мертона, Я. Митрофа, Б. Барбера, Н. Сторера, Р. Богуслава, Дж. Займена. До аналізу моральних імперативів наукової діяльності неодноразово зверталися такі російські дослідники як В. Келле, І. Фролов і Б. Юдін, Є. Мирський, О. Яницький, В. С. Арутюнов і Л. Н. Стрекова; українські соціологи А. Маковецький, В. Кучеренко і В. Танчер та інші. Найповніше ідеї філософів і соціологів науки стосовно етичних норм наукової діяльності висвітлені у тематичній збірці наукових праць «Етос науки», що видана під редакцією Л. Киященко і Є. Мирської.

Аналізуючи специфіку девіантної поведінки в науковій діяльності, слід звернути увагу на те, що порушення так званого «етосу науки», як правило, відбувається тоді, коли науковець постає перед вибором між цінностями і мораллю наукової спільноти та правилами і звичаями певного університету, науково-дослідного інституту, чи бюрократичних організацій, що керують сучасною науково-технологічною сферою. В такі моменти існує ризик порушити не лише правила, запроваджені певними чиновниками, а й переступити межу цінностей самої науки.

В дискусії про те, що рухає помислами і діями ученого – істина чи гроші – варто з самого початку правильно розставити акценти. Якщо говорити про стратегічні мотиви професійної діяльності ученого, то ними є істина і процес її осягнення. Входячи в склад вищих диспозиційних утворень, вони спрацьовують у найбільш важливих, відповідальних, критичних для особистості ситуаціях. Однак такі ситуації зустрічаються далеко не кожен день. В буденному житті переважають диспозиції більш низького рівня, де головними є мотиви-стимули, включаючи, звісно, і мотиви матеріальної винагороди [2, с. 8–9].

Поле діяльності, де матеріальні стимули можуть ефективно використовуватися в якості каталізатора високоефективної праці, досить широке. Говорячи про дієвість цих стимулів, слід прийняти до уваги ту обставину, що гроші крім чисто утилітарного мають й інше значення. В розмірі матеріальної винагороди наукового працівника проявляється його оцінка як професіонала, «майстра науки», члена суспільства. Проте діяльність науковця не може бути зведена лише до економічних інтересів. Багато учених сходяться на думці, що головним стимулом для ученого повинна бути потреба у пізнанні, допитливість. Характерними рисами дослідників називають наявність особливих інтелектуальних можливостей, а також любов до істини та жагу слави.

Провідним мотивом для науковці-початківців є самоцінність науково-дослідницької роботи, можливість реалізувати свій творчий потенціал. Для початкового етапу наукової кар'єри характерні інтенсивне наукове спілкування пізнавального типу, акумуляція знань, інформації досвіду, новизна наукової творчості [3]. Проте саме серед молодих науковців прояви девіантної поведінки є найбільш поширеними. Прагнучи досягнути мету будь-якими засобами, молоді учені готові переступити через загальноприйняті для наукової сфери цінності та традиції і піти власним шляхом, що не виключає порушення законів прийнятих у суспільстві.

Важливим є також той факт, що порушення внутрішніх норм наукової діяльності викликає осуд не лише в наукових колах, а такі прояви девіації в науці як плагіат, порушення заборон в певних галузях, недотримання професійних норм отримують негативні оцінки і в громадській думці. Варто згадати скандал, відомий як «Копігейт», довкола міністра оборони Німеччини Карла-Теодора цу Гуттенберга, що зчинився після оприлюднення в авторитетній баварській газеті *Sddeutsche Zeitung* підозр щодо автентичності докторської роботи політика. Професор юриспруденції Андреас Фішер-Лескано (Andreas Fischer-Lescano) знайшов в тексті вісім місць, де міністр цитує інші джерела не вказуючи посилань. В деяких моментах цитування було дослівним. Виявлені факти, як відзначив Фішер-Лускано,

вказують на наукову недобросовісність автора, а сама дисертація є зразком «зухвалого плагіату» [1].

Великого розголосу етика відповідальності за прояви девіантної поведінки в науці набула саме в наш час, коли наслідки науково-технічного прогресу проявили свою реальну загрозу. Людство постало перед тим фактом, що подальший розвиток науки загрожує йому небаченими до того катаклізмами, а то й повним знищенням. За нових умов кожна організація (у тому числі і наукова) має перебирати на себе всю повноту соціальної відповідальності перед суспільством у тій царині, де вона працює [4, с. 207].

Отже, як показує досвід, сучасні норми, що регулюють процес продукування нового наукового знання, не здатні повною мірою відповідати вимогам часу. Сучасна соціологія науки потребує розробок, зорієнтованих на отримання конструктивної відповіді на соціальні проблеми девіантності в науці, пошуки шляхів їх діагностики та боротьби з наслідками відхилень в поведінці учених.

Список використаної літератури

1. Демьянов А. Любовь к знаниям [Электронный ресурс] / Алексей Демьянов. – Электронный портал Lenta.ru.– Режим доступа: <http://www.lenta.ru/articles/2011/02/18/doktorarbeit/>. – 18.02.2011. – Заголовок з екрану.
2. Душацкий Л. Е. Материальные стимулы как фактор самореализации научного работника / Л. Е. Душацкий // Социологические исследования. – 1991. – №5. – С. 8–17.
3. Зубова Л. Г. Профессиональная деятельность российских ученых: ценности и мотивации / Л. Г. Зубова // Вестник РАН. – 1998. – Т. 68. – № 9. – С. 775–789.
4. Суркова Л. В. Ценность науки: реальность и иллюзии / Л. В. Суркова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2002. – № 1. – С. 36–49.

Одержано 11.03.2011

Данная статья имеет целью рассмотреть специфику проявлений девиантного поведения в научных кругах. Автор исследует влияние моральных императивов научной деятельности на поведение как отдельных ученых так и научных коллективов и возможности научного этоса предотвращать девиации в научно-технологической сфере.

The given article aims to examine the peculiarities of the deviant behavior demonstrations in scientific community. The author investigates the influence of moral imperatives of scientific activity on the behavior of individual scientist, as well as scientific groups, and the opportunities for the scientific ethos to prevent deviations in the scientific and technological spheres.

УДК 316.334.55/56(477.6)

Васи́лий Ива́нович ПОКЛАД

*кандидат философских наук, доцент,
заведующий кафедрой криминологии, конфликтологии и
социологии Луганского государственного университета
внутренних дел имени Э. А. Дидоренко*

**МЕЖЭТНИЧЕСКАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ ЖИТЕЛЕЙ
ГОРОДА ЛУГАНСКА**

Представлен анализ результатов исследований межэтнической толерантности, проведенных в городе Луганске на основе методики американского социолога Э. Богардуса и Шкалы социальной дистанции (Н. Панина, Е. Головаха). Произведена классификация национальной дистанцированности жителей Луганска: от национальной идентичности до скрытой ксенофобии по отношению к различным этническим группам.

Проблемы межэтнических взаимоотношений на протяжении всех 20 лет украинской независимости постоянно остаются в центре общественного внимания. «Актуализация этих проблем, – как отмечали Н.Панина и Е. Головаха, – обусловлена усиливающимися межэтническими противоречиями и сохраняющейся социальной дезориентацией людей в условиях ценностно-нормативной неопределенности и аномической деморализованности значительной части населения постсоветских государств». [1, с. 102]. Исследованиям этих проблем постоянно уделяется внимание ведущих украинских социологов [См: 2–5].

Основоположителем таких исследований является профессор Южнокалифорнийского университета Эмори Богардус, который разработал Индекс социальной дистанции, «вычисляющийся на основе ответа, отражающего самое близкое социальное расстояние, на которое человек согласился допустить представителя той

или иной национальности» [1, с. 106]. В начале 90-х годов на основе методики Э. Богардуса украинскими социологами (Н. Панина и другие) была сконструирована и апробирована Шкала социальной дистанции, которая с тех пор и применяется при изучении межнациональных отношений в Украине.

Вместе с тем, следует отметить, что упомянутая выше методика чаще всего используется лишь при проведении общенациональных опросов. Региональные исследования эпизодичны и мало известны широкой научной общественности.

В Луганской области исследование межэтнической толерантности впервые было проведено в 1992 году социологической лабораторией кафедры философии и социологии Луганского пединститута [6, с. 48–60]. Осенью 2010 года эти же проблемы стали предметом изучения в ходе опроса жителей города Луганска, проведенного сотрудниками лаборатории криминологических и социологических исследований Луганского университета внутренних дел имени Э. А. Дидоренко.

В обоих исследованиях использовалась одна и та же шкала, построенная по кумулятивному принципу, что позволяло определять значение социальной дистанции по отношению к представителям определенной национальности: «согласен допустить в качестве члена семьи – 1 балл, в качестве близких друзей – 2 балла, соседей – 3 балла, коллег по работе – 4 балла, жителей страны – 5 баллов, туристов – 6 баллов, вообще не допускал бы – 7 баллов. Таким образом, 1 балл означает максимальную национальную толерантность, а 7 баллов – крайнюю нетерпимость» [1, с. 108]. При анализе данных были определены количественные значения Индекса национальной дистанцированности:

Индекс национальной дистанцированности жителей города Луганска и Луганской области

Национальности	1992	2010
	Луганская область N = 968	Луганск N = 719
Украинцы	1,40	1,80
Русские	1,43	1,85

Белорусы	1,92	2,84
Поляки	3,49	4,40
Евреи	3,48	4,42
Армяне	4,60	4,89
Немцы	3,81	4,94
Крымские татары	4,57	4,94
Грузины	4,57	4,94
Американцы	3,44	5,07
Азербайджанцы	4,78	5,10
Турки	4,54	5,14
Узбеки	4,68	5,24
Арабы	4,67	5,32
Африканцы	4,80	5,33
Представители народов Северного Кавказа	4,69	5,39
Цыгане	4,79	5,46

Конечно, два исследования ни в коей мере не могут считаться полноценным мониторингом. Тем не менее, сравнение их результатов позволяет зафиксировать некоторые тенденции и закономерности.

1. За 18 лет между двумя исследованиями произошло усиление национальной дистанцированности жителей Луганска от всех этнических групп, включая русских и украинцев.
2. По мнению Н. Паниной и Е. Головахи, значения Индекса менее 2,5 баллов могут рассматриваться как показатель определенной меры *национальной идентичности* [1, с. 108]. В 2010 году к этническим группам, с которыми идентифицирует себя население Луганска, относились только русские и украинцы. В 1992 году наиболее близкими (группа «Мы» в парадигме социальной дистанцированности) были еще и белорусы.
3. Среднее значение интегрального индекса национальной дистанцированности менее 4 баллов означает ту или иную степень открытости к *непосредственным* контактам и может расцениваться как показатель определенного уровня *толерантности*. В парадигме социальной дистанцированности это значение интерпретируется как «Свои» [1, с. 109]. В 1992 году

- «своими» для луганчан були євреї, поляки, американці, немці. В 2010 – тільки білорусы.
4. Значення Індекса від 4 до 5 баллів свідчать про те, що люди в тій чи іншій мірі схильні до національного обособлення. По відношенню до якоїсь конкретної національності це значення може інтерпретуватися як відсутність толерантності і означати, що представителі цієї національності сприймаються як «Не совсем свои, но и не совсем чужие» [1, с. 109]. В 1992 році для луганчан це була максимальна дистанційованість, що характеризує ставлення до грузинів, армянів, турків, кримським татарам, арабам, узбекам, азербайджанцям, африканцям, цыганам і представителів народів Північного Кавказу. В 2010 році в групі «не совсем своих, но и не совсем чужих» опинилися євреї, поляки, немці, грузини, армяни, кримські татари.
  5. Значення Індекса від 5 до 6 баллів, за думкою Н. Паниної і Е. Головахи, характеризують орієнтацію на ізоляційність людей. По відношенню до конкретних національностей це значення може інтерпретуватися як «достаточно чужие» і визначати схильність до ксенофобії (прихована форма ксенофобії) [1, с. 109]. В 1992 році, як уже відзначалося вище, подібних настроїв серед луганчан зафіксовано не було. В 2010 році «прихована форма ксенофобії» була характерна до ставлення до американців, турків, арабам, узбекам, азербайджанцям, африканцям, цыганам і представителів народів Північного Кавказу.
  6. І, нарешті, значення Індекса вище 6 баллів характеризують сприйняття представителів окремих етнічних груп як «совершенно чужих», що є показником відкритої ксенофобії [1, с. 109]. Ні в 1992-му, ні в 2010 році таких настроїв серед луганчан не зафіксовано.

Порівняння луганських індексів національної дистанційованості з даними загальнонаціональних опитів показує, що зниження рівня міжетнічної толерантності характерно для всієї України. Разом з тим,

как отмечает заместитель директора Института социологии НАН Украины Н. Шульга, жители Востока страны демонстрируют наиболее высокую толерантность по отношению к представителям всех этнических групп. В то время как Запад, и в особенности Центр страны, склонны сохранять достаточно большую дистанцию с другими этносами, кроме украинцев. И в целом, по мнению Н. Шульги, анализ межэтнической толерантности в Украине показал, что общество приблизилось к опасной черте, за которой могут последовать открытые межэтнические конфликты [См.: 7].

Данная ситуация, а также динамика процессов глобализации, усиление интенсивности различных миграций, их влияние на жизнь в отдельных городах и регионах Украины (в целом) и на криминальную ситуацию (в частности) актуализируют необходимость систематического изучения обозначенного круга проблем на местном и региональном уровнях.

Список использованной литературы

1. Панина Н. В. Национальная толерантность и идентичность в Украине: опыт применения шкалы социальной дистанции в мониторинговом социологическом исследовании / Н. В. Панина, Е. И. Головаха // Социологический журнал. – 2006. – № 3/4. – С. 102–126.
2. Панина Н. В. Проблемы национальной толерантности в Украине / Н. В. Панина // Украинский вестник агентства «Postfactum». – 1993. – № 4. – С. 13–16.
3. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности / Н. А. Шульга. – К. : Ин-т социологии НАНУ, 1996. – 200 с.
4. Макеев С. А. Социальные идентификации и идентичности / С. А. Макеев, С. Н. Оксамитная, Е. В. Швачко. – К. : Ин-т социологии НАНУ, 1996. – 185 с.
5. Панина Н. О применении шкалы социальной дистанции в исследованиях национальной толерантности в Украине // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 3. – С. 21–43.
6. Виленская Э. Национально-культурные ориентации жителей Луганской области / Э. Виленская, В. Поклад // Философская и социологическая мысль. – 1993. – № 4. – С. 48–60.

7. Журавлев А. Ксенофобия по-украински [Электронный ресурс] / А. Журавлев. – Режим доступа: <http://odnarodyna.com.ua/articles/6/1607.html>.

Одержано 19.03.2011

Наведено аналіз результатів досліджень міжетнічної толерантності, проведених у місті Луганську на основі методики американського соціолога Е. Богардуса і Шкали соціальної дистанції (Н. Паніна, Є. Головаха). Зроблена класифікація національної дистанційованості жителів Луганська: від національної ідентичності до прихованої ксенофобії по відношенню до різних етнічних груп.

In the given research work analysis of results of scientific investigation carried out in the town of Lugansk in the field of interethnic tolerance both on the basis of methodology of American sociologist E. Bogardus and that of the Scale of social distance (N. Panina, Ye. Golovakha) is submitted for consideration. The author deals with classification of national dissociation of Lugansk inhabitants: from national identity to hidden xenophobia against different ethnic groups.

УДК 316.776.33

Олена Вікторівна БУТИЛІНА

кандидат соціологічних наук,
старший викладач кафедри соціології ННІ права та масових
комунікацій ХНУВС

РЕКЛАМА ЯК ЧИННИК НЕГАТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

У статті аналізується реклама як чинник соціалізації молоді. Авторка розглядає негативний вплив споживчої реклами на поведінку й погляди молоді. Визначаються функції маркування й відчуження реклами, робиться висновок про її опосередкований вплив.

Реклама виступає особливим предметом дослідження у різних науках. Як фактор психологічного впливу реклама досліджується у межах психології, як інструмент маркетингової політики фірми у маркетингу, як «двигун прогресу» в економіці. У соціологічній науці важливим аспектом вивчення реклами стає аналіз її впливу на процес формування особистості, тобто на соціалізацію.

Під соціалізацією традиційно розуміють засвоєння індивідом ціннісних установок та норм поведінки соціальної групи, до якої він належить, та суспільства в цілому. Результатом соціалізації, у певному сенсі, стає соціально адаптована людина, що вибудовує власну поведінку відповідно до загально визнаних та суспільно схвалених норм. Шляхом інтеріоризації основних правил поведінки у соціальному середовищі формується стійке уявлення про існуючу модель ієрархії, власне місце у системі соціальної взаємодії та певні рольові набори, якими необхідно оволодіти. Таким способом відбувається, так би мовити, позитивна соціалізація індивіда. Негативною соціалізацією ми пропонуємо називати такий процес, у результаті якого індивід засвоює взірці поведінки та ідеї, що суперечать моральним, естетичним й соціальним нормативам (наприклад, агресивність, аморальна поведінка, неконтрольовані сексуальні стосунки, насильство тощо). Отже, наслідком такої соціалізації може стати формування особистості, яка схильна до здійснення девіантних вчинків.

Головні інститути, що спричиняють вплив на становлення особистості людини, є сім'я, освіта (дошкільні заклади, школа, ВНЗ), референтна група, трудовий колектив і, звичайно, ЗМІ, які виступають основним каналом розповсюдження різноманітної інформації. Саме з телебачення, радіо, преси, Інтернету особа отримує значний масив знань, образів та моделей поведінки, які засвоюючись, перетворюються у внутрішні установки й визначальні мотиви діяльності. Провідне місце серед цих каналів займає реклама, якою перенасичені сучасні медіа-носії. Мова йде в першу чергу про споживчу рекламу, яка націлена на людей, що придбають товар в особисте користування або купують його для інших, тобто на споживачів [1, с. 33].

Молодь є однією з найбільш привабливих цільових аудиторій для багатьох світових й національних брендів. Перебуваючи на етапі найактивнішої соціалізації, молода людина немов губка всмоктує в себе усі стереотипізовані моделі, що з'являються перед нею в рекламних роликах. «Дослідження, проведені Comcon-2, показали, що саме молодь – основна вікова категорія, що лояльно ставиться до

реклами. У середньому 60 % тінейджерів й «золотої середини» молоді при покупці орієнтуються на оформлення й зовнішній вигляд товару або послуги, 66 % з них купують рекламовані товари. Майже 80 % дітей і молоді подобається смішна реклама й 70 % 16–25-літніх віддають перевагу барвистим виданням з кольоровими фотографіями» [3]. Головна якість, що змушує рекламистів робити ставку саме на молодь – це те, що вона не тільки здатна на випробування чогось нового, оскільки поки-що не має певних стійких пріоритетів, але й готова до експериментів (не тільки із власною зовнішністю, але й часто з життям). Під масованим натиском спрощених інформаційних образів формується відповідне світосприйняття й стиль життя молоді.

Пересиченість високотехнологічним навколишнім середовищем й інформацією приводять до того, що молодь, під впливом яскравих рекламних картинок, усе більше прагне до речей, що допомагають одержати якісь нові відчуття. Енергетичні напої, легкі наркотики, спеціальні харчові продукти та інтуїтивна музика.

Рекламні образи визначають стиль життя, формують моду, музичні та гастрономічні переваги, спричиняють серйозний вплив на мову підлітків й молоді. Занурення у цю реальність, створену ЗМІ, дозволяє молодій людині бути так би мовити «на одній хвилі» з однолітками, розмовляти на своїй мові, отже бути визнаною. Уявлення про престижні та неprestижні речі надходить саме з реклами. Таким чином образ «крутого хлопця/дівчини» складається, як пазл, з тих речей якими він/вона володіє: мобільний телефон, одяг, аксесуари тощо. Саме ці зовнішні ознаки часто й стають своєрідними маркерами, що диференціюють молодь, створюючи значні бар'єри у спілкуванні. Прагнення до визнання провокує підлітків на дії, які здатні, на їх думку, підвищити їх статус в очах оточуючих (починають вживати алкоголь чи наркотики, курити, приєднуються до агресивних молодіжних субкультур чи, навіть, пробують звести рахунки з життям). Така «маркуюча» функція реклами особливо чітко простежується у середовищі школярів.

Інший бік рекламного впливу на поведінку молоді виявляється у формуванні підґрунтя для відчуження від оточення чи замиканні на власних проблемах, пов'язаних із зовнішнім виглядом. Чисельні сюжети, що рекламують засоби по догляду за шкірою, волоссям, тілом, закріплюють у свідомості молоді ідеальні образи краси. При чому більшість з таких роликів побудовані на принципі: якщо у тебе шовковисте, об'ємне волосся, струнка фігура, чиста шкіра, то ти завжди у центрі уваги, користуєшся шаленою популярністю у представників іншої статі, у протилежному випадку – на тебе або не звертають увагу, або відкрито ігнорують. Звичайно, пропускаючи крізь призму цих стереотипних еталонів краси власне відображення, юнаки й дівчата знаходять певні недоліки й заздалегідь передбачаючи відповідну реакцію однолітків, намагаються якось їх уникнути. У поведінці це має різні прояви: від агресії та зухвалих вчинків до максимальної ізоляції від оточуючих. Таким чином, можна говорити про функцію відчуження.

Нестійка свідомість підлітків та молоді здатна неадекватно відреагувати на велику кількість престижних й дорогих речей, що з'являються на екранах телевізорів і комп'ютерів та сторінках глянцевого журналістики (дорогі авто та одяг, закордонні подорожі, прикраси тощо). Відсутність механізму розумного контролю бажань формує орієнтацію на надмірне споживання. Хочеться багато й зараз, адже у рекламі саме так і відбувається. У реальності – невідповідність бажань й можливостей.

Неможливість одержати бажану річ, престижну серед однолітків, часто приводить до остраху бути незрозумілим, відчуженим, тривожності або викликає різні види агресії й навіть штовхає на кримінальні вчинки. Тому що бажання й можливості не збігаються, виникає почуття розчарування, а нерідко й злості на батьків, які не можуть купити дорогу «іграшку».

Отже, реклама не пропагує у відкритій формі асоціальні форми поведінки, проте циркулювання у ній заданих спрощених образів у значній мірі знижує можливості критичного оцінювання реальності молоддю й опосередковано впливає на формування особистісних установок та адекватних поведінкових моделей.

Список використаної літератури

1. Телетов О. С. Рекламний менеджмент : підручник / О. С. Телетов. – Суми : Університетська книга, 2009. – 365 с.
2. Соціологія і психологія : навч. посіб. / за ред. Ю. Ф. Пачковського. – К. : Каравела, 2009. – 760с.
3. Какую рекламу нужно делать для молодежи? Исследование воздействия рекламы на ценностные ориентации молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.advlab.ru/articles/article602.htm>.
4. Прогноз глобальных тенденций развития потребительских предпочтений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.klubok.net/article597.html>.

Одержано 18.03.2011

В статье анализируется реклама как фактор социализации молодежи. Автор рассматривает негативное влияние потребительской рекламы на поведение и взгляды молодежи. Определяются функции маркирования и отчуждения рекламы, делается вывод о ее опосредованном воздействии.

Advertisement is analysed In article as factor to socializations youth. The Author considers the negative influence of the consumer advertisement on behaviour and glances youth. They Are Defined functions of the labelling and estranging the advertisement, is done conclusion about its mediated influence.

УДК 343.98.06

Василь Володимирович КОРНІЄНКО

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем розкриття злочинів ННІ підготовки фахівців кримінальної міліції ХНУВС

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЗЛОЧИННИХ ГРУП СФЕРИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У доповіді розглядаються соціальні, кримінологічні та криміналістичні дані, що стосуються структури особистості злочинця та злочинних груп, які вчиняють злочини у сфері банківської діяльності. У дослідженні зроблено висновки про те, що вивчення та узагальнення широкого діапазону даних про суб'єктів злочину дозволять ефективно виявляти причетних до події злочину осіб.

На даний час організована злочинність у банківській сфері отримала якісно новий, професійний рівень. Проблемним аспектом залишається встановлення причетності осіб до вчинення злочинів та притягнення їх до відповідальності. За даними МВС України уникнути відповідальності за скоєні злочини вдається чи не кожному п'ятому з числа винних. На практиці при розслідуванні групових злочинів цього напрямку не завжди враховуються всі специфічні риси сучасних організованих груп та характер їх діяльності. І хоча криміналістичні аспекти боротьби з організованою злочинністю, зокрема з її економічними різновидами, потрапили до належної уваги науковців лише в останні часи, деякі питання не знайшли відповідної уваги.

Криміналістичною наукою суб'єкт злочину розглядається як особистість із властивими їй соціальними, професійними, демографічними та психологічними якостями. Для криміналістичної характеристики осіб, що вчиняють економічні злочини мають важливе значення кримінологічні дані, що стосуються структури особистості злочинця. Це дані широкого діапазону складових людської діяльності: соціально-демографічні риси, взаємозв'язок причин і наслідків протиправної поведінки, внутрішні фактори мотивації кримінальної поведінки, ціннісні орієнтації особи, типологію злочинців, інфраструктуру злочинних груп і т. п., тобто ті дані, які необхідні для використання в цілях попередження злочинів. З криміналістичної точки зору нас цікавить лише та інформація, яка дозволить визначити напрям і способи пошуку особи, що вчинила злочин; обрати найоптимальніші методи розслідування злочинів; спрогнозувати поведінку особи у тій чи іншій ситуації; встановити взаємозв'язок між даними про особу злочинця, спосіб (злочинну схему чи технологію злочинного збагачення) та обставини вчинення ним злочину; отримати дані про тих, хто найчастіше вчиняє злочини досліджуваного виду.

До суб'єктного складу злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності переважно включена певна категорія осіб, які мають організаційно-розпорядчі повноваження, адміністративно-господарські обов'язки, або виконують їх

за спеціальними повноваженнями. Тобто має місце наявність спеціального суб'єкта злочину.

Вирішальною ознакою при встановленні суб'єктного складу економічних злочинів у сфері банківської діяльності є їх, певною мірою, відношення до цієї сфери. Характеризуючи осіб, що вчиняють злочини у банківській сфері, необхідно відмітити їх основні відзнаки. Більшості з них властиві порівняно високий рівень освіченості, прагнення до накопичення багатства будь-яким шляхом, швидка адаптація до змін нормативно-правового характеру, наявність широкого кола ділових стосунків та ін. Здійснення злочинів у цій сфері вимагає від учасників певних знань, навиків і спеціальної підготовки. Одній особі достатньо складно вирішити весь комплекс виникаючих проблем, тому нерідко на етапі підготовки до скоєння злочину та на етапі його реалізації діють абсолютно різні особи у складі злочинних груп. Дослідження організованої злочинної діяльності у банківській сфері вказало, що кримінальні групи розрізняються по кількісному складу, ступеню організованості, рівню підготовки та досвіду. У цьому зв'язку їх можна розподілити на дві класифікаційні групи: 1) ситуативні або не стійкі злочинні об'єднання (групи) (у 62,3 % вивчених справ); 2) стійкі організовані злочинні групи (злочинної організації) (27,7 %).

Корисливим злочинним діянням осіб, головним чином, сприяють з одного боку умови слабого контролю за порядком діяльності банків, а з іншого – можливість прикриття зловживань завдяки існуванню інституту банківської таємниці. Тому злочинці вміло використовують об'єктивно сформовані для них сприятливі умови вчинення злочинів.

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок про те, що протягом досліджуваного періоду (1996–2010 рр.) спостерігалася тенденція до збільшення реєстрації виявлених осіб, які вчинили злочини у банківській сфері, при загальному зниженні реєстрації працівників банківських установ у структурі осіб, які їх вчинили. Але статистична інформація не об'єктивно відображає кримінальні тенденції у сфері банківської діяльності. На думку 67 % опитаних нами правоохоронців та 58 %

банківських працівників у якості експертів, рівень участі зацікавлених працівників банку у вчиненні злочинів складає не менше ніж 50 %.

Дані про посадовий та соціальний статус досліджуваної категорії осіб свідчать про те, що більшість з них займали високе службове становище і мали великі доходи. Вони, як правило, є організаторами (ініціаторами) у вигадуванні схем злочинного збагачення. Як відомо, керівники фінустанов нерідко в імперативному порядку самостійно вирішують питання розподілу банківських ресурсів, мають широкі ділові та особисті стосунки. В силу посадового становища та наявних можливостей, їм доволі часто вдається заплутати сліди своїх злочинних дій та уникнути відповідальності. Підтвердженням тому є опитування представників правоохоронної сфери, де 98 % опитаних нами слідчих ОВС України та прокуратури вказали на те, що досить важко довести причетність керівників банків, як організаторів злочинної групи, до вчинення протиправних дій та прихованні слідів від такої діяльності.

Серед чоловіків злочинців-банкiрів більше (57 %), ніж жінок. Розподіл за віком відбувся такий: а) 18–24 рр. – 1,7 %, б) 25–29 рр. – 7,4 %, в) 30–45 рр. – 60,7 %, г) від 46 р. і старше – 30,2 %. У цьому списку переважає третя вікова група, як економічно активна, досвідчена і працездатна частина населення. Досвід роботи у банківській сфері серед них, у середньому, складав 7–10 років. Як правило, кожен характеризувався як працелюбний і дуже досвідчений професіонал своєї справи, раніше не був притягнений до кримінальної відповідальності.

Особливу увагу заслуговують представники вікових груп від 18 до 29 років. У їх діях спостерігається висока корисна мотивація до легкої злочинної «наживи» при наявному невеликому досвіді роботи у банках (до 5 років) та відсутності достатніх професійних якостей. Поясненням тому є психологічні особливості віку молодих фахівців, коли є прагнення за короткий термін якомога більше заробити грошей. Тому вони активно включаються до злочинних намірів керівництва, виступаючи співучасниками або посібниками різного роду зловживань на всіх стадіях злочинної діяльності.

У результаті аналізу кримінальних справ помічено, що у діях злочинців вбачається, як правило, склад не одного, а декількох злочинів. У ланцюгу злочинної поведінки вони утворюють відповідні сукупності (комплекси) у структурі технологій злочинного збагачення, які складаються з основних та підпорядкованих злочинів. Дані про такі технології злочинного збагачення з використанням банківської системи включають у себе відомості про типові ознаки кримінальної поведінки суб'єктів до, під час та після вчинення злочину. Це повинно бути обов'язково враховано при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних справ. Адже це дозволяє слідчому чи оперативному працівнику: 1) виявити схильних до протиправної поведінки осіб; 2) значно звужити коло підозрюваних у вчиненні злочину; 3) з'ясувати ціль та мотив вчинення злочину; 4) будувати версії та планувати тактичні операції, а після того як підозрюваний стане відомим – визначити лінію поведінки по відношенню до нього при провадженні слідчих дій.

Одержано 15.03.2011

В докладе рассматриваются социальные, криминологические и криминалистические данные, касающиеся структуры личности преступника и преступных групп, которые совершают преступления в банковской сфере. В исследовании сделан вывод о том, что изучение и обобщение широкого диапазона данных о субъектах преступления позволят эффективно обнаруживать причастных к событию преступления лиц.

Social, criminologies and criminalistics information, which touch the structure of personality of criminal and criminals groups which commit crimes in the field of bank activity, is examined in the lecture. In research a conclusion is done that the study and generalization of wide range of component subjects of crime will allow effectively to find out persons participating to the event of crime.

УДК 159.9:316.624

Наталія Володимирівна ГРЕСА*кандидат психологічних наук, доцент,**доцент кафедри загальної та прикладної психології**і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС***ПРОБЛЕМА ЗДАТНОСТІ ДО СВІДОМО-ВОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ
НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ОЗНАКА ОСУДНОСТІ ОСОБИ**

У статті розглядається питання про необхідність враховувати наукові дані про психологічний вік, починаючи з якого у нормально розвинутого підлітка починають формуватись здатність усвідомлювати значення своїх дій та вміння керувати ними.

Суб'єкт злочину, як елемент складу злочину, характеризується сукупністю трьох обов'язкових ознак: фізична особа; осудна; яка досягла віку, з якого згідно закону настає кримінальна відповідальність. Теорія кримінального права та кримінальне законодавство України пов'язують з віком суб'єкта злочину можливість настання кримінальної відповідальності. Тому згідно КК встановлено конкретний вік, з якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років, а особи віком від 14 до 16 років можуть бути суб'єктом злочину лише у разі вчинення ними злочинів, що перелічені у ч. 2 ст. 22 (наприклад убивство (статті 115–117), крадіжка (ст. 185, ч. 1 статей 262, 308) [6, с. 67–68]. Діти до 14 років не підлягають кримінальній відповідальності. Особа у віці від 14 до 16 років не несе відповідальності за злочини, які не передбачені у ч. 2 ст. 22 КК, навіть за умови, якщо вона брала участь у їх вчиненні як співучасник. Суб'єктами окремих злочинів можуть бути особи, яким виповнилося більше шістнадцяти років. Так, відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність можуть нести тільки особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 18 років. Це стосується і таких злочинів, як спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК), схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК) [6].

У сучасній науковій літературі виділяють принаймні чотири підвиди віку: хронологічний, біологічний, соціальний та психологічний [4, с. 57]. Психологічний вік становить найбільший інтерес для кримінального права. Необхідність встановлення психологічного віку виникає тоді, коли психічний розвиток неповнолітнього, що вчинив кримінально каране діяння, істотно відрізняється від вікових закономірностей і викликає затримку психічного розвитку. Встановлення віку кримінальної відповідальності є те, що саме з цього віку особа здатна сприймати і усвідомлювати всю тяжкість покарання, оскільки тільки в цьому випадку покарання може досягти своєї мети. Таким чином, мінімальний вік кримінальної відповідальності повинен бути не нижче за вік, коли у людини утворюються певні правові уявлення, тобто коли він здатний з'ясувати і засвоїти суспільну небезпеку діянь, заборонених кримінальним законом. Разом з тим віковий поріг кримінальної відповідальності, встановлений на сьогодні законодавством, оцінюється неоднозначно. Психологи, характеризуючи інтелектуальний, вольовий, особистісний рівень розвитку неповнолітніх, в основному погоджуються із законодавцем [7, с. 29]. Юристи, спираючись на аналіз криміногенної обстановки, дані про чисельність правопорушників, що не досягли віку кримінальної відповідальності, і структуру скоєних ними правопорушень, виступають за пониження вікового порогу кримінальної відповідальності. Так мінімальний вік кримінальної відповідальності осіб, винних в здійсненні злочину в зарубіжному законодавстві розв'язувався по-різному. Так наприклад в Єгипті, Іраку і інших державах допускається кримінальна відповідальність з 7 років, в Узбекистані, Франції – 13 років, Японії, країнах СНД – з 14, в Данії, Фінляндії – з 15 років [7, с. 25]. Так, наприклад, П. Блонский вказує на те, що у віці з 10 до 12 років важливими є наступні новоутворення: логічне впорядкування думок; різке збільшення об'єму мислення у просторі та часі; значне розширення круга джерел інформації; достатній рівень абстрактного мислення; пам'ять стає основою міркуючого та проблемного мислення; здібність до варіативних думок та інше, а Л. Рубінштейн та багато інших психологів

відзначають, що к 14 рокам людина здатна до висновків і може регулювати свою поведінку [1, с. 505–537]. Період з 11–12 до 14–15 років характеризується інтенсивним розвитком інтелекту, волі, особистості, які дозволяють співвідносити спонуки з соціальними нормами. Психологічна класифікація вікових періодів по критерію когнітивного аспекту розвитку рівня особистісної відповідальності (Ж. Піаже, А. Колберг та інші) вказують на те, що усвідомлення аморальності вчинку і спонук до нього за допомогою «автономної», а не нав'язаної дорослими системи моральних оцінок, формується в 10–12 років. У психолого-правовому плані на думку В. С. Медведєва в підлітковому віці пізнаються та засвоюються основні моральні та правові норми, формується адекватна чи деформована правосвідомість, саме відмова від їх інтеріоризації (переведення у внутрішні регулятори поведінки) приводить до противоправної поведінки. Також у підлітковому віці реактивно-імпульсивні механізми регуляції поступово підпорядковуються усвідомлювальновольовому механізмові регуляції, тобто неповнолітні стають спроможними усвідомлювати власні дії та вчинки з огляду на правові наслідки [5, с. 140].

В цілому підлітковий вік характеризується: появою психічних новоутворень (самосвідомості, самостійності); якісною перебудовою всієї психічної діяльності у зв'язку зі вступом до дії нових соціальних чинників (систематизованого вивчення основ наук, зміни суспільних позицій), що підвищують вимоги до особистості; крайньою нерівномірністю розвитку, що виявляється в дисгармонії соціально-етичного формування і фізичного дозрівання, в одночасному суперечливому поєднанні в особистості підлітка «дитячості» та «дорослості»; зростанням соціальної активності особистості, пов'язаної з формуванням її соціальних установок, моральних основ [2, с. 523]. Сьогодні кримінальному законодавству України властиве визначення низки особливих правил щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх злочинців. Більшість із цих прописів зібрано у розділі 15 Загальної частини КК України під назвою «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» [3, с. 284]. Але окремі питання

залишилися недостатньо дослідженими, до таких мало розроблених проблем належать: необхідність подальшої диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх різного віку, «вікова осудність», правова природа примусових заходів виховного характеру та система особливих покарань для неповнолітніх.

Список використаної літератури

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учеб. пособие для студ. вузов. – 4-е изд., стереотип. / Г. С. Абрамова. – М. : Изд. центр «Академия», 1999. – 672 с.
2. Бандурка А. М. Юридическая психология : [учебник] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : Изд-во Нац.ун-та внутр. дел, 2001. – 525 с.
3. Житний О. О. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: деякі проблеми реалізації / О. О. Житний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 2 (27). – С. 284.
4. Кроник А. А. Психологический возраст личности / А. А. Кроник, Е. И. Головаха // Психологический журнал. – 1983. – Т. 4. – № 5. – С. 57–65.
5. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : [підручник] / В. С. Медведєв. – К. : Атака, 2004. – С. 150–158.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – [5-те вид., переробл. та доповн] / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.
7. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В. Г. Павлов. – СПб. : Лань, 2000. – 192 с.

Одержано 12.03.2011

В статье рассматривается вопрос о необходимости учитывать научные данные о психологическом возрасте, с которого у нормально развитого подростка начинают формироваться способность осознавать значение своих действий и умение руководить ими.

In the article a question is examined about a necessity to take into account scientific information about psychological age from which for the normally developed teenager begin to be formed ability to realize the value of the actions and ability to manage them.

УДК 159.923:343

Лариса Олександрівна ШЕВЧЕНКО

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та прикладної психології
і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК

У наданих тезах розглянуто домінуючі мотиви корисливих та насильницьких злочинів, а також особливості мотивації жіночозлочинниць, які вчинили корисливі або насильницькі злочини.

Важливою психологічною детермінантою, що зумовляє особливості поведінки людини є мотивація. Мотиваційний етап передує практичному здійсненню поведінки, зокрема, кримінальної. Втім, вивчення мотивації та мотивів жіночої злочинності дотепер є фрагментарним у дослідженнях правознавців, кримінологів, психологів. У сучасних психологічних теоріях мотивації поняття мотиву, безперечно, центральне, разом з тим його зміст неоднозначний. Слушною є думка вітчизняних психологів Г. В. Ложкина та А. Н. Плюща, які вважають що поняттям «мотив» у психології намагаються пояснити спонукання до різноманітних видів діяльності: від інстинктивних дій та операцій до реалізації життєвих стратегічних планів, життя в цілому [2, с. 91]. На думку А. І. Божович, мотив це те, заради чого відбувається діяльність, на відміну від цілі, на яку вона спрямована [1, с. 21], адже суттєвою стороною мотиву є не ціль, а відношення, крізь призму якого особа сприймає оточуючий її світ. Класик психології О. М. Леонтьєв визначив мотив як предмет потреби, тобто внутрішнє діє через зовнішнє і саме цим себе змінює [5, с. 61].

Сучасна наука кримінального права достатньо насичена різного роду літературою в області мотивації злочинної поведінки. Відомі фахівці-правознавці, такі як Ю. М. Антонян, Д. А. Шестаков, В. В. Романов, А. Б. Блага, Ф. С. Сафуанов, О. А. Мартиненко розуміють мотив як спонукання: «усвідомлене спонукання (прагнення) до скоєння конкретного цілеспрямованого вчинку (вольового акту), який представляє суспільну небезпеку і передбаченого кримінальним законом в якості злочину»;

спонукання, яки викликає в особи рішучість скоїти злочин», «спонукання, яким керувалася особа, скоюючи злочин». Правда, спонукання в кримінологів – швидше підстави вчинку, а не імпульс, який примушує суб'єкта проявляти активність. Так, К. Е. Ігошев розуміє мотив злочинної поведінки як спонукання, яке сформувалося під впливом соціального середовища та життєвого досвіду, яке є внутрішньою безпосередньою причиною злочинної діяльності й виражає особистісне відношення до того, на що направлена злочинна діяльність [3, с. 88]. Спираючи на те, що мотив злочинної поведінки – це спонукання, В. Н. Кудрявцев в той же час відмічає, що про мотив злочину можна говорити лише тоді, коли вже з'явилися чи формуються такі елементи злочинної поведінки, як об'єкт чи предмет впливу, мета чи засіб досягнення злочинного результату [4, с. 58].

Метою дослідження стало вивчення деяких компонентів мотиваційної сфери особистості жінок-злочинниць, які вчинили корисливі, насильницькі та корисливо-насильницькі злочини.

Дослідження проводилося на базі Качанівської виправної колонії Харківської області, де відбувають покарання жінки вперше засуджені до позбавлення волі. Вибірка була обмежена за ознаками кримінального діяння, обсяг вибірки досліджуваних жінок 163 особи. Першу групу складають жінки-злочинниці, які скоїли корисливі та корисливо-насильницькі злочини, 92 особи, у віці 23–47 років. До другої групи випробуваних увійшли жінки, що відбувають покарання за вчинення насильницьких злочинів, 71 особа, у віці 27–56 років.

Вважається, що корисливо-споживацька мотивація характеризує мотиваційну структуру будь-якої злочинності. Результати дослідження дають підставу стверджувати, що мотивація корисливої жіночої злочинності має відмінності від мотивації насильницької жіночої злочинності. Згідно статистичної звітності МВС України характерним складом злочину для жінок є крадіжки і шахрайства, тому не випадково переважна більшість засуджених жінок відбуває покарання в кримінально-виконавчій установі за корисливі злочини і саме крадіжки становлять найбільшу питому вагу

35 %, шахрайства відповідно 19,1 %, пограбування та вимагання 17,8 %. Особливістю корисливої мотивації є те, що предметом актуальної потреби злочинниць виступає чужа матеріальна цінність, яка придбається протиправним способом, а саме, наприклад, шляхом крадіжки. Зазначимо, що ця група злочинів зазнає «якісну» трансформацію, тобто якщо 10–15 років назад жінки вчиняли крадіжки державного, суспільного або колективного майна, то зараз відбувається більшість крадіжок майна громадян. Все частіше предметами крадіжок стають коштовні речі: мобільні телефони, техніка, ювелірні вироби, носильні речі та гроші. Зниження рівня життя населення призводить до вчинення більш примітивних крадіжок, а саме: дитячих речей, продуктів харчування, парфумів, алкоголю, металевого побутового посуду, кольорових металів. Зростання кількості випадків корисливо-насильницьких діянь за останні п'ять років є найбільш небезпечною тенденцією в структурі жіночої злочинності, так, корисливо-насильницька злочинність жінок майже не відрізняється від аналогічної злочинності чоловіків. У структурі цього виду злочинності грабїжи сягають за 70% (чоловіки – 71,8 %; жінки – 73,3 %), розбійні напади більше 20 % (чоловіки – 24,5 %; жінки – 21,3%), вимагання близько 3 % (чоловіки – 2,5 %; жінки – 3,4 %). Така ситуація дає підстави стверджувати, що жіноча злочинність за ступенем суспільної небезпечності практично зрівнялася з чоловічою злочинністю. Вчинені злочини часто задовольняють лише утилітарні потреби та інтереси корисливо-насильницьких злочинців: їжа, алкогольні напої, секс, одяг, наркотичні речовини, інколи косметика. Бажання «жити одним днем», користуватися тим, що «потрапило до рук» не сприяє формуванню гідної мотивації особистості та разом з невмінням продуктивно вирішувати життєві ситуації, може призвести до скоєння злочину.

Отже, корисливий мотив умисної злочинної діяльності міститься в прагненні за чужий рахунок задовольнити будь-яку індивідуальну потребу шляхом вчинення злочину заради наживи та протиправного збагачення, задоволення миттєвих бажань, майнових інтересів. Не зважаючи на різноманіття злочинних корисливих спонукань, які

притаманні цим видам злочинів, є можливість виділити домінуючу мотивацію у системі корисливої мотивації жінок, а саме паразитично – споживацьку, тобто користь виражає і перекохані потреби, і, зумовлює, як правило, стійку паразитичну орієнтацію людини.

Серед насильницьких злочинів, які вчиняються жінками, лівова частка припадає на подружні вбивства. У нашому дослідженні майже 80 % жінок скоїли вбивства чи нанесли тяжкі тілесні ушкодження своїм чоловікам, співмешканцям, коханцям. За результатами проведеного дослідження можливо виділити деякі мотиви подружніх вбивств: прагнення утримати чоловіка, який збирався піти з дому, розлучитися – 31 %; незадоволеність внутрішньосімейними стосунками – 27 %; ревності та помста – 24 %; самоствердження – 14 %; корисливість – 4 %. В мотивації насильницьких злочинів, які вчиняються жінками вигадливо переплітаються різні мотиви. Втім, з високою долею вірогідності можна виділити мотиви, які є різними формами прояву егоїзму та являють собою стійкі психологічні утворення особистості, що врешті-решт зумовлюють вибір цілей, засобів, дій; та мотиви, які хоча й виступають як спонукальні причини скоєння злочину, але, можуть бути викликані обставинами сімейного, особистого чи об'єктивного характеру і являють собою ситуативні утворення, що ініціюють окремі, часто ситуативні, дії або конкретну діяльність, зокрема, кримінальну.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка / Л. И. Божович // Изучение мотивации детей и подростков / под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благоннадежиной. – М. : Педагогика, 1972. – С. 7–45.
2. Бодров В. А. Нелинейная модель мотивационной сферы личности / В. А. Бодров, Г. В. Ложкин, А. Н. Плющ // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 2. – С. 90–100.
3. Игошев К. Е. Типология личности и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Изд-во «Горьковская правда», 1984. – 168 с.
4. Кудрявцев В. Н. Кримінальна мотивація / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – 248 с.

5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

Одержано 19.03.2011

В представленных тезисах рассмотрены доминантные мотивы корыстных и насильственных преступлений, а так же особенности мотивации женщин-преступниц, совершивших корыстные или насильственные преступления.

Predominant motives of mercenary and violent crimes, and also the peculiarities of female-criminals' motivation, who committed such type of crimes are considered in the article.

УДК 343.988

Ольга Олександрівна МАКАРЕНКО

викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки
ННІ ПМК ХНУВС

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНКИ-ЖЕРТВИ

Розглянуто проблему визначення жінки як жертви, тобто особи жіночої статі, потерпілої від злочину, з урахуванням її анатомо-фізіологічних, психологічних, психічних відмінностей та їх впливу на поведінку жінки в сучасному суспільстві. Висвітлено психофізіологічні особливості жінки як жертви; специфічність віктимної жіночої поведінки; соціально-рольові особливості жінок ; особистісно-психологічні риси жінок – жертв. Зроблено висновки, що вивчаючи особу жінки-жертви як суб'єкта того чи іншого виду соціальної діяльності, треба мати на увазі, що між особистістю та її поведінкою існує нерозривний зв'язок; особистість конкретної людини являє собою індивідуальну форму буття суспільних відносин – це цілісна сукупність взаємопов'язаних рис, властивостей і якостей учасника і носія цих відносин.

Кримінологічне дослідження проблеми жінки-жертви ще досі залишається не визначеним і не пріоритетним. Тому сьогодні основна мета полягає у розробці концептуальних основ визначення жінки як жертви, тобто особи жіночої статі, потерпілої від злочину, з урахуванням її анатомо-фізіологічних, психологічних, психічних відмінностей та їх впливу на поведінку жінки в сучасному суспільстві.

На сьогодні немає жодних узагальнених даних відносно того, скільки жінок стали жертвами злочинних посягань в Україні. Згідно з даними, отриманими шляхом контент-аналізу публікацій в пресі, через повідомлення у засобах масової інформації, у різноманітній науково-популярній літературі, можна припустити, що таке співвідношення між потерпілими жінками та чоловіками становить 9:1 (відповідно, 90 % до 10 %). Крім цього, більша частина випадків насильства, вчиненого жінками, може бути кваліфікована як самозахист.

Для розробки і проведення ефективних заходів запобігання випадкам перетворення жінки в жертву злочину необхідно знати фізіологічні та психічні особливості, які визначають її подальшу поведінку й обумовляють підвищену віктимність останньої.

Психофізіологічні особливості жінки розглядали вчені з різних галузей наук, які досліджували корелятивні анатомо-фізіологічні та психологічні відмінності між чоловіком і жінкою. Це дозволило визначити, що жінка за анатомофізіологічними особливостями біологічно слабка істота, обмежена у своїх фізичних можливостях, що зумовлює її певні звички, прагнення, інтереси, які позначаються на можливих варіантах вибору поведінки, способах, мотивах дій, робить її уразливішою у конфліктних ситуаціях, під час не передбачуваного нападу чи застосування психічного насилля тощо.

Специфічність жіночої поведінки зумовлює пластичність, адекватність стану жінки ситуації, обставинам, що складаються, розвинення сфери підсвідомого, жіночої інтуїції. Безперечно й те, що певні особистості, з огляду на свої психологічні особливості, а саме на такі особистісні риси, як: довірливість, необачність, необережність, агресивність, ризикованість, розкутість, розбещеність тощо, через свою віктимну поведінку найчастіше стають жертвами злочинів.

Більшість жінок, які зазнали насильства, характеризуються такими спільними рисами:

- мають низьку самооцінку;
- схильні брати на себе відповідальність за дії кривдника;

- здебільшого пасивні, але при цьому досить сильні, здатні використовувати оточення для виживання, а іноді – для уникнення чергового акту насильства;
- демонструють ознаки відчутної реакції на стрес і висловлюють скарги, що вказують на психофізичні розлади;
- вважають, що сексуальні стосунки можуть стабілізувати відносини в цілому;
- переконані, що ніхто не може допомогти їм розв'язати проблему насильства тощо.

Соціально-рольові особливості жінок визначаються як зменшенням рівня матеріального благоустрою та життя населення, так і проявом масового безробіття, що сприяє втягненню значної частини населення в незаконні види господарської діяльності; падінням етико-моральних критеріїв суспільства; переоцінкою моральних цінностей та устроїв, що стали повсякденним явищем нашого життя.

Все зазначене тісно переплітається з психологічними чинниками. Кризовий етап, у якому перебувають наші громадяни, призвів і до зменшення рівня самозахисту, погіршення психологічного стану людей. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки.

Звідси – значна кількість жінок, які через свої соціально-рольові та психофізичні особливості зазнають шкоди від протиправних дій інших осіб, стають жертвами насильницьких, корисливих та інших злочинів. Тому сьогодні не можна ігнорувати і різнобічну інформацію про особистість потерпілого від злочину. Такі дані мають не менше значення, ніж дані про злочинця. Роль жертв у виникненні й розвитку криміногенних ситуацій зазвичай дуже значна, тому необхідним є аналіз усіх віктимологічних чинників, щоб зробити правильні висновки й узагальнення. Це потрібно для прийняття рішень щодо забезпечення особистої безпеки потенційних жертв злочинів.

Особливе віктимологічне значення має неправомірною поведінкою жертви, яка часто стає джерелом конфлікту і провокацією злочину, її форми різні: від фізичного чи психічного насильства стосовно злочинця або його близьких – до їх образи (насильство в сім'ї), проявів неповаги до громадського порядку та загальновизнаних норм моралі

(проституція, торгівля жінками тощо). Випадки неправомірної поведінки потерпілих найчастіше трапляються при вчиненні таких злочинів, як вбивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, грабежі, розбої тощо.

З точки зору теорії ролей, жертви злочинів можуть бути такі, що усвідомлюють чи не усвідомлюють своє становище з різних причин, а саме: стійкими (які неодноразово зазнають нападу) та випадковими (коли особа була об'єктом разового злочинного посягання). Роль потерпілої особи може бути також відкритою чи прихованою. Саме відкрито провокуюча роль жертви в генезисі злочину призводить до його реального вчинення. Приховану роль жертва може «трати» задовго до вчинення злочину через свої віктимні особисті якості, статус, поведінку. Така особистість ніби експонується, виставляє себе мішенню для злочинних посягань (поведінка повії у пошуках клієнтів).

Які ж соціальні показники стійко «окреслюють» жертву, а отже, можуть виступати основою для певної типологізації? У цьому разі можна говорити про «статусну віктимність». Зміна статусу особи призводить до зменшення або збільшення рівня віктимності особистості. До різновиду статусної віктимності належить статева та вікова віктимність. Жінки, малолітні, особистості похилого віку та фізично слабкі люди природно стають більш уразливими від насильницьких злочинів, ніж фізично міцні молоді чоловіки. При вчиненні деяких видів злочинів жертвами стають виключно жінки.

Цьому сприяють такі соціальне статусні й особистісно-психологічні риси жінок:

- особисті властивості жінок (воля, темперамент, інтелект тощо) – імовірно, що неврівноважені, безвольні люди частіше стають жертвами злочинів;

- специфіка поведінки – найрізноманітніші поведінкові прояви, що можуть як підштовхнути, спровокувати злочин, так і зменшити рівень вірогідності його вчинення, звести ризик для особи до мінімуму (віктимність ситуативна, значною мірою зумовлена збігом обставин, ланцюгом випадковостей тощо.);

- певне суспільне або службове становище (наприклад, касир, який має значні суми готівки, жінка-продавець тощо);

- рід занять і джерело походження коштів для існування (до групи ризику належать і валютна повія, і вокзальна проститутка, і ще велика кількість тих осіб, чий доходи та прибутки мають відверто сумнівний або кримінальний – протизаконний характер.

Вивчаючи особу жінки-жертви як суб'єкта того чи іншого виду соціальної діяльності, треба мати на увазі, що між особистістю та її поведінкою існує нерозривний зв'язок. Отже, особистість конкретної людини являє собою індивідуальну форму буття суспільних відносин – це цілісна сукупність взаємопов'язаних рис, властивостей і якостей учасника і носія цих відносин. І оскільки виникненню злочинного наміру та вчиненню злочину в багатьох випадках сприяють особистісні характеристики потерпілої, її поведінка і стосунки зі злочинцем, то під час розробки та реалізації запобіжних заходів мають бути враховані проблеми зниження ступеня віктимності окремих особистостей, зокрема жінок, а також всі кримінологічні чинники, що обумовлюють учинення відносно них злочинів.

Список використаної літератури

1. Алимов С. Б. Насильственная преступность в сферах быта и досуга (проблемы криминологической типологии) / Алимов С. Б., Антонов-Романовский Г. В., Резник Г. // Вопросы борьбы с преступностью. – 1980. – Вып. 3. – С. 12–22.
2. Кушнир Л. Жертвы преступлений нуждаются в защите / Л. Кушнир // Закон и жизнь. – 1991. – № 9. – С. 26.
3. Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений / Виктор Иванович Полубинский. – М. : Акад. МВД СССР, 1980. – 121 с.
4. Ривман Д. В. Некоторые вопросы изучения личности и поведения потерпевшего от преступления / Д. В. Ривман // Преступность и ее предупреждение : сб. ст. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. – С. 3–11.

Одержано 18.03.2011

Рассмотрена проблема определения женщины как жертвы, т. е. особы женской стати, потерпевшей от преступления, с учетом ее анатомо-физиологических, психологических, психических отличий и их влияния на поведение женщины в современном обществе. Освещены психофизиологические особенности женщины как жертвы; специфичность виктимного женского поведения;

социально-ролевые особенности женщины; личностно-психологические черты женщины – жертв. Сделаны выводы, что изучая женщин – жертв как субъекта того или иного вида социальной деятельности, необходимо иметь в виду, что между личностью и ее поведением существует неразрывная связь; личность конкретного человека представляет собой индивидуальную форму бытия общественных отношений – это целостная совокупность взаимосвязанных черт, свойств и особенностей участника и носителя этих отношений.

The problem of determination of woman as victims is considered, I.e. persons of womanish reason, victims from a crime, taking into account its anatomy – physiology, psychological, psychical differences and their influence on the conduct of woman in modern society. The psychology-physiology features of woman as victims are lighted up; specificity of victims womanish conduct; socially-role features of women; personality-psychological line of women – victims. Conclusions are done, that studying women – victims as subject of one or another type of social activity, it is necessary to have because of, that between personality and its conduct there is indissoluble connection; personality of concrete man is an individual form of life of public relations – integral aggregate of associate lines, properties and features of participant and transmitter of these relations.

УДК 371.121

Вікторія Олександрівна ГРАБАРЬ

слухач магістратури ХНУВС

ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

В тезах наведені основні соціально-психологічні чинники девіантної поведінки дівчат підліткового віку, а саме власний віктимний досвід, сімейний чинник, взаємовідносини з батьками та оточенням.

Однією з найважливіших психосоціальних проблем сучасного суспільства є девіантна поведінка підлітків, особливо – дівчат. Загальноприйнято вважати девіантну поведінку соціальним чи культурним продуктом в протилежність індивідуальному наміру. Під девіацією розуміється поведінка, що порушує важливі соціальні норми більшості. В будь-якому людському суспільстві є такі типи поведінки, які визначаються як девіантні [1, с. 24]. Поняття

© Грабарь В. О., 2011

девіації змінюється серед соціальних груп всередині культури, зокрема серед молоді, як найбільш рухливої групи. Значний інтерес і, разом з тим, труднощі являє собою перевірка та інтерпретація існуючих концепцій девіантної поведінки в умовах соціальної кризи України, коли руйнування соціальної системи може призвести до непередбачених наслідків, для яких характерна своєрідність девіантних проявів. Вивчення стану і динаміки різноманітних форм девіантної поведінки молоді пов'язано із значними теоретичними, методологічними і організаційними труднощами, що в свою чергу не дозволяє досить певно оцінити багаті «прикордонні» поведінницькі форми як девіантні або ж нормальні [2, с. 126].

В нашому дослідженні приймали участь учні двох коледжів м. Харкова та неповнолітні порушники, які стоять на обліку в міліції. За результатами дослідження було виявлені фактори, які впливають на вибір поведінки в значущій ситуації. Перший фактор – це власний віктимний досвід – дівчата, які стали жертвами вимагання, шахрайства, квартирних чи карманних крадіжок, насильства схильні до меншого засудження протиправної поведінки. Якщо в сім'ї існує гіперпротекція в вихованні, то у дівчат – жертв злочину може розвиватися занижена самооцінка, зростання тривожності, тому другим фактором є сім'я. Неповна сім'я, деформована (з вітчимою чи мачухою), сім'я, яка існує на грані розлучення призводить до існування постійних конфліктів в оточенні підлітка. Суперечне виховання в таких сім'ях формує у підлітків вседозволеність, безвідповідальність, агресивність, брутальність, жорстокість. Дівчата особливо відчують себе зайвими в таких сім'ях. Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що цінність сім'ї та гармонійних сімейних відносин однаково значуща для цих підлітків, але досліджені в першій групі (учні коледжів), які виростили в таких сім'ях, критично ставляться до таких відносин, намагаються давати об'єктивну оцінку родинним стосункам. Дівчата другої групи (правопорушники) ідеалізують свою сім'ю, вважають, що такі сімейні стосунки нормальні, негативні стосунки між батьками є наслідком скрутних обставин, в першу чергу – економічних.

Третім чинником є взаємовідносини дітей з батьками. Безперечно ці взаємовідносини є важливим чинником виховання. Дівчата другої групи в більшості своїй позбавлені нормального спілкування з батьками. Повна безнаглядність та безконтрольність поведінки з боку батьків, байдужість до долі дочки відмічені у 72 % досліджуваних другої групи (в тому числі 9% батьків були позбавлені батьківських прав, 11 % батьків досліджуваних цієї групи знаходилися в місцях позбавлення волі). За даними І. А. Горьковій, Ю. Н. Якубова, Н. В. Лавріненко та ін., встановлено, що 40 % делінквентних підлітків росли в неповних сім'ях, у 34 % – відмічається алкоголізм матерів, 33 % – алкоголізм батьків та відчимів [3, с. 18]. Поведінка людини набуває соціально-небезпечного характеру поступово, внаслідок сукупної дії несприятливих зовнішніх та внутрішніх обставин. Девіантна поведінка дітей передуює злочинній поведінці дорослих, а тому потребує особливого дослідження. Проявлення соціально небажаних форм поведінки можливо попередити, якщо урахувати психологічні особливості підлітків, які призводять до утруднень свідомої регуляції поведінки, а саме: своєрідну емоційну вразливість дівчат, що проявляється у посиленій чутливості до несприятливих впливів однолітків та в міжособистісних стосунках з батьками зокрема; імпульсивність та агресивність, неадекватність їх прагнень; демонстративність поведінки дівчат, яка може проявитися у підкресленні свого «Я», постійному намаганні бути в центрі уваги, тяги до лідерства, чи навпаки – у надлишковій податливості під чужий вплив, нестійкості в цілях поведінки, думках.

Таким чином, поєднання таких чинників як власний віктимний досвід, негативні сімейні стосунки, педагогічна занедбаність дитини, дефекти сімейного виховання, правовий нігілізм підлітків призводить до появи девіантної поведінки, яка може перерости в протиправну поведінку.

Список використаної літератури

1. Гилинский Я. И. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения : учеб. пособие / Я. И. Гилинский, В. С. Афанасьев. – СПб., 1993. – 167 с.

2. Клейберг Ю. А. Девиантное поведение : учеб. пособие / Ю. А. Клейберг. – Изд. 2-е стереотип. – М. : Элит Полиграф, 2008. – 304 с.
3. Якубова Ю. М. Батьків не обирають... / Ю. М. Якубова, Н. В. Лавриненко, І. А. Горькова. – К. : Прецедент, 1997. – 124 с.

Одержано 14.03.2011

В тезисах рассмотрены основные социально-психологические факторы девиантного поведения девочек подросткового возраста, к которым относится собственный виктимный опыт, семейный фактор, взаимоотношения с родителями и окружающими.

The main socio-psychological factors of deviant behavior of adolescent girls, include their own victim experience, family factors, relationships with parents and others are considered in the theses.

УДК 342.5

Артем Євгенович ГОЛУБОВ

кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник НДА з розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів
ІНІ ПМСІГ ХНУВС

ВПЛИВ ВИДУ ТА ХАРАКТЕРУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ (ЗЛОЧИНІВ) НА ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто питання залежності структури та змісту системи кримінальної юстиції України від безпосереднього об'єкту впливу, яким є девіантна поведінка особи, де в основі ефективності та результативності функціонування цієї системи лежить відповідність засобів впливу тому об'єкту, на який цей вплив здійснюється.

Утвердження та забезпечення прав і свобод людини, задоволення потреб окремих груп осіб, сприяння існуванню та розвитку суспільства в цілому є пріоритетною сферою діяльності держави та її органів. Це обумовлено тим, що в Україні, хоча і повільно, але продовжується процес розбудови її як дійсно демократичної, соціальної та правової держави. З метою виконання покладених на державу функцій, остання створює та організує діяльність відповідного апарату, який безпосередньо і забезпечує

© Голубов А. Є., 2011

існування, задоволення або реалізацію потреб, прав, свобод та інтересів вказаних суб'єктів. Однак, не всі інтереси та потреби забезпечуються та підтримуються завдяки діяльності держави та її органів. Так, якщо мова йде про девіантні форми поведінки, то з боку уповноважених державних органів вживаються відповідні заходи з метою запобігання та припинення таких видів асоціальної поведінки, яка перешкоджає належному існуванню та розвитку суспільства, його груп та окремих осіб. Відповідно, пошук та запровадження найбільш ефективних та дієвих заходів, методів впливу на таку поведінку з боку державних органів є одним із актуальних завдань держави щодо виконання нею її обов'язку по забезпеченню потреб, прав, свобод та інтересів особи і суспільства.

В контексті вирішення цього завдання відмітимо, що між видами та характером соціально шкідливої та суспільної небезпечної поведінки, а також повноваженнями відповідних державних органів та тими засобами, що вони застосовують, до осіб, які вчиняють такі дії, існує тісний зв'язок у формі залежності. На погляд автора, саме від ознак девіантної поведінки повинна залежати структура та способи діяльності державних органів, які і створені для запобігання та припинення тих чи інших видів асоціальних проявів. Такий підхід дає нам можливість встановлювати те, наскільки створений та функціонуючий орган держави завдяки повноваженням, що йому надані, здатен забезпечити вплив на окремі форми девіантної поведінки. Це також дає можливість визначити те, наскільки ці повноваження (засоби впливу) забезпечують досягнення соціально значимого результату у подоланні окремих форм такої поведінки. Відповідно, коли ми констатуємо неефективність діяльності органу, то цілком обґрунтовано буде постановка питання про необхідність змін у його організаційній структурі, зміні форм та методів його діяльності.

Так, якщо вести мову про найбільш небезпечні форми девіантної поведінки – злочини, то з метою запобігання їм, їх припинення та вжиття щодо осіб, які їх вчинили, відповідних заходів держава створює та забезпечує функціонування системи кримінальної юстиції. Залишаючи

аналіз цієї системи за межами цих тез, лише відмітимо той факт, що на даному етапі розвитку суспільства та держави девіантні форми поведінки, які за своїм характером є злочинами, у переважній більшості випадків їх вчинення стають об'єктами впливу, контролю з боку органів кримінальної юстиції. Відповідно, застосовуючи вище наведений підхід, ми можемо вказати на те, що система кримінальної юстиції повинна мати у своєму складі такі органи та бути наділена таким арсеналом засобів, які дають можливість цій системі забезпечити ефективний та дієвий вплив на злочинність. А методи та способи її діяльності повинні відповідати видам та формам злочинної поведінки. І якщо щодо впливу на девіантну поведінку можна виділити аспект її профілактики, попередження, безпосереднього аналізу самого вчинку та застосування заходів корекції, то система кримінальної юстиції повинна бути організована та діяти у такий спосіб за допомогою таких засобів та методів, що забезпечують ефективний та дієвий вплив на таку поведінку та особу, що її допускає.

Але, якщо проаналізувати сучасний стан злочинності (за даними Держкомстату зареєстровано злочинів у 1990 році – 104199, у 2009 – 146383; засуджено осіб у 1990 році – 369809, у 2009 – 439459), то можна відмітити, що функціонування системи кримінальної юстиції відбувається неналежним чином. При цьому вказаний висновок не враховує істотних недоліків у забезпеченні захисту жертв злочинів. На погляд автора, це є яскравим свідченням невідповідності між характером та видами сучасної злочинної поведінки, її причинами, а також діючою системою органів кримінальної юстиції і тими засобами, що вона застосовує для впливу, контролю над злочинністю. І така констатація знаходить свою підтримку в літературі (Л. В. Головка, Л. М. Корнозова тощо). Особливо, це стосується висновків вчених щодо типу сучасної системи кримінальної юстиції, який за своєю сутністю є каральним, та таким, що переважно спрямований на застосування примусових заходів впливу у відповідь на вчинення девіантних форм поведінки. При цьому, стосовно злочинів, принаймні щодо переважного числа їх видів, більш ефективними та дієвими, як показує досвід розвинених демократичних країн,

виявляється вжиття заходів ресоціалізації та реабілітації осіб, що порушили закон. Саме тому в переважній більшості країн, зокрема Західної Європи, одним із напрямків розв'язання проблеми попередження та контролю над злочинністю є запровадження альтернативних засобів реагування на злочини та інші правопорушення, у тому числі і введення відмінних від звичайного кримінального провадження процедур.

Така тенденція обумовлює необхідність не тільки зміни структури системи кримінальної юстиції. Наприклад, в частині створення служб пробації, введення у кримінальне судочинства нових запобіжних заходів (наприклад, домашній арешт, електронне спостереження тощо), збільшення у складі Державної пенітенціарної служби України частини закладів з мінімальним рівнем безпеки, розширення системи кримінальних покарань. Вказана тенденція також стосується зміни самих підходів держави до опрацювання засобів впливу та способів контролю над злочинністю та злочинними формами поведінки. Тобто при незмінності форми та призначення системи кримінальної юстиції як сукупності функціонально пов'язаних між собою державних органів, які у своїй єдності утворюють основний засіб впливу та контролю за злочинами зокрема та злочинністю взагалі, зміні підлягає її внутрішній зміст. Останній, як було відмічено на початку тез, складають види державних органів їх повноваження та ті засоби, що вони застосовують при виконанні покладених на них завдань та здійсненні відповідних функцій держави, заради реалізації яких ці органи і було створено. Вважаємо, що у такому разі буде забезпечено не тільки дієвість та ефективність впливу суб'єкта управління (система кримінальної юстиції) на об'єкт управління (девіантні форми поведінки осіб у вигляді злочинів). Такий результат буде обумовлений тим фактом, що об'єкту впливу, його специфіці та особливостям буде належним чином корелювати узгоджена за метою та характеру впливу на нього керуюча система.

Саме тому, є всі підстави для висновку, що діяльність держави по вдосконаленню системи кримінальної юстиції України повинна бути спрямована не на реанімацію та підтримання існування системи карального типу, яка не

відповідає сучасним формам і методам профілактики, попередження та припинення девіантних форм поведінки, ця діяльність повинна забезпечувати побудову такої системи органів впливу та контролю над злочинністю, яка б відповідала тим завданням та функціями, які вона повинна реалізовувати, але забезпечувала це за допомогою сучасних форм, методів та способів зменшення випадків девіантної поведінки.

В цьому контексті актуальності набуває подальше дослідження та практична реалізація питань найбільш ефективних та дієвих методів та способів впливу на таку поведінку з боку держави, а також відповідних процедур їх реалізації. Але, на чому автор особливо акцентує увагу, це може мати місце при неодмінному дотриманні прав, свобод та законних інтересів особи, як основної соціальної цінності демократичної, соціальної та правової держави.

Одержано 17.03.2011

Рассмотрены вопросы зависимости структуры и содержания системы криминальной юстиции Украины от непосредственного объекта воздействия, каким является девиантное поведение лица, где в основе эффективности и результативности функционирования этой системы лежит соответствие средств воздействия тому объекту, на который это влияние осуществляется.

The problems of dependence of the structure and content of the system of criminal justice in Ukraine from the direct impact of the object, which is a deviant person, where the basis of efficiency and effectiveness of this system is the compliance of exposure to an object to which this influence is carried out.

ДРУГЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 613.4

Юрій Дмитрієвич БОЙЧУК

доктор педагогічних наук, професор, завідуючий кафедрою здоров'я людини і корекційного освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Г. С. Сковороди

МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ І ВНУТРІСЕМЕЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДІННЯ ПІДРОСТКІВ

В статті розглядаються питання аддиктивного поведіння підлітків, яке викликане прийомом психоактивних речовин (алкоголь, наркотики, тютюн). Проаналізовані медико-соціальні і внутрішньосімейні аспекти її формування.

Аддиктивне поведіння (*addictive behavior*) – це зловживання різними речовинами, змінює психічне стан, включаючи алкоголь і куріння тютюну, до того, як від них сформувалася залежність. З того моменту, коли W. Miller (1984) запропонував термін «аддиктивне поведіння» (АП), не припиняються спроби його творчого переосмислення [4]. Синонімами АП і його окремими випадками вважають такі терміни, як «наркотизм», «наркоманічне поведіння», «рання алкоголізація» і «токсикоманічне поведіння» або «зловживання алкоголем». Однозначно дослідники пропонують розглядати поняття АП як дозодеструктивну форму, варіант девіантного або аутодеструктивного поведіння. Таким чином, аддиктивне поведіння – це одна з форм деструктивного поведіння, яка виражається в прагненні к відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або активних формах діяльності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій. Виходячи з поширеності юнацької наркотизації, підлітковий вік вважається особливо вразливим щодо вживання різних видів психоактивних речовин. Це явище пояснюється фізичними, психологічними і соціальними

© Бойчук Ю. Д., 2011

особенностями развития детей подросткового возраста. Осознание этого обстоятельства очень важно для понимания особенностей здоровья подростков ими самими, их близкими, медицинскими работниками, педагогами и другими специалистами, работающими с ними [1; 3].

Среди этиологических факторов, приводящих к формированию аддиктивного поведения у несовершеннолетних, значительная роль традиционно отводится семье. Влияние микросреды (ближайшего окружения индивида), куда, безусловно, включаются близкие родственники с индивидуально присущими социально-психологическими характеристиками, в ряде случаев является основным патогенным фактором в генезе наркологических заболеваний.

С целью изучения медико-социальных аспектов формирования аддиктивного поведения среди подростков нами проведено специальное исследование, одной из задач которого явилось анонимное анкетирование школьников подросткового возраста в нескольких общеобразовательных школах г. Харькова и Харьковской области. Всего было опрошены 450 детей, в том числе 158 (35,1 %) мальчиков и 292 (64,9 %) девочек. Границы подросткового возраста были определены в соответствии с предлагаемой Комитетом экспертов ВОЗ классификацией [2]. Непосредственную помощь в организации, проведении и обработке данных эксперимента оказывала учитель биологии гимназии № 178 «Освіта» г. Харькова Клочкова Инна Александровна.

На момент опроса каждый седьмой подросток (13,5 %) воспитывался в семье, где оба родителя злоупотребляют алкоголем или прошли лечение по данному поводу. Кроме того, у каждого двадцатого (5,1 %) респондента кто-нибудь из братьев или сестер также злоупотреблял алкоголем. Из числа опрошенных 82,1 % юношей и 90,7 % девушек уже пробовали спиртные напитки ($P < 0,05$). Практически треть подростков (30,5 %) начали употреблять спиртные напитки до исполнения 14-летнего возраста, в том числе 6,1 % – до 12 лет. Установлено, что 190 опрошенных девушек (74,8 %) начинают употреблять алкогольные напитки в более старшем возрасте 14–16 лет. Среди юношей таковых было значительно меньше – 56,8 % ($P < 0,01$).

Анализ частоты употребления алкогольных напитков подростками свидетельствует, что у 73,3 % из них пока еще модель употребления – «ритуальная», т. е. по праздникам. Юношам для испытанія чувства опьянения необходима более высокая доза спиртных напитков, чем девушкам. Каждый второй из них (53,9%) пьянеет лишь при дозе 300 г и более. В группе девушек таковых оказалось 20,6 % ($P < 0,001$), и среди них практически каждая третья (32,0 %) достигала опьянения от дозы спиртного менее 100,0 г (12,1 % – среди юношей).

Изучение мотивов употребления алкоголя показало, что большинство респондентов (59,6 %) употребляют его с целью повышения настроения или от скуки. В группе девушек употребляющих алкоголь с данной целью, было больше, чем в группе юношей (61,9 % и 54,6 %). Среди последних практически в 10 раз было больше лиц, употребляющих его по причине «нежелания отстать от компании, быть как все» (11,7 % против 1,2 % – среди девушек; $P < 0,05$).

Результаты опроса свидетельствуют, что 7,0 % наших респондентов уже имели опыт употребления наркотических веществ. Среди подростков старше 15 лет таковых было в 3,8 раза больше по сравнению с группой обследованных до 15 лет (10,3 % и 3,1 %). На момент опроса основное большинство (69,0 %) из числа имевших такой опыт пробовали наркотики лишь один раз в жизни. В то же время каждый четвертый (24,1 %) употребляет их 1–2 раза в месяц, а остальные 1–2 раза в неделю (3,4 %) или ежедневно (3,4 %). Независимо от пола респондентов, главной причиной употребления таких веществ послужило «любопытство, желание испытать необычные ощущения или приятное состояние» (67,8 %). В каждом десятом случае (10,7 %) попробовали такие вещества, чтобы «отключиться от неприятностей» и в стольких же случаях – «под давлением сверстников».

У многих подростков (60,7 %) из числа пробовавших или употребляющих наркотики в их окружении оказались такие же друзья, что достоверно выше, чем в группе подростков, не употребляющих наркотики (19,1 %; $P < 0,01$). В целом каждый четвертый-пятый подросток (22,8 %) в кругу своих друзей имеет друга-наркомана. Среди друзей

девушек-подростков чаще встречаются лица, употребляющие наркотики, нежели у юношей (26,1 % против 16,3 %; $P < 0,05$).

Лиц, употребляющих токсические препараты (химические или лекарственные), среди наших респондентов было практически столько же, сколько и пробовавших или употребляющих наркотики – 7,8 %. Двое из пяти таких респондентов (42,9 %) употребляют токсикоманические препараты 2-3 раза в неделю, остальные, судя по ответам, пробовали всего лишь раз в жизни. Установлено, что в группе тех подростков, кто пробовал наркотические вещества, пробовавших и токсические средства было больше, нежели среди тех, кто наркотические вещества не пробовал (26,6 % против 6,3%; $P < 0,05$).

По нашим данным, каждый четырнадцатый подросток (7,0 %) употребляет одновременно и алкогольные напитки, и наркотики. Из названного ничего не употребляющих оказалось только 47 человек, или 11,0 %.

Интересным, с точки зрения разработки тактики гигиенического воспитания подрастающего поколения по профилактике употребления психоактивных веществ, обоснования мотивации у них к ведению здорового образа жизни, явилось распределение ответов школьников на вопрос «Почему я не употребляю алкоголь и наркотики?». Осознанный подростком выбор трезвого образа жизни занял всего лишь третью позицию (12,3 %). Первое ранговое место (79,7 % ответов) занимает довод – нежелание вредить своему здоровью. Далее следует причина в духе времени «Непьющим легче добиться своих целей» (20,3 %).

Курение, как правило, является первой формой девиантного поведения детей, с которой впоследствии сочетается алкоголь, а в ряде случаев – и наркотики. Распространенность курения среди наших респондентов составила 26,8%. Частота курения была выше среди юношей, чем среди девушек (32,5 % против 24,5 %), и среди подростков старше 15 лет, нежели младше данного возраста (32,3 % против 21,1 %; $P < 0,05$). Следует отметить, что среди пробовавших и употребляющих алкоголь удельный вес курящих подростков был в два раза выше, чем в

альтернативной по употреблению алкоголя группе (28,9 % против 14,5 %; $P < 0,05$). Удельный вес курящих оказался выше и среди подростков, «знакомых» с наркотическими веществами, чем среди тех, кто еще «не познал их вкус» (73,3 % и 23,8 %; $P < 0,05$).

Таким образом, наши результаты свидетельствуют, что в формировании зависимости подрастающего поколения от различных видов психоактивных веществ немаловажную роль играет ближайшее их окружение – семья, друзья, школа. Роль семьи в формировании здоровья определяется тем, что человек наследует состояние здоровья своих родителей, оно изменяется под влиянием условий и образа жизни семьи, и основной процесс формирования здоровья и образа его жизни в будущем происходит, прежде всего, в семье.

Другой ближайшей социальной средой, формирующей здоровье и образ жизни детей, является школа. Однако сегодня современная школа, как и государственная социальная политика в целом, не имеет концепции сохранения и развития здоровья, воспитания у детей осознанного отношения к собственному здоровью и соответствующих навыков для его поддержания и совершенствования. Эксперты – руководители в сфере образования – считают, что «школа учит детей девиантному поведению». В сегодняшней школе находят все большую распространенность курение, алкоголь и наркотики. По нашему глубокому убеждению, забота о здоровье подрастающего поколения должна проявляться, в первую очередь, во внимании к его духовному, психологическому и социальному благополучию, адаптации к требованиям общества. Подростков официально следует признать группой риска. Все проявления девиантного их поведения необходимо рассматривать как стремление приспособиться к окружающей его (порой агрессивной к нему) социальной среде, а не как вредную привычку. Необходимо срочно на государственном уровне принять ряд законодательных документов, жестко препятствующих распространению потребления сигарет, алкоголя и наркотиков.

В то же время профилактика и лечение наркологических заболеваний не может быть исключительной

обязанностью государства и, в частности, органов здравоохранения. Она должна быть нацелена на контингент молодежи школьного возраста. Стратегией первичной профилактики являются комплексность, дифференцированность, аксиологичность, многоаспектность, легитимность.

Важной задачей в превентивной работе по профилактике различных форм аддиктивного поведения детей и подростков является также то, что этим должны заниматься профессионалы, прошедшие специальную подготовку, например, педагоги-валеологи, учителя основ здоровья и безопасности жизнедеятельности, социальные педагоги, школьные психологи и медицинские работники.

Список использованной литературы

1. Короленко Ц. П. Аддиктивное поведение: Общая характеристика и закономерности развития / Короленко Ц. П. // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. – 1991. – № 1. – С. 8–15.
2. Журавлева И. В. Здоровье подростков: социологический анализ / И. В. Журавлева. – М. : Ин-т социологии РАН, 2002. – 240 с.
3. Худяков А. В. Аддиктивное поведение и делинквентность подростков / Худяков А. В. // Российский психиатрический журнал. – 2000. – № 2 – С. 18–22.
4. Miller W. Addictive behaviours: treatment of alcoholism, drug abuse, smoking and obesity / Miller W. // Oxford etc : Pergamon Press, 1984. – 353 p.

Одержано 12.03.2011

У статті розглядаються питання адиктивної поведінки підлітків, яка викликана вживанням психоактивних речовин, що змінюють психічний стан (алкоголь, наркотики, тютюн). Проаналізовано медико-соціальні та внутрішньосімейні аспекти її формування.

The article of addictive behavior of teenagers, that is caused by the reception of mentallactive substances (alcohol, drugs, tobacco). The medical-social and domestic aspects of her forming are analysed.

УДК 159.9(922.8)

Лариса Олександрівна СОЛОХІНА

*викладач кафедри загальної та прикладної психології
і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС*

ЖІНОЧИЙ НАРКОТИЗМ ЯК ВИД ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У даних тезах розглянуто основні проблеми наркотизації жінок в умовах трансформації українського суспільства, а також основні компоненти мікросередовища, що впливають на зловживання наркотичними засобами.

Наркотизм є одним із проявів стану суспільства та процесів які відбуваються у ньому. Епідеміологічний характер зростання наркоманії з початку дев'яностих років в Україні часто пов'язують з початком трансформації суспільства та викликаними нею негативними наслідками, які характеризуються: різким проявом соціальної нерівності, зниженням життєвого рівня значної частини суспільства, зростанням безробіття і почуття невпевненості у майбутньому, руйнуванням системи цінностей та втратою життєвих орієнтирів, наростанням нервової та психологічної напруженості.

Експерти вказують цілий ряд причин та факторів росту наркотизації населення під час соціально-економічної кризи. Це в першу чергу:

– втрата традицій, руйнування поведінкових стереотипів, порушення самоідентифікації особистості, втрата життєвих орієнтирів, панування соціальної несправедливості;

– погіршення стану здоров'я населення, унаслідок погіршення харчування, негативного впливу екологічних факторів, недоступності кваліфікованої медичної допомоги для значних слоїв суспільства;

– відкрита пропаганда наркотиків засобами масової інформації та відеофільмами;

– руйнування існуючої раніше системи профілактики та боротьби з наркоманією.

На фоні цього з початку 90-х років почалися зрушення в структурі споживачів наркотиків. Так зростання масштабів вживання наркотиків населенням супроводжується значним омолодженням його споживачів. Навіть серед офіційно зареєстрованих наркоманів частка осіб старше

тридцяти років не виходить за межі 15 %. За даними Е. Б. Первомайського, І. В. Лінського, максимум виявляємості хворих наркоманією припадає на вікову категорію 19–24 років, охоплюючи близько 60–65 % всіх зареєстрованих [2, с. 185]. Наркоманія, як і раніше залишається переважно міською, але за останній час темпи зростання наркотизму в сільських районах значно перевершують міські. Відбувається і збільшення жіночої наркоманії. Якщо серед хворих, що перебувають на обліку (за даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні на обліку перебувало понад 120 тисяч осіб, які вживають наркотики [1, с. 19]), частка жінок в останні роки стабілізувалася на рівні 15–20 %, то в молодіжному, перш за все шкільному, середовищі їх частка значно вище і наближається, на думку окремих експертів, до 50 % [2, с. 186]. Наркоманія стала атрибутом молодіжної субкультури та модою, без марихуани та інших психостимуляторів багато хто не уявляє собі дискотеку й інші форми молодіжного дозвілля. Ще одна особливість кінця 90-х наркотизація все частіше передує криміналізації молоді різних статей, будучи її причиною.

Жіноча наркоманія це результат складного переплетення і взаємодії біологічних, психологічних і соціальних факторів. У механізмі наркотизації особистості зазвичай виділяють три взаємопов'язаних компоненти: сама людина, її мікросередовище і вплив на неї соціальних факторів.

В основному, велика частина жінок мають різнорівневий захист особистості від наркотиків, під яким мається на увазі, більшою чи меншою мірою, установка ніколи і ні за яких обставин не вживати наркотики. Проте під дією зовнішніх соціально-культурних факторів, якими для жінки є мікросередовище, дуже часто відбувається руйнування даного захисту. Найчастіше таким мікросередовищем є сім'я і постійне спілкування з близькими людьми, що вживають наркотики. І, незважаючи на наочний негативний приклад, усвідомлення проблем близької людини, для жінок наркотики стають чимось повсякденним, звичним, і через деякий час вони самі починають їх вживати. Такий механізм зараження найбільш притаманний жінкам, чії чоловіки вживають наркотики. Тому найчастіше у поле зору наркологів потрапляють родини, в яких чоловік і дружина є наркоманами.

Фактором, поступово руйнуючим внутрішній захист особистості жінок особливо молодіжного віку, є довге спілкування в товаристві, де вживання наркотиків є нормою. Цей фактор поступово притупляє захисні механізми особистості, наркотик перестає здаватися неприйнятним, і після деякого періоду жінки починають їх вживати. Зазвичай це відбувається при достатку вільного часу, якщо жінка працює сезонно, або вчиться і постійно пропускає заняття, або не працює взагалі.

Не працюючи і не маючи засобів до існування постійно перебуваючи в середовищі наркоманів більш підприємливі з них після перших спроб розуміли, що на розповсюдженні наркотиків можна непогано заробити. Після кількох років такого бізнесу вони повністю занурювалися в наркосередовище і наркокультуру, вживання наркотиків ставало звичайним видовищем у повсякденному житті, а специфічний вид діяльності поступово руйнував внутрішнє табу на пробу наркотику. З якогось моменту вони самі починали їх вживати. Можливість займатися таким дохідним бізнесом прискорювало занурення в наркоманію й для респондентів, які не мали внутрішніх захисних механізмів.

Ще один фактор, що сприяє залученню до наркотиків жінок, це праця в оточенні чоловіків, які звикли знімати втому за допомогою наркотиків. У першу чергу мова йде про поїздки за товаром в інші країни, а також реалізація товарів на ринках в Україні. Втома, холод, погані робочі умови різко знижували захисні настанови особистості, і вживання наркотику в якийсь момент виконувало функції самолікування.

Доступність і невелика ціна наркотиків в деяких країнах сприяла тому, що перевезення товарів поєднувалося з одночасним ввезенням в Україну наркотиків. Таким чином, в цих випадках на прилучення до наркотиків впливав також фактор їх розповсюдження.

Отже, зовнішніми чинниками, що руйнують внутрішній захист особистості жінки від наркотиків, є:

- тривале спілкування з близькою людиною, що вживає наркотики;
- тривале спілкування з компанією приятелів, які вживають наркотики;

- поширення наркотиків як спосіб добре заробляти;
- важкі умови праці у соціальному оточенні, що звикло знімати напругу і втому наркотиками;
- неординарні життєві події, що знижують самоконтроль;
- спілкування і діяльність у специфічному соціальному середовищі, що традиційно споживає наркотики (художники, підприємці, торговці).

Список використаної літератури

1. Толопило А. П. Наркотизация населения Украины: взгляд на проблему и пути ее решения / А. П. Толопило, В. Г. Ожогова ; под ред. А. П. Толопило. – Одесса, 2007. – 120 с.
2. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / под ред. В. А. Соболева и И. П. Рущенко. – Харьков : Торсинг, 2000. – 432 с.

Одержано 15.03.2011

В тезисах рассмотрены основные проблемы наркотизации женщин в условиях трансформации украинского общества, а также основные микросредовые компоненты, влияющие на злоупотребление наркотическими средствами.

The theses of the basic problems of drug addiction of women in conditions of transformation of Ukrainian society, as well as major components mikrosredovye influencing drug abuse.

УДК 316.624

Яна Андріївна КІЛЮШИК

студентка 3 курсу за напрямком «Психологія»,

науковий керівник – Л. О. ШЕВЧЕНКО, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАРКОМАНІЇ СЕРЕД ЖІНОК

Стаття присвячена особливостям розповсюдження наркоманії серед жінок, що відбувають покарання у виправній колонії, як виду девіантної поведінки. Також розглядані ті фактори, які стали причиною вживання наркотиків; заходи профілактики і ефективні методи, здатні позитивно вплинути на ситуацію розповсюдження наркоманії серед жінок та жіночої корисливої, та корисливо-насильницької злочинності.

Девіантна поведінка (від англ. Deviation – відхилення) – здійснення вчинків, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому чи іншому співтоваристві. Наприклад, злочинність, пияцтво і наркотизм, а також самогубства, проституція. Призводить до ізоляції, лікування, виправлення чи покарання порушника. На думку Е. Дюркгейма, вірогідність девіації поведінки значно зростає, коли на рівні соціуму відбувається послаблення нормативного контролю.

Девіантна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, придбала в останні роки масовий характер і поставила цю проблему в центр уваги соціологів, соціальних психологів, медиків, працівників правоохоронних органів.

Наркоманія (від грецьких слів *narke* – заціпеніння, сон, і *mania* – божевілья, пристрасть, потяг) – ненормальний стан організму, викликаний вживанням певних речовин (наркотиків). Суттєвими ознаками наркоманії є: (1) непереборна тяга до прийому наркотиків (пристрасть до них) і (2) тенденція підвищення кількості прийнятої речовини.

Найчастіше наркотик пробують з цікавості, через легковажність, наслідування когось, а іноді до вживання наркотиків привчають більш «досвідчені друзі». Наркоманія поширюється за законами епідемії: хворий на наркоманію втягує в свої тенета все нові і нові жертви. Ті, хто вживають наркотики, без них вже обійтись не можуть, і дози їх з кожним днем все збільшують. Наркоман стає рабом цієї звички. Розповсюджувачі наркотиків пропонують їх безкоштовно доти, поки людина не стає залежною від них. Потім вона приносить їм гроші й досить великі. Відсутність грошей штовхає наркоманів на злочин.

Торгівля наркотиками дає величезні прибутки. Зберігання, транспортування й торгівля наркотиками карається законом. Але найстрашніше те, що останнім часом на тлі підвищення рівня злочинності в цілому, відокремилась самостійна течія жіночої злочинності, яка пов'язана з наркобізнесом.

Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості розповсюдження наркоманії серед жінок, як виду девіантної поведінки.

Інтерес до цього поширеного явища є досить зрозумілим, бо жінка займає особливе місце в системі суспільних відносин, жінка грає важливі соціальні ролі та функції, які повинна виконувати. Саме тому наслідки девіантних, а пізніше делінквентних (делінквентна поведінка – це сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання згідно статей цивільного й кримінального кодексів) форм поведінки мають дуже небезпечний характер.

Дослідження проводилося на базі Качанівської виправної колонії Харківської області, мінімального рівня безпеки, де відбувають покарання жінки. Обсяг вибірки досліджуваних жінок 13 осіб, від 20 до 45 років, які відбувають покарання за статтями 307; 308 (ч. 1, 2); 309 (ч. 1, 2); 317; 321 – здебільшого незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Для вивчення особистої думки злочинців щодо обставин, які сприяли вчиненню злочину та його наслідків, була використана спеціально розроблена для дослідження анкета.

За думкою більшості досліджуваних (69 %) – вони винні у скоєнні злочину, розкаюються у вчиненому (77 %), хоча вирок суду вважають частково справедливим й бажають більш м'якого покарання.

Разом з тим серед причин, що призвели до вживання наркотиків називають: пошук відчуття ризику, радості, інші заради грошей та інші.

Об'єктивна та суб'єктивна оцінка в групі досліджуваних не однозначна та більш того суперечлива.

Підтверджує відношення до вироку те, що наркоманія – це соціальна хвороба та важке захворювання, що завдає серйозної шкоди здоров'ю, призводить до деградації особистості, інвалідності і смерті в молодому віці.

Наркоманія є найбільш небезпечною групою ризику захворювання на СНІД (серед хворих на СНІД 70 % це наркомані). Це зумовлено як фактором введення наркотиків ін'єкцією, так і ризикованою психічно неадекватною поведінкою в різних життєвих ситуаціях, в тому числі і сексуальній, а також тим, що насамперед

вживання наркотиків не передбачає вживання їх самотужки – а навпаки носить групових характер (члени злочинних угруповань, які займаються наркобізнесом, як правило підкорюються «своїм законам», корпоративній дисципліні, що зводить до мінімуму можливість розірвати замкнуте коло).

Підводячи підсумок дослідженню, слід відмітити наступне. Наркоманія серед жінок – небезпечний вид девіантної поведінки, тому що несе негативну модель поведінки в сім'ї. Наркомани – це люди без майбутнього. Насамперед жінки, що приймають наркотичні речовини – бо вони втратили своє здоров'я й загрожують здоров'ю власних дітей і суспільству. У наркоманів народжуються діти з тяжкими фізичними та психічними вадами – ми втрачаємо здорове покоління.

Проблема жіночої злочинності корисливої та корисливо-насильницької спрямованості, яка формується на тлі наркоманії, є актуальною і потребує нових наукових розробок стосовно загальних та спеціальних заходів її превенції, медико-юридичних заходів профілактики наркоманії серед жінок.

Дієвими заходами профілактики жіночої корисливої та корисливо-насильницької злочинності всіх рівнів можуть бути: проведення аналітичної роботи стосовно виявлення видів не фінансової підтримки сімей і шляхів її надання; зменшення зайнятості на виробництві певної категорій жінок, самотніх матерів, матерів з дітьми – інвалідами, жінок, котрі мають маленьких дітей, за рахунок відповідної соціальної політики, яка замінила б втрачений заробіток сімейною допомогою на дітей; внесення істотних змін у соціально-економічну політику держави, зокрема, підвищення конкурентоспроможності жінок на існуючому ринку праці і тим самим компенсування об'єктивно не усунутих факторів, що породжують відносну не конкурентоспроможність жінок, формування нової структури зайнятості та нового сучасного ринку праці; внесення змін у трудове законодавство, встановивши для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форми власності і господарювання норматив робочих місць для забезпечення працевлаштування жінок, які мають двох або більше малолітніх дітей.

Ефективними факторами, здатними позитивно вплинути на засуджених наркоманок, можуть бути: створення сприятливих умов для анонімного лікування; диференційована постановка на профілактичний облік; підготовка серії спеціальних короткометражних документальних і художніх фільмів, які б відображали згубність наслідків наркоманії, використання засобів масової інформації в антинаркотичній компанії; розробка системи соціально-реабілітаційного контролю для закріплення результатів лікування та індивідуально-психологічної підготовки засуджених наркоманок до життя на волі; істотні змінити ставлення до хворих на наркоманію.

Список використаної літератури

1. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян // Российское право. – М., 1999. – 324 с.
2. Курс криминології : Загальна частина : підручник : у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
3. Нікітенко С. В. Заходи спеціальної профілактики корисливо-насильницької злочинності жінок / С. В. Нікітенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2003. – № 3. – С. 150–162.
4. Алексеев А. И. Криминология. Курс лекций / А. И. Алексеев. – М. : Щит-М, 1999. – 340 с.

Одержано 18.03.2011

Статья посвящена особенностям распространения наркомании среди женщин, которые отбывают наказание в исправительной колонии, как вида девиантного поведения. Также рассмотрены те факторы, которые стали причиной употребления наркотиков, меры профилактики и эффективные методы, способные позитивно повлиять на ситуацию в сфере распространения наркотиков среди женщин и женской корыстной, и корыстно-насильственной преступности.

The article is dedicated to the features of the expansion of the drug dependence among women, who serve their sentence in the reformatory, as a form of deviant behavior. Also those factors are reviewed, which became the reason of taking the drugs, the preventive measures and effective methods, which can positively influence on the situation in the sphere of expansion of the drugs among women and women's mercenary and forcible criminality.

УДК 663.973:616.89-008.441.3

Олеся Володимирівна КАРЕБІНА

магістр кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС

КУРИЛЬНІ СУМІШІ – НОВА НАРКОТИЧНА ОТРУТА

У статті здійснено аналіз проблеми поширення курильних сумішей та їх впливу на організм людини. Проаналізовано склад курильних сумішей та шляхи їх розповсюдження. Доведено, що курильні суміші є серйозною наркотичною отрутою.

Наркоманія як соціальне явище характеризується ступенем поширення споживання наркотиків або речовин, які до них прирівнюються. Вона проявляється у хворобливому нездоланному потязі до споживання токсичних речовин, що супроводжується важкими порушеннями фізичних й психічних функцій та призводить до деградації особистості.

В Україні проблема наркоманії стоїть вкрай гостро. Цей тип залежності має стійку тенденцію поширення. Особливо тривожним є той факт, що переважна більшість наркоманів – це молоді люди у віці до 30 років.

Як це не парадоксально, але наркотичний бізнес не стоїть на місці. І для нього формула – попит породжує пропозицію – виявляється також основною рушійною силою. Останнім часом марихуана, героїн та інші наркотики дещо почали втрачати популярність. Натомість з'явилися й набувають популярності та поширення нові отруйні речовини – курильні суміші.

Про те, що вживання наркотичних засобів небезпечне, знає напевно кожен. А от всілякі ароматичні чи курильні суміші не завжди сприймаються із застереженням. Більше того, придбати їх можна практично без особливих труднощів.

Курильні суміші, або мікси, складаються із екстрактів і трав. Трави, що входять до складу будь-якої такої суміші, відомі людям з давніх часів і містять психотропні речовини, що впливають на психічний стан людини. До складу курильних сумішей входять різні частини рослин – їх коріння, кора, листя, насіння, квіти тощо, які в певній комбінації впливають на психіку і свідомість людини, уводячи її у стан, аналогічний наркотичному сп'янінню.

Найбільш популярні суміші містять мухомор і дурман, психотропну дію яких давно визнано. І хоча по впливу на людину вони можуть бути порівнянні з марихуаною, купити їх можна вільно в торгових точках, які розповсюджують тютюнові вироби, а також через Інтернет.

У Харкові існує безліч кіосків, що торгують курильними сумішами. У деяких з них покупцеві пропонують ще й візитку, на якій з одного боку зазначені більше десяти адрес аналогічних торгових точок, а з іншого – телефон юриста, ймовірно, на випадок конфліктних ситуацій з міліцією. Крім того, суміші можна замовити через Інтернет, і вам привезуть їх прямо додому. Купити мікси також можна й у дилерів біля метро. Їх можна розрізнити за зовнішнім виглядом: одні одягнені у спеціальну форму з написом «Vip Agent», інші просто стоять поруч з банерами «Курильні суміші».

Продавці курильних сумішей майже завжди можуть пред'явити певні документи чи висновки експертиз, завірені високопосадовими особами, в яких йдеться про те, що їхній товар не входить до прийнятого в Україні переліку наркотичних речовин. Асортимент товару дуже різноманітний. У різних районах Харкова можна купити десятки, якщо не сотні різних видів сумішей: «SHOCK», «Сталін», «Че Гевара», «Чорнобиль», «Джокер», «23 часа», «Казантип» тощо.

На деяких упаковках із сумішами нічого не написано про склад і методи застосування, на інших вказано, що товар є засобом від комах, або засобом для очищення попільничок, або «має розслаблюючий ефект». У якості застереження зазначають: «не для внутрішнього застосування» або «не вдихати концентрований дим». На багатьох упаковках вказано, що суміші є «ароматичними травами», які для досягнення розслаблюючого ефекту необхідно підпалювати у аромалампі. Ті, хто користується продуктом, добре знають, що психоактивний ефект, заради якого ці суміші й купують, порівняний з ефектом від куріння марихуани. Для його отримання недостатньо підпалювати суміші на аромалампі. Суміші треба курити так само, як курять марихуану, тобто «вдихати концентрований дим» – робити саме те, що заборонено

інструкцією. Так, продавці залишають для себе можливість уникнути відповідальності. В разі, якщо хтось перекурить сумішей, і з його здоров'ям виникнуть певні проблеми, продавець завжди може відповісти: «А навіщо ви їх палили? Адже написано що не можна».

Що стосується ціни на цей специфічний товар, то вона, як правило, скрізь однакова: 0,3 г – 50 грн., 0,5 г – 70-80 грн., 1 г – 130-140 грн. Для порівняння, ціна на заборонену законом марихуану на чорному ринку Харкова становить 120–140 грн. за 4–5 г. Отже, продавати суміші набагато вигідніше і безпечніше, ніж продавати марихуану. Якщо купувати суміші оптом (більше 100 г), ціна на них істотно знижується до 50 грн. за 1 г і нижче. А собівартість курільних сумішей взагалі наближається до мінімальних значень, оскільки це будь-які засушені трави, оброблені синтетичними каннабіноїдами (хімічний аналог психоактивної речовини марихуани – «SQ»), яких є безліч. Саме хімічна обробка, а не внутрішні властивості цих трав надають сумішам їх психоактивний ефект. Роботи зі створення синтетичних каннабіноїдів велися в лабораторіях Європи та США ще з 60-х рр. минулого століття. Найбільший внесок у створення сумішей, які сьогодні палить молодь, зробив американський хімік Джон Хаффман, який з 1995 р. і до цього дня веде дослідження в цьому напрямку в університеті Клемсона (США).

Узагальнюючи можна констатувати, що сьогодні «асортимент» наркотичних речовин значно розширився, збагатившись цілим комплексом небезпечних курільних сумішей. На противагу традиційним наркотичним засобам, що зайняли вже досить стає положення на чорному ринку, а їх вироблення, вживання й продаж карається законом, поширення та популяризація міксів зумовлені цілим рядом факторів. По-перше, легкістю розповсюдження, по-друге, відсутністю будь-яких засобів й механізмів виявлення й покарання тих, хто виробляє і продає ці речовини, по-третє, їх уявною небезпечністю для здоров'я людини. Молодь, що прагне будь-яким способом самоствердитись й зайняти бажане положення в омріяній групі, іноді обирає шляхи, що мають вкрай небезпечні наслідки. Часто, розуміючи усю загрозу, що несуть у собі наркотики, молоді люди не

вбачають нічого страшного у курінні, тому залюбки погоджуються «скуштувати» новий аромат. Проте за пропозицією розслабитись й відпочити криється не менша небезпека ніж за ін'єкцією героїну чи диханням клею або бензину. Це ще один реальний шлях поповнення рядів наркозалежних в Україні. Таким чином, ситуація, що склалась, вимагає пильної уваги й обумовлює необхідність розробки дієвих засобів боротьби з поширенням нової отрути.

Список використаної літератури

1. Драган Г. Н. Наркомания и наркобизнес: выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Г. Н. Драган ; под ред. П. Г. Пономарева. – М. : Новый Юрист, 1998. – 240 с.
2. Наркотики: особлива небезпека / [О. М. Бандурка, В. В. Акімов, П. В. Волошин та ін.] ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 172 с.
3. Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты : коллективная монография : итоговые материалы международного проекта / кол. авт.: К. Блум, Ю. Л. Белоусов, В. Г. Гаврилов и др. ; сост. И. П. Рущенко. – Х. : Финарт, 2002. – 242 с.
4. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Г. Пшеничний. – К., 2005. – 19 с.
5. Спіріна І. Д. Виявлення наркотичної залежності (медичні та правові аспекти) : навч. посіб. / І. Д. Спіріна, О. В. Соколов. – Д. : Юрид. акад. МВС України, 2003. – 60 с.

Одержано 17.03.2011

В статтє осуцествлен анализ проблемы распространения курительных смесей и их влияния на организм человека. Проанализован состав курительных смесей и пути их циркуляции. Доказано, что курительные смеси являются серьезной наркотической отравой.

The analysis of the impact of smoking mixtures on human organism. It is shown that in the smoking mixtures include a variety of plants which contain psychotropic substances.

УДК 159.9.07:316.624

Алла Андріївна ШИЛІНА

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної та прикладної психології

і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ З РІЗНОЮ СХИЛЬНІСТЮ ДО ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Розглянуто проблему Інтернет-залежності як одного з видів адиктивної поведінки. Проаналізовано особливості готовності до саморозвитку студентів з різною схильністю до залежності від Інтернету.

Інформаційна мережа INTERNET надає великі можливості для діяльності та самовираження людини, які не можуть бути реалізовані в реальній дійсності. Разом з тим, у певній категорії користувачів оперування її ресурсами забирає все більше і більше часу та стає настільки домінуючим, що згодом у них прогресує зниження здатності до вольового контролю над власною активністю у віртуальному просторі, виникає ціла низка особистих та соціальних негараздів, з'являються труднощі у комунікативній та професійній сферах, соціальна дезадаптація. Такий вид психологічної залежності від віртуального інформаційного середовища, отримав назву «Інтернет-залежність» [1].

Цьому питанню присвячено чимало сучасних наукових праць, де звертається увага на небезпеку надмірного користування мережею Інтернет, вивченню особливостей психічних станів користувача комп'ютера. Деякими дослідниками проаналізовані проблеми Інтернет-залежності як різновиду адиктивної поведінки (Б. А. Браун, В. А. Лоскутова, М. Холл). Психологічні наслідки зловживання комп'ютерною інформацією розглянуто в дослідженнях Л. П. Гур'євої, О. В. Шинкаренко, О. В. Якушиної. Провідні закордонні дослідники взагалі відверто називають глобальну комп'ютеризацію приватного життя хворобою XXI століття.

Система суспільного життя, що склалася, в Україні вимагає від людини не тільки знання своє особи, але і індивідуальності. Становленню і професійному закріпленню таких якостей і рис особистості як позитивно-гуманне

© Шиліна А. А., 2011

створення себе і оточення, якісна організація себе, своїй життєдіяльності і ефективний вплив на інших, ухвалення адекватних професійних рішень, сприяє пізнання такого феномену внутрішнього світу людини як Я-концепція.

Інтернет-залежність – один з видів поведінкових залежностей, який виявляється в нав'язливому постійному прагненні увійти до Інтернету і втраті суб'єктивного контролю за його використанням. За даними різних досліджень Інтернет-залежними сьогодні є близько 6–10 % серед західних користувачів мережі, за даними К. Сурратт [2, с. 201] та Д. Грінфілда, і 2–6 % серед російських та українських, серед яких більше ніж 70 відсотків студентів. Унікальність Інтернету полягає в тому, що, завдяки заданим в ньому умовам, він надає особистості практично безмежні можливості для самовираження та самовизначення. Адже у віртуальному середовищі завдяки анонімності та фізичній непередставленості користувачів, відсутні жорсткі рамки категоризації за віком, статтю, соціальним становищем, національністю.

Метою нашого дослідження виступає вивчення готовності до саморозвитку студентів з різною схильністю до залежності від Інтернету. В дослідженні прийняли участь студенти – юристи ХНУВС ННІПМК другого курсу. Загальна кількість досліджуваних складала 51 особу, які за допомогою методики «Шкала Інтернет-залежності» були нами розділені на дві групи: першу групу склали студенти у яких не було виявлено інтернет залежності в кількості 19 осіб, а другу групу склали досліджувані у кількості 32 людей які схильні до Інтернет залежності, Інтернет-залежних в строгому сенсі слова, які б набрали більше 6 балів не було виявлено.

Для вияву осіб з різною залежністю від інтернету була використана методика «Шкала Інтернет-залежності» Анастасії Жичкіної. Схильними до Інтернет-залежності вважаються випробовувані з балами за шкалою Інтернет-залежності 3 і вище, не схильними до Інтернет-залежності – з балом 0 за цією шкалою. Інтернет-залежними в строгому сенсі слова вважаються ті, хто набирає 6–7 балів за цією шкалою. Для виявлення готовності осіб з різною залежністю від Інтернету до саморозвитку був використан самотест «Готовність до саморозвитку» [3, с. 239]. Даний тест складається з 14 питань, на які треба відповісти так, чи ні.

Аналіз отриманих результатів дозволив виявити, що найбільші середні показники готовності до саморозвитку реєструються в другій групі досліджуваних – не залежних від Інтернету. Це свідчить про те що другій групі більш притаманні бажання себе пізнавати, більш впевнені у своїх силах, вони сподіваються на себе у роботі що виконують. Досліджувані що не схильні до залежності від інтернету цікавляться думками інших про себе, про свої якості. Групі досліджуваних яким властива залежність від Інтернету притаманні думки що їм не потрібно мінятися, у них відсутнє бажання що-небудь міняти у собі. У роботі їм тяжко самостійно зробити що вони задумали, вони вважають що обставини сильніше за них і від них нічого не залежить:

За шкалою «Готовність знати себе» в групі осіб схильних до Інтернет-залежності показник склав $3,13 \pm 1,05$, в групі осіб, не схильних до Інтернет-залежності – $5,42 \pm 1,32$. Виявлені вірогідні відмінності ($p \leq 0,05$, при $t = 6,5$), тобто не схильні до залежності від Інтернету вірогідно більше готові себе пізнавати. За шкалою «Готовність до саморозвитку» в групі Інтернет-залежних осіб показник склав $3,42 \pm 2,2$, в групі осіб, не схильних до Інтернет-залежності – $6,64 \pm 2,71$. Виявлені вірогідні відмінності ($p \leq 0,05$, при $t = 4,4$), тобто студенти не схильні до залежності від Інтернету вірогідно більше готові до саморозвитку. Готовність до саморозвитку може проявлятися у досліджуваних другої групи у бажанні чи необхідності щось змінювати в собі, краще та ефективніше працювати, у розумінні, що їх здібності та вміння можна та треба вдосконалювати і відпрацьовувати.

Виходячи з результатів дослідження готовності до саморозвитку у Інтернет залежних осіб та осіб не схильних до Інтернет-залежності, можна сказати, що особи, які не схильні до Інтернет-залежності в більшій мірі готові пізнавати себе та більш схильні та можуть самовдосконалюватися, ніж особи схильні до Інтернет-залежності.

За результатами дослідження випробовуваних з різною залежністю від Інтернету можна зробити висновок, що Інтернет-залежні випробовувані в даний час знаходяться в стані – «не хочу знати себе» і «не хочу змінюватися», а випробовувані не залежні від Інтернету в даний час

знаходяться у стані – «можу удосконалюватися», але «не хочу знати себе». Це говорить про те, що випробовувані не залежні від Інтернету мають більшу можливість до саморозвитку, чим бажання пізнавати себе. В цьому випадку необхідно починати в освоєнні професії з себе. Професіоналізм в будь-якій сфері досягається перш за все через знаходження свого індивідуального стилю діяльності. А це без самопізнання неможливо.

Список використаної літератури

1. Orzack, M. H. Computer Addiction Services / Maressa Hecht Orzack [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.computeraddiction.com>.
2. Войскунский А. Е. Психологические исследования феномена Интернет-аддикции / А. Е. Войскунский. – М., 2000 – 306 с.
3. Ратанова Т. А. Методы изучения и психодиагностика личности : учеб. пособие / Т. А. Ратанова, Н. Ф. Шляхта. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта, 200. – 264 с.

Одержано 15.03.2011

Рассмотрена проблема Интернет-зависимости как одного из видов аддиктивного поведения. Проанализированы особенности готовности к саморазвитию студентов с разной склонностью к зависимости от Интернета.

We consider the problem of Internet addiction as a form of addictive behavior. Also features of readiness for self-development of students with different propensity to dependence on the Internet.

УДК 316.624

Максим Віталійович ПЛУГАТИР

*кандидат юридичних наук,
старший інспектор навчального центру
післядипломної освіти ННІ управління
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА УЧАСНИКІВ ВІРТУАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Розглянуто проблемні питання девіантної поведінки у віртуальних соціальних мережах та домінуючі детермінанти такої поведінки. Визначено ознаки соціальних груп у віртуальних соціальних мережах, які сприяють девіантній поведінці.

© Плугатир М. В., 2011

Інформаційні технології сприяють розвитку управлінської, банківської, комерційної діяльності тощо. Однак, поряд з позитивними змінами, їх впровадження викликало появу нових видів протиправних діянь у віртуальному просторі. Негативні тенденції обумовлені тим, що інформація стала першоосновою життя сучасного суспільства, предметом та продуктом його діяльності. Інформація стала об'єктом суспільних (інформаційних) відносин та набула товарних рис, оскільки є предметом купівлі-продажу, в зв'язку із цим та низкою інших факторів. Тому актуальною проблемою є відсутність добре збалансованої та ефективної системи протидії протиправним проявам у сфері використання сучасних інформаційних технологій. Вироблення такої системи потребує проведення відповідних наукових досліджень, у тому числі дослідження девіантної поведінки учасників віртуальних соціальних мереж. Зазначена проблема у науковому плані, на жаль, недостатньою мірою розроблена. Такий стан речей можливо пояснити недооцінкою даної проблематики, як з боку наукового співтовариства, так і з боку органів влади та управління, а також відносно незначним терміном існування зазначеного соціального феномену.

Слід зауважити, що девіантна поведінка це не лише вчинення у віртуальних соціальних мережах тих чи інших дій що спрямовані на заподіяння шкоди іншим користувачам інформаційних ресурсів. Наприклад, можливе позитивна девіантна поведінка яка проявляється у соціальній творчості, як у сфері інформаційної культури, так і у сфері розвитку самоуправління в межах віртуальних соціальних мереж.

На жаль, у віртуальному просторі мають місце значна кількість негативних проявів людської діяльності. Сюди можливо віднести вандалізм, комп'ютерну злочинність (кіберзлочинність), посягання на моральні та культурні цінності тощо. Дійсно, нове середовище соціальної діяльності передбачає збільшення кількості соціально-негативних проявів. Проте, вбачається спірним визначення глобальних комп'ютерних мереж як інформаційного середовища негативної девіантної спрямованості, про що зазначається в окремих наукових роботах з даної тематики.

Необхідно зауважити на тому, що потенційні небезпеки глобальних комп'ютерних мереж та віртуальних соціальних мереж, з точки зору змісту шкідливої інформації, яка ними поширюється, є одним з найбільш популярних соціальних міфів. При цьому приплічники цього міфу використовують зі спекулятивною метою підвищену увагу соціуму до нового засобу комунікації, забуваючи про можливість розповсюдження шкідливої інформації за допомогою інших засобів (телебачення, друковані видання, радіомовлення та ін.).

Соціальні мережі можуть існувати у віртуальному просторі в різноманітних формах (конференції, віртуальні комерційні та некомерційні організації, електронні бібліотеки, блоги, форуми і т. п.). При цьому під організаційною формою віртуальної соціальної мережі слід розуміти цілісну систему взаємопов'язаних структурних, культурних, комунікаційних, часових та програмно-технічних компонентів, яка надає діяльності в межах соціальної мережі певний характер, форму та спрямованість.

Для соціальних груп, які існують у віртуальних соціальних мережах, притаманні наступні ознаки:

Трансцендентність (вихід за межі обмежень). Соціальні групи у віртуальних соціальних мережах виходять за межі просторових, тимчасових, організаційних і технологічних обмежень, оскільки глобальні комп'ютерні мережі дозволяють учасникам співтовариств здійснювати процеси комунікації як синхронно, так і асинхронно, а також незалежно від географічних чинників.

Наявність внутрішньогрупової інформаційної стратифікації. Стратифікація забезпечує можливість організувати функціонування співтовариств, здійснювати координацію дії користувачів.

Висока ступінь анонімності. Саме завдяки високій ступені анонімності девіантна поведінка у віртуальному просторі значно відрізняється від поведінки в звичайному соціумі.

Відсутність формальних обмежень кількості учасників. Комп'ютерні технології потенційно дозволяють брати участь в роботі груп необмеженої кількості користувачів, що географічно знаходяться в різних географічних точках земної кулі.

У боротьбі за контроль над інформаційними ресурсами одні віртуальні групи прагнуть підпорядкувати собі інші. Можна прогнозувати і неминучість виникнення протиріч у віртуальному просторі, пов'язаних з неможливістю повної інтеграції цілей групи. Міра розбіжності в колективних цілях різного рівня може доходити до різних значень, аж до прямого протистояння.

До віртуальних співтовариств делінквентної поведінки можуть бути віднесені: екстремістські релігійні секти, групи політичних і економічних терористів, організовані злочинні угруповання, деякі молодіжні групи екстремістської технократичної спрямованості і т. п.

Оскільки розвиток віртуального світу та технологій глобальних комунікацій, які використовуються, відбувається досить швидкими темпами, проблема для законодавців полягає в тому, що з одного боку необхідно враховувати тенденції розвитку технологій, а з іншого боку не допустити прийняття нормативних актів, морально застарілих вже у момент їх підготовки. На додаток до цього необхідно враховувати чинники трансграничності віртуального простору, що дозволяє здійснювати незаконні з точки зору національного законодавства вчинки, з території іншої держави в якому діють інші правові норми.

Список використаної літератури

1. Гилинский Я. И. Глобализация и девиантность / Я. И. Гилинский – М. : Юридический центр Пресс, 2006. – 393 с.
2. Ковальчук М. А. Девиантное поведение. Профилактика, коррекция, реабилитация / М. А. Ковальчук , И. Ю. Тарханова – М. : Владос, 2010. – 286 с.
3. Sieber, U. The International Emergence of Criminal Informational Law / Ulrich Sieber. – Köln ; Berlin ; Bonn ; München : Heymann, 1992. – 144 p.

Одержано 14.03.2011

Рассмотрены проблемные вопросы девиантного поведения в виртуальных социальных сетях и доминирующие детерминанты такого поведения. Определены признаки социальных групп в виртуальных социальных сетях, которые способствуют девиантному поведению.

Problem questions of deviation behaviour in virtual social networks and dominating determinants of such behaviour are specified. The signs of task forces in virtual social networks, that assist for deviation behaviour, are found out.

УДК 316.624(477.54)

Дмитро Артурович ГРИГОРЕНКО

студент IV курсу Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,

науковий керівник – Д. А. ТИХОНЕНКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави та права України й зарубіжних країн Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**КОРУПЦІЯ ЯК ФОРМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
(МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Тези доповіді присвячені визначенню поняття корупції через призму теорії девіантної поведінки. В роботі проаналізовані основні підходи до пояснення девіантної поведінки, визначені головні морально-психологічні чинники, що впливають на стан корупції в Україні.

Становлення державної служби в Україні об'єктивно пов'язане з боротьбою з корупцією. Сьогодні в багатьох країнах світу протистояння корупції є загальною проблемою і часто передує економічному зростанню. Прояви корупції у тій чи іншій мірі мають місце в усіх країнах, різниця між ними як у масштабах, так і в суспільній терпимості залежить від рівня культури суспільства, національного менталітету, правосвідомості народу, релігійних та етичних традицій. Саме тому частина корупційних проявів не розцінюється окремими національними групами як неетична поведінка, звички і традиції тут відіграють велику роль на ринку корупційних послуг. Так, наприклад, в Таїланді практика підношення подарунків в суспільстві схвалюється, якщо чиновник добре та професійно справляється зі своїми обов'язками. В той же час в Японії населення негативно ставиться до будь-яких проявів корупції.

Серед морально-психологічних чинників, що сприяють зменшенню протидії корупції, сучасні науковці називають: переконання в тому, що обставини виправдовують поведінку; думка, що не має сенсу інформувати керівництво про корупцію, оскільки ніякі заходи все одно вживатися не будуть; впевненість у тому, що поведінка не є корупційною; страх розплати в особистому або в професійному плані; порівняно невисоке службове становище; схвалення чиновником існуючих відносин між тим, хто дає хабара і начальником; занепокоєність щодо недостатності доказів. Доведено, що відправним пунктом боротьби з корупцією має бути особиста зацікавленість простих службовців [1, с. 0].

Сьогодні у світі з урахуванням рівня культури, особливостей історичного розвитку країн склалося кілька моделей корупції.

Західноєвропейська модель. Корупція сприймається суспільством, як явна аномалія, пов'язана з порушенням закону.

Азіатська модель. Корупція тут тісно пов'язана з історією, культурою, традиціями, що обумовили функціонування держави. Цей різновид корупції можна назвати соціальним, оскільки корупційні відносини найчастіше переплітаються з іншими соціальними відносинами: сімейними, етнічними, земельними та іншими.

Африканська модель. Характерна ситуація, коли влада повністю продається групі основних економічних кланів, що домовилися між собою.

Латиноамериканська модель. Уряд дає можливість «тіньовим» і кримінальним секторам економіки досягнути могутності, порівняно з державною [2, с. 96–97].

Таким чином, можливо зробити висновок, що сьогодні не існує чіткого визначення для всіх правових систем єдиного розуміння сутності та змісту корупції. Для більшості держав гострота цієї проблеми стала загально визнаною.

Що стосується України, то найбільш важлива особливість соціально-психологічного клімату, який сприяє процвітанню корупції – це подвійний моральний стандарт.

З одного боку, корупція, особливо у верхніх ешелонах влади, вважається суспільно неприйнятною, це підтримується засобами масової інформації, політичними партіями, що експлуатують антикорупційну тематику. З іншого боку, корупція, особливо низова, стала невід'ємною частиною буття пересічного українця. Обвинувачення в корупції стали настільки звичними, що межа між нормою поведінки і відхиленням фактично стерлася. Разом з тим цілком нормально сприймається те, що, критикуючи чиновників і державу, громадяни не помічають своєї «маленької» корупції. Науковці називають таке становище «аномією», що означає беззаконня, відсутність чітких норм поведінки, якими повинні керуватися громадяни. Для суспільства, що функціонує в умовах «аномії», характерний розклад культури і життєвого укладу, що породжує моральну розбещеність.

Аналізуючи причини зростання рівня корупції в Україні, слід мати на увазі, що корупція, хабарництво, зловживання владою не сприймається як одна з найгостріших проблем суспільства. На тлі інших проблем суспільства корупція людей турбує мало, це, скоріше, «напівнорма» життя.

Однією з найбільш суттєвих проблем, з якою стикається сьогодні українське суспільство у подоланні корупції є проблема розповсюдженого її сприйняття громадянською як злочину без жертв. Навіть люди, що стали жертвами корупції, погоджуються з неминучістю цього явища. Зрозуміло, що не тільки на рівні повсякденного життя, а й на рівні глибоких переконань сучасна правосвідомість українського населення виявляє високу схильність до корупційної діяльності. Це і призводить до того, що незважаючи на заяви про ненависть до хабарників, громадяни демонструють розуміння мотивів здириків, і часто схильні бачити потенційного хабарника в будь-кому, вважаючи, що ті, хто хабарів не бере, просто не мають такої можливості. Це пояснює, чому реальні заходи боротьби з проявами корупції не користуються популярністю серед населення, чому воно не виявляє готовності до співпраці з державою.

В нашій державі законотворення в сфері боротьби з корупцією ще не вийшло за межі правової норми, не стало предметом моралі.

Встановлення і підтримка невідкупності в громадському житті і на державній службі вимагають наявності багатьох чинників, включаючи: законодавство, правила й кодекси поведінки, наявність почуття елітарності серед вищих державних службовців, політичне керівництво, що серйозно сприймає державну й особисту мораль. Усі ці елементи закріплюють і виховують етичні традиції суспільного життя й таке етичне оточення, в якому, в якому, за загальним припущенням, політики й чиновники будуть чесними [3, с. 221].

Таким чином, корупційні дії та прояви є девіантними лише щодо правових норм, що зумовлює складність протидії ним. Для ефективного запобігання корупції необхідно вживати заходи щодо формування та підтримки етичного середовища, як у державному, так і в громадянському суспільстві.

Список використаної літератури

1. Національні системи доброчесності : посібник / ред. Д. Поупа. – Берлін : Транспаренсі Інтернешнл, 1996. – 122 с.
2. Невмережицький Є. Корупція як проблема культури суспільства / Є. Невмережицький // Вісник Прокуратури України. – 2008. – № 3(81). – С. 95–102.
3. Корнев М. Корупція через призму теорії девіантної поведінки / М. Корнев, В. Козловський // Вісник Української академії державного управління. – 2001. – № 6. – С. 216–221.

Одержано 16.03.2011

Тезиси доклада посвященны определению понятия коррупция через призму теории девиантного поведения. В работе проанализированы основные подходы к пониманию девиантного поведения, определены главные морально-психологические факторы, которые влияют на состояние коррупции в Украине.

The main approaches to understanding deviant behavior were analyzed in the report, identified the major moral-psychological factors that affect the state of corruption in Ukraine.

УДК 343.95:159

Лариса Олександрівна ШЕВЧЕНКО*кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та прикладної психології
і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС***ЗЛОЧИННІСТЬ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ
УКРАЇНИ ЯК ВИД ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ***В тезах розглянуто деякі проблеми злочинної поведінки у сфері паливно-енергетичного комплексу та поставлені питання щодо побудови дієвого комплексу профілактичних заходів.*

Паливно-енергетичний комплекс України належить до найвпливовіших сфер вітчизняної промисловості та охоплює такі галузі, як нафтогазова та вугільна промисловість, електроенергетика. Дотепер сфера паливно-енергетичного комплексу характеризується відсутністю економічно обґрунтованої стратегії розвитку, негативними тенденціями задоволення потреби України в енергетичних матеріалах. Крім того, науковці зазначають, що окремі внутрішні енергоринки як повноцінні об'єкти ПЕК у країні взагалі не сформовані [1, с. 99]. Ситуація ускладнюється неузгодженістю та недосконалістю нормативно-правових актів, які регулюють фінансово-господарські відносини в цій сфері. Це створює труднощі для практичного застосування положень зазначених актів і негативно впливає на криміногенну ситуацію в економічній галузі в цілому та зумовлює криміналізацію ринку паливно-енергетичних ресурсів. Статистичні звіти МВС України щодо кількості виявлених злочинів у ПЕК за останні роки свідчать про тенденцію до їх зниження на фоні загального зниження злочинності та складають близько 10 % від загальної кількості злочинів, скоєних у сфері економіки, сфера паливно-енергетичного комплексу залишається привабливою для кримінальних структур. Здійснений правоохоронцями аналіз порушених кримінальних справ та інформації свідчить, що на об'єктах паливно-енергетичного комплексу найбільш поширеними зловживаннями є:

– привласнення та розтрата майна підприємств матеріально відповідальними та службовими особами;

- нецільове використання грошових коштів, виділених на створення нових робочих місць для звільнених працівників вугільної галузі;

- укладення збиткових угод на закупівлю обладнання за завищеними цінами та реалізацію продукції нижче її собівартості;

- завищення об'ємів виконаних робіт під час реконструкції та будівництва;

- зловживання керівників підприємств галузі при проведенні вексельних операцій;

- зловживання в енергопостачальних компаніях та їхніх структурних підрозділах, пов'язані з розрахунками за електроенергію [2].

Деякі українські правознавці висловлюють припущення, що визначальним генератором криміналізації економіки України стала вітчизняна приватизація, яка широко відчинила двері організованій економічній злочинності і корупції [3, с. 6]. За думкою головного співробітника Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України А. Гальчинського, ринкові реформи в Україні фактично зупинилися з початку 2000 р., а період після 2004 р. узагалі характеризується як фактичний демонтаж ринкової системи. Історичний досвід розвитку економіки України за роки незалежності свідчить про те, що розбудова основ ринкового господарства ще не гарантує зменшення чи усунення гостроти суспільних протиріч, які породжують криміногенні фактори.

Отож, найважливішого значення у сучасних умовах для профілактики злочинності у сфері ПЕК набувають заходи загальносоціального запобігання. Деякі аспекти боротьби зі злочинністю в сфері паливно-енергетичного комплексу вивчалися у працях І. Антипова, В. Коновалюка, Ю. Левченко, В. Леня, Є. Марценка, О. Титаренко та інших науковців, які вважають, що запобігання має ґрунтуватися на науковій основі, яка враховує сукупність об'єктивних та суб'єктивних передумов вчинення злочинів у зазначеній сфері та має бути спрямоване на послаблення криміногенних чинників економічної злочинності. Запобігання злочинам у сфері паливно-енергетичного комплексу неможливе без застосування заходів загальносоціального

рівня серед яких виділяються економічні, соціальні, технічні, правові, освітні, виховні, спеціально-кримінологічні. Важливим постає питання щодо побудови дієвого комплексу попереджувальних заходів та шляхів підвищення ефективності дій, спрямованих на виявлення злочинів у паливно-енергетичному комплексі.

Список використаної літератури

1. Суспільно-політичні та економічні передумови підвищеної криміногенності ПЕК як сфери матеріального виробництва / Дарнопих Г. О., Христич І. О., Блага А. Б., Шевченко Л. О. // Питання боротьби зі злочинністю. – 2010. – Вип. 19. – С. 89–103.
2. Про заходи МВС України щодо протидії злочинності у паливно-енергетичному комплексі держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=27590631. – Назва з екрана.
3. Кальман А. Что противопоставит преступности / А. Кальман // Зеркало недели. – 2009. – 7 марта. – № 8. – С. 6.

Одержано 11.03.2011

В тезисах рассмотрены некоторые проблемы преступного поведения в сфере топливно-энергетического комплекса и поставлены вопросы построения действенного комплекса профилактических мероприятий.

Several problems of criminal behavior in the sphere of fuel and energy complex are considered in the theses and raised the question of constructing an effective package of preventive measures.

УДК [316.334.52:343.343.6] [477:(470+571)]

Світлана Вікторівна ХОБТА

*кандидат соціологічних наук,
старший викладач кафедри філософії та соціології Луганського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

КОНТРАБАНДА НА СХІДНІЙ ДІЛЯНЦІ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОРДОНУ

Предметом розгляду виступають особливості контрабандних практик східної ділянки українсько-російського кордону. Емпірична основа – дані стандартизованих «відкритих» інтерв'ю, проведених в прикордонних районах Луганської області (2009–2010 рр.).

Те, що мешканці прикордонної зони заробляють на легальному або напівлегальному переміщенні товарів через кордон – характерно для всіх ділянок українського кордону. На кожній ділянці формується специфічна спеціалізація та особливі легальні, напівлегальні або нелегальні практики перетину кордону з товарами. Наприклад, на західному кордоні широко практикують «пішохідний» заробіток: переніс «норми» (товар переносять у межах дозволених норм) або «роботу на оптовика» (переміщуються невеликі партії товару, з яких потім формується оптова партія) [1]. Східний кордон України «спеціалізується» на контрабанді промислових товарів та пально-мастильних матеріалів. Візитна картка Луганської області – контрабанда пально-мастильних матеріалів. Прикордонники констатують постійне зростання технічного оснащення контрабандистів. Наприклад, за 2009 р. в Луганській області було знайдено та знешкоджено 13 паливопроводів, включно з обладнаними бурильними установками [2; 3].

Населення прикордонних територій східної ділянки українсько-російського кордону розглядає контрабандну діяльність як актуальну практику виживання¹. Вона зумовлена загальним економічним становищем в Україні. Життя людьми описується як намагання вижити. За словами однієї респонденти: *«...началось все вот это с разделением, самостояною Украиною, – незалежною. Сейчас действительно «незалежишся». И, если «залежишся», то будешь голодным»* [ж., 51, ср. спец., підприємець, Беловодськ].

Для простих мешканців прикордоння заняття контрабандою – це вимушена справа. На південному сході області більшість населення зайняте у вугільній промисловості. Монофункціональна структура господарства призвела до того, що проблеми вугільної промисловості викликали «руйнацію» цілих міст. *«Взять убрать шахты, то это просто мертвый город, такой как сейчас Стаханов»* [ч., 40, ср. спец., водій, Краснодон], – говорить один з

---

¹ Емпірична основа – дані стандартизованих «відкритих» інтерв'ю. В ході дослідження було опитано 22 особи – мешканців прикордонних населених пунктів 6 районів Луганської області (2009–2010 рр.).

респондентів про Краснодар. Люди страдають від безробіття. Це вимушує займатися приватним бізнесом чи контрабандою. Приватний бізнес, в більшій або меншій мірі, пов'язаний з контрабандною діяльністю. В соціальній структурі виокремлюють шахтарів та контрабандистів. Саме на південно-східній ділянці кордону розмах контрабандних перевезень особливо вражає. Людям контрабандна діяльність робить незручності, створює ситуацію небезпеки, але одночасно визнається, що вона вигідна самим мешканцям, допомагає підтримати дрібний бізнес.

«Везут, начиная от пищевых продуктов, промышленных товаров и кончая бензином, соляровкой и всем на свете, все-все <...> Я знаю многих людей у нас в Краснодаре, которые занимаются этим, которые нажили себе чуть ли ни целое состояние, что хватит этого состояния и им, и их детям, и даже внукам <...> Мелкие челноки, может, в сумках какую-то контрабанду тягают, есть такие, какие фурами тягают контрабанду, через таможенню провозят эти фуры и отстегивают им: и таможенникам, и ментам, и пограничникам. Ну, короче, круговая порука получается» [ч., 39, ср. спец., будівельник, Краснодар].

«Я думаю, что контрабанда даже выгодна нашему населенному пункту, тем, что часть товаров в любом случае оседает здесь, в городе Краснодаре <...> Единственное, что неудобно, когда эти машины разные, большой грузоподъемности, ночью начинают двигаться по городу, когда люди спят. Отсюда дополнительный шум, неудобства, особенно для стариков, больше всего они недовольны. И дети, которые ходят в школу, тоже. Очень опасно переходить дорогу, потому что эти все контрабандные машины стараются быстро проскочить» [ч., 40, ср. спец., водій, Краснодар].

На півночі кордону про контрабанду частіше розповідають «з других рук», хоча теж називають «вид бізнесу»: «...і щас цей вид бізнеса действує. Хай ним знімаються не всі, отдельні люди» [ч., 40, ср. спец., безробітний, с. Новороссошь]. На цій ділянці більше практикують використання/покупку контрабандних

товарів, а не заробіток на їх перевезенні. Зауважимо, що ця ділянка – переважно сільська місцевість, яка живе з сільського господарства. Так, вздовж всього східного кордону, дрібні фермери та таксисти користуються контрабандним паливом и можуть завдяки цьому зберегти свій бізнес.

Кордон не перешкоджає контрабандній діяльності. Контрабанда стала повсякденністю прикордоння. Вирізняється організована контрабанда, в якій задіяні чиновники, прикордонники та силові структури та «народна». Перша – сприймається негативно, осуджується й розглядається як практика збагачення. Правда, визнається, що вона вигідна для місцевих мешканців (дає робочі місця, дозволяє користуватися товарами). Друга – сприймається з розумінням, не осуджується, бо розглядається як вимушена практика, спрямована на виживання.

Список використаної літератури

1. Губени Ю. Агенты пограничной торговли / Юрий Губени // День. – 2010. – № 207–208. – С. 10.
2. На Луганщині затримали підпільних «трубопровідників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.regions.ru/news/2294076/>.
3. Первое впечатление о стране формируется на границе // Голос Украины. – 2009. – № 97 (4597). – С. 3.

Одержано 14.03.2011

Предметом рассмотрения выступают особенности контрабандных практик восточного участка украинско-российской границы. Эмпирическая основа – данные стандартизированных «открытых» интервью, проведенных в приграничных районах Луганской области (2009-2010 гг.).

In the article is examined for the specific of illicit practices of the East part of Ukrainian-Russian state border. This is examined on the basis of «open» interviews. Interviews were done in Luhanska region (2009–2010).

УДК 159.923.31

Ольга Валеріївна БАЦИЛЄВА

*кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи Державного університету
інформатики і штучного інтелекту,
м. Донецьк*

Ірина Володимирівна ПУЗЬ

*асистент кафедри соціальної роботи Державного університету
інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк*

ПРОБЛЕМА ДЕВІАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У роботі розглядаються особливості репродуктивної поведінки сучасної молоді. Показано негативний вплив різноманітних девіацій репродуктивної сфери на формування репродуктивного здоров'я особистості.

Наявність позитивної демографічної ситуації, яка супроводжується високою народжуваністю та відтворенням населення, є однією з головних умов стабільного розвитку будь-якого суспільства. На жаль, за останнє десятиліття в Україні, як і у всьому світі, спостерігається різке зниження народжуваності, що пов'язано з низкою чинників, головним серед яких виступає різке погіршення стану репродуктивного здоров'я населення, особливо молоді. Поширення даної проблеми відбувається під впливом різноманітних факторів, провідну роль з яких мають особливості репродуктивної поведінки у період статевого дозрівання, оскільки саме в цей період відбувається активний розвиток репродуктивної сфери особистості.

На сьогоднішній день у наслідок кризових станів, які притаманні всім сферам суспільного життя, відмічається якісна трансформація моделі репродуктивної поведінки, що виявляється у втраті сімейних цінностей, вільному ставленні до шлюбності, зміною репродуктивних установок. Лібералізація сексуальних стосунків, яка спостерігається сьогодні в світі, обумовлює поступове зниження середнього віку початку статевого життя серед молоді. Варто зазначити, що розповсюдження даного явища відбувається на фоні зловживання молодими людьми різноманітних психоактивних речовин, низької загальної та контрацептивної культури, недостатньої роботи спеціальних

© Бацилєва О. В., Пузь І. В., 2011

медичних та соціально-психологічних закладів, які займаються статевим вихованням молоді. Результатом такого стану речей є порушення процесу формування репродуктивної сфери особистості, що супроводжується девіаціями репродуктивної поведінки, призводить до погіршення репродуктивного та загального здоров'я молоді, що в умовах демографічної кризи набуває особливого соціального забарвлення.

Аналіз результатів досліджень показує, що майже 80 % молодих людей мають перший досвід статевих стосунків до 18 років, при цьому майже 60 % респондентів вважають своє статеве життя регулярним, а 50 % відмічають часту зміну сексуальних партнерів [1]. На жаль, не дивлячись на значні успіхи в галузі контрацепції, більшість молоді залишається недостатньо проінформованою стосовно ефективних засобів контрацепції та їх застосування на практиці. У зв'язку з цим, досить часто, наслідками сексуальної активності підлітків є збільшення частоти різноманітних інфекційних захворювань, що передаються статевим шляхом, у тому числі ВІЛ/СНІД, а також виникнення небажаної вагітності, що спричиняє за собою не тільки цілий ряд медичних ускладнень, але і психосоціальних проблем.

Згідно з даними статистики щорічно в світі майже у 40 % дівчат перша вагітність настає до 18 років, при цьому лише кожна десята вагітність завершується народженням дитини, що приблизно складає 2,0–4,5 % від загальної кількості пологів [5]. Оскільки рання вагітність в більшості випадків є незапланованою та небажаною, тому найчастіше вона завершується штучним перериванням. Серед найбільш поширених мотивів, які обумовлюють прийняття молодою жінкою даного рішення, на перший план виступають відсутність шлюбних стосунків, настання вагітності у наслідок з'валтування або статевих стосунків під час алкогольного чи наркотичного оп'яніння, відсутність підтримки з боку партнера та батьків, економічна неспроможність, соціальна та психологічна незрілість, а також різноманітні побоювання, які пов'язані з втратою фізичної привабливості та неможливістю досягнення певного професійного та соціального статусу [3].

Штучне переривання вагітності у ранньому віці представляє собою реальну загрозу для подальшого фізичного та психічного здоров'я молодої жінки. Так, наслідки цієї операції негативно впливають на стан репродуктивної системи і в більшості випадках є причиною порушення менструального циклу, збільшення частоти запальних захворювань внутрішніх статевих органів, вторинного безпліддя. Також, у жінок після абортів відмічається цілий ряд ускладнень під час виношування наступних вагітностей, що негативно відображається на розвитку внутрішньоутробного плоду та новонародженого. Крім того, ситуація небажаної вагітності, що завершується штучним перериванням, виступає сильним стресовим фактором, який може призводити до дестабілізації психоемоційного стану молодої дівчини, а також, навіть, до появи в неї різноманітних психічних розладів.

Разом із проблемою штучного переривання першої вагітності досить серйозного занепокоєння викликає проблема раннього несвідомого материнства. Загальновідомим є той факт, що вагітність виступає відповідальним етапом в житті будь-якої жінки, під час якого змінюється її соціальне положення, а також формуються нові моделі поведінки, пов'язані з опануванням нової соціальної ролі – ролі матері. На жаль, вагітність у підлітковому віці, виступаючи додатковим, надмірним навантаженням на організм юної жінки не тільки на фізіологічному, але і на психосоціальному рівні, нерідко має деструктивний вплив на її особистісний розвиток, а також на становлення материнської сфери.

Дослідження показують, що для більшості з дівчат-підлітків встановлення наявності вагітності виступає стресогенним фактором. Характерними реакціями у цьому випадку є переживання почуття провини, страху, гніву, а також стійке небажання вірити у власну вагітність, сподіваючись, що все минеться [3]. Аналізуючи індивідуально-психологічні властивості юних вагітних, можна відмітити той факт, що у більшості з них відмічаються глибокі особистісні порушення, які обумовлюють неадекватне ставлення до майбутньої дитини та материнства, що перешкоджає нормальному плину

вагітності, а також процесу формування адекватної материнської поведінки та материнсько-дитячих стосунків у майбутньому [4].

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що існуючі девіації репродуктивної поведінки у підлітковому періоді виступають реальною загрозою для формування репродуктивного здоров'я та заважають реалізації репродуктивного потенціалу у фертильному віці. Тому, враховуючи негативні наслідки означеної проблеми, не виникає сумнівів у необхідності її всебічного системного дослідження фахівцями різного профілю, з метою розробки та впровадження ефективних методів своєчасного запобігання та корекції можливих відхилень у процесі становлення репродуктивної сфери молоді, оскільки саме ця вікова категорія є основою для формування репродуктивного, інтелектуального, соціального, економічного, культурного та морального потенціалу будь-якої держави.

Список використаної літератури

1. Бацилева О. В. Медико-психологічні особливості репродуктивного здоров'я молоді у сучасних умовах / О. В. Бацилева // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. Максименка С. Д. – Т. X, ч. 9. – 2008. – С. 63–72.
2. Беляева Г. Ф. Социальные аспекты аборта / Г. Ф. Беляева, А. Т. Гаспарашвили // Социологические исследования. – 1996. – № 9. – С. 122–124.
3. Кашапова С. О. Психологические аспекты изучения проблемы подростковой беременности / С. О. Кашапова, Л. Л. Баз // Журнал практического психолога. – 2000. – № 8–9. – С. 55–66.
4. Пузь И. В. Психосоциальные аспекты подростковой беременности // «Слово» : Вісник МЕГІ : Актуальні проблеми психологічної теорії і практики : матеріали щорічної наук.-практ. конф. Асоціації психологів Донбасу з міжнародною участю / за ред. каф. психології ДонНУ. – Макіївка : МЕГІ, 2009. – С. 292–295.
5. Синчихин С. П. Ювенильная беременность как медико-социальная проблема / С. П. Синчихин, В. Ф. Коколина // Российский вестник акушера-гинеколога. – 2004. – № 2. – Режим доступа к журналу: <http://www.mediasphera.ru/journals/akuvest/detail>.

Одержано 18.03.2011

В работе рассматриваются особенности репродуктивного поведения современной молодежи. Показано негативное влияние разнообразных девиаций репродуктивной сферы на формирование репродуктивного здоровья личности.

In the article features of reproductive behavior of modern young people are considered. Negative influence of various deviations of reproductive sphere on forming of reproductive health of personality is shown.

УДК 343.622

Ольга Вікторівна ШЕВЧЕНКО

*викладач кафедри кримінального права та кримінології ННІ
підготовки фахівців для підрозділів слідства
та дізнання ХНУВС*

ІНФАНТИЦИД ЯК ВИД ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

В тезах висвітлено проблеми інфантициду як виду злочинної поведінки жінок . Особливу увагу зосереджено на визначені поняття особливого психофізіологічного стану, який переживає жінки під час пологів або відразу після пологів, який певним чином впливає на вчинення злочину.

Поняття девіантної материнської поведінки необхідно вивчати з урахуванням існуючої у суспільстві норм материнства. За думкою Ю. А. Клейберга, визначити норму материнської поведінки складно, бо зміст материнських настанов змінюється у різні епохи, разом з тим, девіантні прояви материнського відношення до дитини завжди існували та могли виявлятися у скритих та відкритих формах [3, с. 206]. Однією з відкритих негативних форм девіантної материнської поведінки є вбивство матір'ю новонародженої дитини. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини» № 1 від 1 квітня 1994 р. зазначалось, що умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 96 КК 1960 р. (ст. 117 КК 2001 р.), якщо воно вчинене за наявності особливого психічного і фізичного стану жінки, який знижує її спроможність керувати своїми діями під час пологів або відразу після пологів, але у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах

про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 7 лютого 2003 р. це не зазначено і такий стан взагалі не розглядається в якості обов'язкової ознаки злочину, передбаченого ст. 117 КК. Там йдеться лише про час вчинення вбивства: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті» [2, с. 117]. Ми вважаємо, що така зміна позиції Пленумом є незрозумілою і потребує виправлення, оскільки саме стан матері в період скоєння злочину і є пом'якшуючою обставиною, а не час злочину.

Даний термін «особливий психофізіологічний стан матері», на нашу думку, кращим чином характеризує стан жінки під час пологів та післяпологовий стан. Вагітність є вельми сильним емоціогенним фактором у житті жінки, який впливає на її психосоматичну організацію [1, с. 110] Якщо фізіологічні процеси під час вагітності у організмі жінок вивчаються медиками тривалий час, то вивченням особливостей психологічної сфери вагітних жінок фахівці почали займатися в другій чверті минулого сторіччя. Дослідники психоемоційного стану та психосоматичного статусу вагітних жінок виявили майже 70 психологічних чинників, які впливають на процес вагітності, пологи, готовність до материнства, відношення до дитини. В основі негативного ставлення до немовля лежить складне сполучення соціальних економічних, психологічних та, інколи, патопсихологічних факторів. Під час вагітності, особливо небажаної, можлива наявність факторів, що тимчасово послабляють організм людини – стомленість, фізичне та психічне перенапруження, тривожність, вразливість, емоційна неврівноваженість, почуття страху. Як свідчить аналіз справ, жінки, які вчинили такі вбивства, не планували мати дитину, збереження вагітності у всіх випадках вимушене. Протягом всієї вагітності дитина не включається у сферу самосвідомості злочинниці, ігнорується, відношення до неї байдуже, як до непотрібної речі. Жінки намагалися приховати вагітність від родичів,

побоювалися розголошення їх стану, намагалися скрити пологи, народжували дітей без лікарської допомоги поза медичних закладів. Психологічний стан жінок у таких випадках складний та амбівалентний, тобто з одного боку, стан вагітності викликає страх, приниження, почуття погрози власній безпеці, статусу, з іншого боку, психологічне відкидання або заперечення власного материнства, бажання якомога довше відтягнути час для вирішення долі новонародженої дитини. Часто негативний психічний стан жінок супроводжується почуттям ворожнечі до близьких, родичів, найближчого оточення, з якими раніше не склалися емоційно теплі та доброзичливі стосунки. Пологі є специфічним стресом, який переживає породілля. Фізіологічна складова такого стресу є природною: зміна кров'яного тиску, серцево-судинної діяльності, м'язова напруга, частішим робиться дихання та ін. Психологічна складова проявляється своєрідно, як тривожність, безпорадність, напруженість, роздратованість, утомленість, відчуття неспокою, зниження самоконтролю. Протікання у злочинниць пологового стресу супроводжується деякими елементами дезорганізації поведінки, наявністю реакції розгубленості, разом з тим вони виконують цілеспрямовані дії, наслідком яких є умертвіння немовля та приховання скоєного злочину. Для повної характеристики особливого психофізіологічного стану необхідно дослідити усвідомлення та осмислення ситуації жінкою. Усвідомлення ситуації це інтегроване поняття, що включає в себе відображення мети дії, предмету, кінцевого результату. Осмислення ситуації являє собою вірне розуміння її внутрішньої картини на суб'єктивно-особистісному рівні [4, с. 181]. Під час пологів жінки усвідомляють зовнішню сторону ситуації, але розгубленість, страх, больові відчуття, стан високої нервово-психічної напруженості, тимчасові розлади мислення та деякі особистісні риси призводять до лише фрагментарного усвідомлення власних дій.

Отже, психогенно-травмуюча ситуація, яка передуює скоєнню злочину, має такі особливості: по-перше, жінка відчуває безпорадність, страх «ганьби» незаконної вагітності, по-друге, переживає складні взаємовідносини з батьком дитини, родичами, по-третє, жінки мають низькі

матеріальні статки та побоюються втратити роботу, і нарешті, побутова невлаштованість, фінансові проблеми разом з особливостями особистості і невмінням розв'язати ситуацію, а також специфічний стрес, який переживає жінка під час пологів зумовлює гостроту та суб'єктивну значущість кримінальної ситуації.

Таким чином, стан матері під час вчинення злочину необхідно встановлювати за допомогою комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Враховуючи, що доктриною кримінального права визнається необхідність вивчення особливого психофізіологічного стану жінки під час пологів або відразу після пологів, то підтвердження наявності такого стану під час вчинення злочину можливо лише за результатами експертного дослідження. При визначенні особливого психофізіологічного стану під час експертного дослідження необхідно ураховувати: по-перше, психогенно-травмуючу ситуацію, на фоні якої відбувається скоєння злочину; по-друге, специфічний стрес, а саме пологи є стресогенною ситуацією, яка суттєво впливає на емоційний стан породіллі під час пологів; потрете специфічні фізіологічні, психофізіологічні та психічні фактори, зумовлені вагітністю та післяпологовим періодом. Вивчення такого стану сприятиме не тільки правильній кваліфікації злочину, а й профілактиці інфантициду.

Список використаної літератури

1. Васильева В. В. Особенности психоэмоционального статуса женщин при физиологической и осложненной беременности и программа их психологического сопровождения / В. В. Васильева, А. В. Авруцкая // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29. – № 3. – С. 110–119.
2. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах 1963–2008–рр. – Вид. 5-е, зі зм. та доп. – Х. : Одісей, 2009. – 544 с.
3. Клейберг Ю. А. Девиантное поведение : учеб. пособие / Ю. А. Клейберг. – Изд. 2-е стереотип. – М. : Элит Полиграф, 2008. – 304 с.
4. Мамайчук И. И. Экспертиза личности в судебно-следственной практике : учеб. пособие / И. И. Мамайчук. – СПб. : Речь, 2002. – 225 с.

Одержано 17.03.2011

В тезисах освещена проблема инфантицида как вида преступного поведения женщины. Особое внимание уделено понятию особого психофизиологического состояния, которое переживается женщиной во время и после родов и влияющего на совершение преступления.

The problems of infanticide as female crime are considered in the theses. The special attention is giving to special psychophysiological state of female during and after the childbirth.

УДК 316(043)

Севіль Миколаївна ПРОНСЬКА

лікар акушер-гінеколог, Комунальний заклад охорони здоров'я міський пологовий будинок № 1

Ганна-Марія Миколаївна САППА

аспірант кафедри соціології та політології НТУ «ХПІ»

ЮНЕ МАТЕРИНСТВО: МЕЖІ ДЕВІАНТНОСТІ

Визначено причини, негативні наслідки юного материнства, представлено соціально-психологічні характеристики юних матерів.

Останнім часом однією з соціальних проблем сучасності є юне материнство. Особливість цієї проблеми полягає у тому, що одночасно мова йде про здоров'я, життя, долю як дітей і тих жінок, для яких материнство стає чинником багатьох ризиків. Саме молоді матері – одна з найуразливіших в економічному, соціальному, психологічному, педагогічному аспектах соціально-психологічна підгрупа. З народженням дитини дівчата юного віку та їхні діти опиняються у складній життєвій ситуації, що, як правило супроводжується бідністю, обмеженістю можливостей для отримання освіти, професії, доступу до медичних та соціальних послуг, небезпекою захворювань, насильства, сексуальної експлуатації. Негативними наслідками ранньої вагітності та материнства стають економічна неспроможність дівчат самостійно забезпечувати безпеку та якість життя собі й своїй дитині, соціальна ізоляваність, чисельні психологічні проблеми, дискримінація, небезпека для здоров'я та життя дитини, ризик відмови від неї.

Підліткова вагітність у різних країнах світу, включаючи Україну, набуває тривожної поширеності. За даними експертів, кількість підліткових абортів у світі становить 2–4 млн операцій на рік. 15 млн немовлят народжуються мамами-підлітками; близько 60 тис. неповнолітніх дівчат щорічно вмирають під час пологів та абортів [1].

Виникнення та існування проблеми юного материнства є віддзеркаленням серйозних проблем світу, що швидко змінюється, а саме: проблем, обумовлених глобалізацією, урбанізацією, акселерацією, зміною цінностей у суспільстві, бідністю, застарілими гендерними стереотипами, втратою довіри підлітків до дорослих, послабленням функцій сім'ї як основного інституту соціалізації, недосконалістю системи соціального захисту, охорони здоров'я, соціального виховання. Закономірно, що серед восьми пріоритетних цілей Третього тисячоліття, які визначено ООН, шість зорієнтовані на вирішення проблем юних матерів. У матеріалах Спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН, яка була присвячена аналізу становища дітей у світі (Нью-Йорк, 2002 р.), наголошено на важливості організації профілактичної роботи щодо попередження юного материнства, впровадження ефективної системи соціального захисту та підтримки юних мам та їхніх дітей [2].

Юне материнство це соціально-культурний феномен, сутність якого полягає у виношуванні, народженні, догляді та вихованні дитини матерями юного віку (до 18 років).

Виділяють три основні типологічні підгрупи юних матерів. Жінки, які утворюють першу підгрупу, вважають вагітність та народження дитини бажаними подіями свого життя. Для дівчат з другої підгрупи вагітність неочікувана та небажана. У кожному другому випадку пологів у ранньому віці спілкування з батьком дитини припиняється ще до досягнення немовлям 9-ти місяців. Третя підгрупа охоплює тих дівчат, вагітність яких стала результатом насильства й супроводжується депресивними станами, психологічними розладами [1].

Встановлено, що серед юних матерів переважають представниці різних соціальних прошарків, але переважають дівчата, які походять з малозабезпечених сімей; у батьківській сім'ї зазнають емоційної депривації;

мають проблеми у стосунках з матір'ю, батьком чи вітчимом; рано починають статеве життя (12–15 р.), при цьому не зорієнтовані на безпечну сексуальну поведінку; вживають наркотичні речовини та алкоголь; навчаються у школах, школах-інтернатах, професійно-технічних училищах або ніде не навчаються і не працюють. Отже, ризикова поведінка значної частини юних матерів, несформованість у них емоційно-вольової сфери є наслідком, передусім, сімейних негараздів, низького рівня культури, соціального статусу батьківської сім'ї [3].

До негативних наслідків вагітності та народження дітей у юному віці, які впливають і на юних матерів, і на їхніх дітей належать: високий рівень смертності серед породіль, що обумовлено фізіологічною незрілістю організму; неналежною поведінкою дівчат, які не дотримуються правил харчування, палять, вживають спиртні напої, тютюн, наркотичні речовини; високий рівень абортів та викиднів, різних гінекологічних захворювань, вторинної безплідності; психологічні травми, що проявляються через страхи, депресії, постабортний та посттравматичний синдроми, суїцидальні спроби; бідність та соціальна незахищеність юних матерів, припинення ними освіти, соціальне відчуження. Ступінь негативних наслідків вагітності та народження дитини в юної матері, в першу чергу, залежить не від віку, а від рівня соціального розвитку та зрілості дівчини, від конкретних соціальних умов, серед яких важливу роль відіграють оточуючі, соціальні служби. Діти, народжені юними матерями, більше наражаються на такі ризики: високий рівень смертності серед немовлят; хронічні та інфекційні захворювання; травматизм від недбалого догляду; деривація; можливість передачі до будинку дитини; а також ризик стати жертвами насильства, торгівлі людьми. Крайнім проявом реакції на очікування народження небажаної дитини є спроба або реальне вбивство немовляти матір'ю.

Основними міжнародними підходами щодо вирішення проблеми юного материнства є: проведення комплексних досліджень проблеми ранньої вагітності та материнства у різних країнах; розробка технологій профілактики юного материнства на основі міжсекторної взаємодії (взаємодія

закладів охорони здоров'я, освіти, соціальних служб, бізнесу, неурядових організацій); вивчення та адаптація до національних умов ефективних технологій соціальної роботи з юними матерями та постійний моніторинг цих технологій; застосування дружнього та орієнтованого на людину підходів на всіх рівнях здійснення соціально-педагогічної діяльності; посилення уваги до розробки та впровадження превентивних програм, спрямованих на попередження вагітності та материнства у ранньому віці; формування громадської думки щодо необхідності вирішення проблем неповнолітніх матерів як однієї з нагальних проблем соціальної політики [4]. Зазначені міжнародні підходи поступово починають використовуватись в Україні.

Для вирішення всіх аспектів проблеми юного материнства ми вбачаємо у розробці теоретико-методичних основ соціальної роботи з юними матерями в Україні, превентивних програм щодо попередження ранньої вагітності, розробці інноваційних технологій соціально-педагогічної роботи з не тільки з юними матерями, але й з їх батьками, юнаками, у яких має бути сформовано почуття відповідальності за свою сексуальну поведінку [5].

Список використаної літератури

1. Братусь І. В. Соціальні причини виникнення раннього материнства / Братусь І. В. // Матеріали міської конференції «Проблеми раннього материнства». – К.: Молодіжна громадська організація «ЮНЕКО», 2004. – С. 3–10.
2. Бердникова Т. В. Юное материнство в современной семье / Бердникова Т. В., Степашова Н. С., Сидоров Г. А. – Курск, 2000. – 172 с.
3. Бердникова Т. В. Юное материнство: личностный и социальный аспекты : автореф. дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.06 / Т. В. Бердникова. – Курск, 1999. – 23 с.
4. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика / Зверева І. Д. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 432 с.
5. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями: досвід Великої Британії / Братусь І. В. // Соціалізація особистості. – 2002. – Т. XVII. – Вип. 1. – С. 168–178.

Одержано 19.03.2011

Девіантна поведінка. Харків, 2011

Определены причины юного материнства, возможные негативные последствия как для юных матерей, так и для их детей, рассмотрены социально-психологические характеристики юных матерей.

In the study the main causes, negative after-effects of young motherhood as well as the social-psychological characteristics of young mothers are envisaged.

УДК 316.6

Юлія Валентинівна КОБИКОВА

викладач кафедри загальної та прикладної психології та педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПРОСТИТУЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена проблемі вивчення феномену проституції неповнолітніх. Визначено основні підходи та гіпотези до дослідження даного явища. Зазначено причини девіантної поведінки та відхилень у психосоціальному розвитку дитини.

У зв'язку з економічною ситуацією в Україні швидко «омолоджується» такий кримінальний бізнес, як проституція. Стрімко набирає обертів педофілія. Наявність попиту обумовлює наявність пропозиції – ряди працівників комерційного сексу поповнюють все більш юні дівчатка і хлопчики. Удосконалюється механізм залучення неповнолітніх у цей кримінальний бізнес. Проблема проституції у вітчизняній науці розглядалася в основному в рамках аналізу фонових явищ злочинності.

Слід зазначити, що проституція як соціальне явище існувала в усі історичні періоди, і завжди до неї були залучені неповнолітні. Фахівцями висловлюється думка про існування поряд з загальносоціальними умовами і певної особистісної схильності окремих індивідумів до заняття проституцією. Саме цю схильність потрібно дослідити, щоб мати можливість її коригувати.

На сьогодні видається можливим виділити три основні підходи до дослідження феномену проституції: *девіантний, професійний і адаптаційний.*

Девіантний підхід вказує на те, що причиною девіантності є розрив між нормами і цінностями суспільства і соціально-схвалюваними засобами їх досягнення.

© Кобикова Ю. В., 2011

Відсутність заробітків та іншої можливості задовольнити свої матеріальні потреби приводять людей до вибору заняття проституцією.

Професійний підхід трактує проституцію як пов'язані між собою джерело доходу і соціальну функцію індивіда. Повії надають сексуальні послуги з метою отримання винагороди, і, незважаючи на всі свої негативні сторони, проституція вирішує багато сексуальних проблем частини населення. Як професію проституцію стали розглядати в кінці 1970-х років у зв'язку з виникненням руху за права повій на Заході.

Проституцію також можна розглядати як спосіб *соціальної адаптації*. У сучасному суспільстві простежується тенденція прискорення соціальних змін, які вимагають від індивідів постійної адаптації. Деякі індивіди, адаптуючись до сучасних ринкових відносин, вибирають заняття комерційним сексом в якості додаткового джерела доходу. Вони не бачать інших прийнятних способів вирішення своїх проблем.

Вважається, що формою соціальної адаптації проституція виступає не тільки для дорослих, але і для дітей. Зокрема, для дітей, що переживають постійне насильство в сім'ї, в тому разі і сексуальне. Секс стає для них звичним способом життя, способом заробити гроші продаючи своє тіло. Найважливішими причинами відхилень у психосоціальному розвитку дитини можуть бути неблагополуччя сім'ї, певні стилі сімейних взаємин, які ведуть до формування поведінки, що відхиляється неповнолітнього, а саме:

– Дисгармонійний стиль виховних і внутрішньосімейних відносин, коли не вироблені єдиний підхід та загальні вимоги до дитини;

– Конфліктний стиль виховних впливів, часто домінуючий в неповних сім'ях, в ситуаціях розлучення, тривалого роздільного проживання дітей і батьків;

– Асоціальний стиль відносин у дезорганізованій сім'ї. Для неї характерні систематичне вживання алкоголю, наркотиків, прояв невмотивованої «сімейної жорстокості» і насильства.

Соціологічної гіпотези дотримувалися дослідники феномену проституції, які вважають, що ніщо так не сприяє її розповсюдженню, як безвихідна матеріальна скрута і законодавча незабезпеченість жінки на ринку праці.

Низкою дослідників проституції була висунута антропологічна гіпотеза про те, що причина цієї соціальної проблеми криється в генетичній обумовленості деяких жінок. Дані жінки являють собою якусь вироджувану особину, яка об'єктивно існує, але ознаки її не так очевидні як, наприклад, ідіотів. На думку дослідників даного напрямку, в загальній масі населення є особи, дегенеруючі, що вироджуються, як у всьому живому.

З точки зору психології виникає питання – чому для одних індивідуумів заняття проституцією є цілком допустимим, для інших – неприйнятним. Коли, в якому віці, переважно в яких ситуаціях формується та система цінностей, яка допускає можливість комерціалізації власного тіла, порушення сексуальної вибірковості, ставлення до себе як до об'єкта.

У наявності нерозробленість державних і наукових підходів щодо усвідомлення самої проблеми виникнення дитячої проституції, бездіяльність соціальних, медичних та правових служб на тлі захоплених описів красивого життя і незмірних доходів повій і ділків порнобізнесу в засобах масової інформації. Відсутність грамотного статевого виховання в школі і безпорадність батьків у сім'ї ставлять дітей перед необхідністю самостійно вирішувати цю проблему, робити свій власний вибір на користь занять проституцією. До наслідків такого вибору можна віднести: підірване дитяче здоров'я, обтяжене побоями, кримінальними абортами, венеричними захворюваннями, СНІДом, наркоманією та пияцтвом; зв'язку зі злочинним світом; сексуальну комерцію, пов'язану з перевезенням і продажем дітей за кордон, психічні травми, котрі ведуть до руйнування особистості дитини.

Існує необхідність психологічних досліджень щодо феномену дитячої проституції, зокрема вивчення ціннісно-сміслової сфери неповнолітніх повій, щоб мати можливість надавати необхідну консультативну та корекційну допомогу дітям, що знаходяться у групах ризику.

Список використаної літератури

1. Иванова Л. Подростковая проституция / Л. Иванова // Воспитание школьников. – 2002. № 9. – С. 41–47.
2. Иванова Л. Школьники с девиантным поведением: особенности воспитания / Л. Иванова // Воспитание школьников. – 2002. – № 5. – С. 8–14.
3. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 656 с.
4. Социальная педагогика : курс лекций / под ред. Галагузовой М. А. – М. : Владос, 2000. – 416 с.

Одержано 16.03.2011

Статья посвящена проблеме изучения феномена проституции несовершеннолетних. Обозначены основные подходы и гипотезы к исследованию данного явления. Указаны причины девиантного поведения и отклонений в психосоциальном развитии ребенка.

The article is devoted to phenomenon of the juvenile prostitution. The paper outlines a key approaches and hypotheses for this study subject research. It includes the main reasons for deviant behavior and deviations in the child's psychosocial progress.

УДК 316.346.2

Алла Вікторівна МОРОЗ

науковий співробітник НДА з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА СТАТЕВОЮ ОЗНАКОЮ

Розкрито сутність феномену гендерного насильства як дискримінації за ознакою статі. Гендерне насильство розглянуто в контексті розмежування з дефініціями «домашнє насильство», «сімейне насильство» та «насильство стосовно жінки», що часто помилково сприймаються як тотожні.

Актуальність гендерної проблематики у вітчизняній науковій практиці обумовлена не лише віянням відповідних західних тенденцій, а й усвідомленням необхідності вирішення важливих проблем, пов'язаних із захистом прав людини поза її статевою належністю. Поряд з пріоритетними проблемами викорінення існуючого гендерного дисбалансу в українському суспільстві шляхом

© Мороз А. В., 2011

надання рівних прав чоловікам та жінкам та рівних можливостей реалізації цих прав, не менш важливою для України, як і для більшості країн світу, є проблема подолання гендерного насильства. Але для боротьби з будь-яким явищем, в першу чергу, необхідне глибоке наукове його вивчення.

Опираючись на визначення терміну «насильства щодо жінок», наданого в ст. 1 Декларації про викорінення насильства по відношенню до жінок, розповсюдженим стало уявлення про те, що будь-яке жорстоке поводження з жінками найбільш реально може бути інтерпретоване в рамках гендерного підходу, орієнтованого на соціально-статеві характеристики акту насильства. Термін «гендерного насильства» в рамках такої концепції включає поняття «гендера», оскільки більшість жертв міжособистісного насильства – це жінки, представниці слабкої статі, які мають нижчий статус в суспільстві порівняно з чоловіками. Тому поняття «гендерного насильства» синонімізується з насильством по відношенню саме до жінки, а також часто ототожнюється з сімейним, домашнім або подружнім насильством, що суттєво спрощує його сутність.

З огляду на це, виникає потреба в чіткій концептуалізації дефініції гендерного насильства, окресленні та розмежуванні понять, що часто помилково сприймаються як тотожні, спричиняючи суперечливість в правомірності та доречності їх використання.

При розгляді проблем гендерного насильства найбільш розповсюдженим є використання поняття насильства стосовно жінки. Це в більшій мірі обумовлене впливом феміністського підходу, досліджень в рамках «жіночої психології», що розвивались під впливом західної ідеології та вітчизняної фемінології, де відправним пунктом системи поглядів на соціальне життя та людський досвід є безумовний пріоритет жінки. В рамках такої концепції термін «сімейне насильство» не відображає належним чином сутності проблеми, так як під ним може розумітись насильство, що направлене на будь-яких членів сім'ї (чоловік, дружина, батьки, діти, пристарілі родичі, інваліди). Термін «подружнє насильство» також не відображає, з точки зору феміністського підходу, всієї проблеми насильства

щодо жінок в сім'ї, адже цей термін можна трактувати не лише як насильство щодо жінки, але й як насильство, спрямоване на чоловіка, що з точки зору феміністської парадигми «притупає» гостроту проблеми насильства щодо жінок. Разом з тим, насильство стосовно жінок в рамках такого підходу часто називається гендерним насильством, по умовчанню задаючи вектор насильства з чітким та однозначним визначенням типу жертви.

Однак, застосування більш звичної термінології «насильство по відношенню до жінки» поруч з відносно новим поняттям «гендерне насильство», уявляється нам неправомірним, оскільки такий підхід є обмеженим та значно звужує межі дослідження проблеми міжстатевго насильства. По-перше, як відомо, гендер не є виключно ознакою жіночої статі, а в тій же мірі є ознакою і чоловічої статі, тому неможна заперечувати той факт, що насильство, скоєне жінками проти чоловіків також існує. По-друге, стосунки чоловіків та жінок не обмежуються сім'єю (хоча значною мірою гендерне насильство коріниться в позиції припустимості до насильства в сім'ї, воно існує і за її межами). Тому, важливо, на нашу думку, розмежовувати ці поняття та розглядати гендерне насильство, де саме поняття гендера задає його межі, як насильство, що безпосередньо пов'язане зі статтю суб'єкта та об'єкта насильства.

Саме тому, в контексті обговорення проблеми міжстатевго насильства, на наш погляд, доцільно використовувати термін «гендерне насильство», оскільки, по-перше, цей термін чітко вказує на те, що суб'єктом та об'єктом насильства є чоловіки та жінки; по-друге, цей термін дозволяє говорити про насильство, що відбувається не тільки в сімейній, але й в суспільній сферах.

Гендерне насильство – це форма насильства (фізична, сексуальна, психологічна, економічна або соціокультурна), що негативно впливає на фізичне або психологічне здоров'я, розвиток та ідентичність особи та є результатом гендерно-диференційованої нерівноправності. Іншими словами, це будь-який акт насильства, скоєний на ґрунті статевої ознаки. Тобто насильство чиниться по відношенню до жінки саме тому, що вона жінка. Однак, це зовсім не означає, що жінка апріорі жертва гендерного насильства тільки тому,

що вона жінка, а насильники – не злочинці, чи алкоголіки, чи люди з психічними відхиленнями, вони – просто чоловіки.

Головними причинами гендерного насильства є соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків та жінок у суспільстві, упередження, забобони, звичаї, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності або переваги однієї з статей та стереотипності щодо ролі чоловіків та жінок. Патріархальна культура, поділ на чоловічі та жіночі зразки поведінки у сімейній і професійній сферах, схвалення, підтримка та відтворення традиційної поведінки самими «носіями стереотипних ярликів» – все це обумовлює гендерну нерівність, а, відтак, і гендерне насильство.

Ще до недавнього часу гендерне насильство з багатьох причин вважалось справою виключно особистою та сімейною. Однак чисельність досліджень з цього питання в останні роки свідчить про широку розповсюдженість цієї проблематики, усвідомлення серйозних її наслідків, вважається як загальнодержавною проблемою в сфері охорони здоров'я населення, так і порушенням прав людини. І саме постановка проблеми гендерного насильства шляхом концептуалізації понять, формування теоретичної бази, достовірної статистики, аналіз причин насильства, його видів та ступеню розповсюдженості – це перший крок на шляху до її вирішення.

Список використаної літератури

1. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. – К. : Логос, 2004. – 320 с.
2. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 124 с.
3. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
4. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15.11.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
5. Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія : наук. вид. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 621 с.

Одержано 14.03.2011

Раскрыта сущность феномена гендерного насилия как дискриминации по признаку пола. Гендерное насилие рассмотрено в контексте разграничения с дефинициями «домашнее насилие», «семейное насилие» и «насилие по отношению к женщине», что часто ошибочно воспринимаются как тождественные.

Essence of the phenomenon of gender violence is exposed as to discrimination on the sign of sex. Gender violence is considered in the context of differentiating with definition «home violence», «violence in relation to a woman», that often mistaken perceived as identical.

УДК 316.624.2

Олександр Володимирович ДИМИТРЕВИЧ

здобувач ХНУВС,

радник голови Морських профспілок України

з міжнародних і соціальних питань

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЇ ЯК ФАКТОР ДЕВІАНТНОСТІ: НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ

Розглядається необхідність вивчення соціально-професійної групи моряків, яка характеризується маргінальною специфікою, що є джерелом різного роду девіацій. Обґрунтовується створення соціального портрету українських моряків як актуальне дослідницьке завдання.

У сучасному світі мобільність населення перетворюється на найважливіший ресурс та один з ключових механізмів соціального розвитку, що переважно виражено процесами трудової міграції. Втім, українські мігранти виступають сьогодні на міжнародному ринку праці як одна з найпроблемніших груп. Це пов'язано як з організаційно-правовими чинниками, так і з чинниками соціально-психологічного порядку, що є джерелом різного роду девіацій.

Суттєву частку (близько 75 %) легальних трудових мігрантів з України складають моряки різних спеціальностей – та професійна група, в якій сконцентровано і найгостріше відчувається вплив чинників девіантності. Це дозволяє їх розглядати як «модельну групу», вивчення якої допоможе зрозуміти специфіку української трудової міграції. Сьогодні українські моряки працюють в усьому світі у складі екіпажів вантажних, пасажирських,

© Димитревич О. В., 2011

риболовецьких та інших типів суден. У 1990–2000-ті роки потенційний кадровий корпус моряків в Україні значно розширився, але при цьому відсутні реальні об'єктивні відомості про його склад, структуру і особливості. Розкид в оцінках (від 40 до 80 тисяч чоловік) свідчить про те, що у разі невивченості проблеми ситуативна і особистісна криза, притаманні цій професії, розвиваються у фактори соціальної загрози.

Стосовно моряків, можливе виділення проявів девіантності, властивих для всієї групи. В її основі, на наш погляд, лежать особливі умови праці, виражені в наступному: (1) вплив екстремальних чинників, які несуть загрозу для здоров'я і життя; (2) життєдіяльність в рамках автономної технічної системи судна; (3) поєднання професійної діяльності і життєдіяльності, що пред'являє підвищені вимоги до соціально-психологічної адаптації в замкненому колективі; (4) обмеженість соціального оточення і можливість крос-культурних конфліктів (сьогодні ця проблема посилюється внаслідок того, що українські моряки працюють в інтернаціональних екіпажах); (5) специфічні особливості роботи в морі – сезонність, циклічність роботи та відпочинку, тривалість і «географія» рейсів, частота контактів із землею, чисельність плавскладу; (6) інформаційний голод і монотонія; (7) втрата емоційних контактів з близькими і звуження спектру соціальних ролей. Все це свідчить про виражену маргінальність професії, що провокує структурно-невизначене соціальне становище моряка.

В рамках соціології спектр напрямів досліджень маргінальності достатньо широкий. Науковцями, залежно від характеру вирішуваних завдань і методологічної орієнтації, конструюються такі типи маргінальності як «культурна маргінальність», «маргінальність соціальної ролі», «структурна маргінальність», «нетиповість», «інше визначення реальності», «ідейна маргінальність» [2; 3]. Концептуальні розробки поняття призвели до появи комплексу пов'язаних з ним понять. Стосовно професійної групи моряків можна виділити наступні: (1) маргінальна зона – ті виміри соціальної дійсності, де відбуваються значущі зміни стосунків, установок, способу життя. Для

моряка – це співвідношення понять «беріг – море», тобто професійне і особисте життя, де зміцнюється відчуття тимчасовості, нестійкості того, що відбувається; (2) маргінальна ситуація – фактори, що породжують і закріплюють стан маргінальної групи; (3) маргінальний статус – позиція проміжності, невизначеності, в яку моряки потрапляють під впливом маргінальної ситуації; (4) маргінальна група – об'єднувана загальними критеріями, що характеризують її структурно-невизначене становище. Вказані поняття дозволяють припустити, що незалежно від типу особи та індивідуальних установок, представник морської професії може характеризуватися як маргінальна особистість, тобто та, яку відрізняє особливий – маргінальний тип свідомості. Неоднорідність і суперечність маргінальної свідомості нерідко виявляється в загостренні внутрішнього дискомфорту і актуалізації різних форм девіантної поведінки [1]. В цілому, прояви девіантної поведінки моряків можна розглядати з позицій типології В. Менделевича, побудованої на основі клінічного підходу і виділення механізмів взаємодії індивіда з реальністю: протидія, хворобливе протистояння, ігнорування реальності, відхід від реальності [3].

Все це провокує сьогодні різного роду особові і професійні деструкції (наприклад зниження рівня професійної компетентності), які призводять до неконкурентоздатності українських моряків на морському ринку праці. Проблема посилюється і суто економічними чинниками. Так, іноземні роботодавці все частіше відмовляються від послуг українських моряків на користь фахівців з Болгарії, Румунії, Польщі, що продиктовано політикою зайнятості країн Євросоюзу. Ради утримання фірми на плаву, судовласники вважають за краще наймати працівників з азіатських країн (Міанмар, Індія, Китай, Філіппіни), зарплата яких майже в 3 рази нижче, ніж у українців. Це призводить до виникнення тіньових, часто кримінальних каналів працевлаштування моряків, що поступають на роботу в т. з. «ризикові» компанії, які порушують міжнародне і національне трудове, морське, торгове законодавство. Наслідком цього є форс-мажорні ситуації, в які потрапляють українські моряки (свавілля

капітана, фактичне рабство у судновласника або компанії-перевізника, неконтрольованість маршрутів, напади піратів, арешти судна і т. п.). На цьому фоні зростає гострота особистісної кризи, об'єктивно зумовленої специфічними особливостями роботи в морі.

Виходячи з цього, на наш погляд, актуальним дослідницьким завданням є створення соціального портрета українських моряків, який має містити відомості, що стосуються їх демографічних і професійних характеристик, ціннісних орієнтацій і ментальних особливостей. Відсутність об'єктивної інформації про українських моряків в найближчому майбутньому може посилити ситуаційну і особову кризу і призведе до тінізації і криміналізації стосунків на морському ринку праці, що може призвести до розширення спектру проявів девіантної поведінки за межі професійної сфери.

Список використаної літератури

1. Аверина М. В. Маргинальность в социокультурных исследованиях / М. В. Аверина // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Т. X. – Вып. 2 (41). – С. 389–396.
2. Голенкова З. Т. Маргинальный слой: феномен социальной идентификации / З. Т. Голенкова, Е. Д. Игитханян, И. В. Казаринова // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 2–17.
3. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учеб. пособие / В. Д. Менделевич. – М. : МЕДпресс, 2001. – 432 с.
4. Попова И. П. Маргинальность. Социологический анализ / И. П. Попова. – М., 1996. – 77 с.

Одержано 18.03.2011

Рассматривается необходимость изучения социально-профессиональной группы моряков, которая характеризуется маргинальной спецификой, что является источником разного рода девиаций. Обосновывается создание социального портрета украинских моряков как актуальная исследовательская задача.

Considered the necessity to examine the socio-professional group of seafarers, which is characterized by a marginal characteristics, that is the source of all sorts of deviancy. Justified creation of social portrait of the Ukrainian sailors as the actual research problem.

УДК 343.9.018:342.922:002.66

Олена Володимирівна ОДИНЦОВА

*ад'юнкт Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка*

**ДОСТУПНІСТЬ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВООПОРУШЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ ПРО СУСПІЛЬНІ ЯВИЩА, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ
ЗЛОЧИННІСТЬ**

Стаття присвячена проблемі, яка істотно ускладнює дослідження соціальних явищ, що детермінують злочинність. Це обмеженість строків зберігання такого джерела емпіричної інформації про них, як справи про адміністративні правопорушення. Зроблено спробу обґрунтувати необхідність їх продовження по деяким найбільш важливим категоріям справ про адміністративні правопорушення.

Як відомо, при дослідженні ряду суспільних явищ, що детермінують злочинність, таких як алкоголізм, наркоманія, проституція, корупція, одним із джерел кримінологічної інформації є справи про адміністративні правопорушення, зокрема передбачені ст. 44 (Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах), 106-1 (Невжиття заходів щодо забезпечення охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць їх зберігання та переробки), 106-2 (Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель), 177-2 (Виготовлення, придбання, зберігання або реалізація фальсифікованих алкогольних напоїв або тютюнових виробів), 156 (Порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами), 176 (Виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення), 177 (Придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення), 178 (Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді), 181-1 (Заняття проституцією) Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), законодавством про боротьбу з корупцією. Статті

218, 221, 222 КУпАП визначають державні органи, уповноважені розглядати означені категорії справ – адміністративні комісії при виконавчих органах міських рад, органи внутрішніх справ, місцеві суди.

Проблема полягає в тому, що на сьогоднішній день згідно з чинним законодавством справи про адміністративні правопорушення є документами тимчасового зберігання і не належать до Національного архівного фонду України, тому строки їх зберігання є досить короткими. Так, згідно з п. 81 наказу Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України № 41 від 20.07.1998 «Про затвердження Переліку типових документів, що створюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів» справи про адміністративні правопорушення зберігаються 3 роки. Стосовно нашої теми це ст. 181-1 КУпАП.

Наказом МВС № 519 від 04.06.2002 «Про затвердження Переліку документів, що утворюються в процесі діяльності ОВС, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій системи МВС України, із зазначенням строків зберігання документів, та Переліку документів, що утворюються в процесі діяльності внутрішніх військ МВС України із зазначенням строків зберігання документів» (далі – Перелік 1) передбачено, що строки зберігання справ про адміністративні правопорушення, за якими приймаються рішення органами внутрішніх справ, теж складають лише 3 роки (п. 477 Переліку 1). Стосовно нашої теми це ст. 44 ч. 1, 176–178 КУпАП, а також діяння, передбачені законодавством про боротьбу з корупцією. До 22 березня 2010 року за п. 13 наказу Державної судової адміністрації України № 2 від 06.01.2006 «Про затвердження Переліку судових справ, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання документів» всі адміністративні матеріали, за якими рішення приймалися судами, теж підлягали зберіганню протягом 3 років. Стосовно нашої теми це ст. 44, 106-1, 106-2, 156, 177-2 КУпАП. З 22 березня 2010 року – з дня набрання чинності наказу Державної судової адміністрації України № 22

від 11.02.2010 «Про затвердження Переліку судових і документів справ, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання» – було подовжено строки зберігання однієї категорії адміністративних матеріалів. Справи про вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних діянь державними службовцями 1–3 категорій та які обіймають інші посади, що прирівняні до них, підлягають збереженню протягом 10 років (п. 17 Переліку 2), інші справи про вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних діянь – 5 років (п. 18 Переліку 2).

З точки зору законодавця, справи про адміністративні правопорушення не мають великої практичної, наукової, історико-культурної цінності. На нашу думку, можна погодитись із законодавцем, що зазначені документи втрачають практичну цінність впродовж строків зберігання, закріплених Переліками, і не мають історико-культурну цінність. Однак, ми вважаємо, що деякі категорії справ про адміністративні правопорушення, в першу чергу, передбачені вказаними вище статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення зберігають наукову цінність протягом строку, який, на нашу думку, складає не менше 10 років. Вони виступають помітними криміногенними чинниками злочинності і потребують вивчення.

Можливість порівняти результати, отримані за кілька років, хоча б за десятиріччя, значно збагачує наукове дослідження, дозволяє простежити динаміку показників, вийти на прогностні індикатори, тобто надає нову цікаву для аналізу інформацію, яку можна виявити лише в режимі моніторингу. На сьогоднішній день кримінолог, соціолог злочинності, розпочавши дослідження тих або інших негативних соціальних явищ, крім корупції, інформація про які міститься в адміністративних матеріалах, має можливість вивчати означені вище джерела лише за останні 3 роки. Інших джерел кримінологічної інформації за минулі роки, альтернативних зазначеним, крім статистичних даних і даних, які він може знайти у роботах колег, у його розпорядженні не має. До того ж, статистичні відомості

являють собою лише кількісні дані. Таким чином, вчений втрачає великий масив кримінологічної інформації якісного характеру. З огляду на сказане слід позитивно оцінити новелу відносно строків зберігання справ про вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних діянь.

Наведені вище тези носять дискусійний характер і є однією з перших спроб привернути увагу дослідників до існуючих проблем доступності джерел кримінологічної інформації, зокрема строків їх зберігання. Ми розуміємо, що для того, щоб аргументувати необхідність внесення змін до чинного законодавства відносно збільшення строків зберігання тих або інших джерел кримінологічної інформації, віднесення їх до Національного архівного фонду України тощо, необхідно проводити дослідження, присвячені вивченню саме джерел кримінологічної інформації, в яких було б доведено, що вони мають наукову цінність.

Список використаної літератури

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про затвердження Переліку документів, що утворюються в процесі діяльності ОВС, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій системи МВС України, із зазначенням строків зберігання документів, та Переліку документів, що утворюються в процесі діяльності внутрішніх військ МВС України із зазначенням строків зберігання документів : наказ МВС України від 04.06.2002 № 519. – К., 2002. – 185 с.
3. Про затвердження Переліку судових справ, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання документів : наказ Держ. судової адміністрації України від 06.01.2006 № 2 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про затвердження Переліку судових і документів справ, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання : наказ Держ. судової адміністрації України від 11.02.2010 № 22 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів : наказ Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України від 20.07.1998 № 41 [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Одержано 15.03.2011

Статья посвящена проблеме, существенно затрудняющей изучение социальных явлений, которые детерминируют преступность. Это ограниченность сроков хранения такого источника эмпирической информации о них, как дела об административных правонарушениях. Предпринята попытка обосновать необходимость их продления по некоторым наиболее важным категориям дел об административных правонарушениях.

The article is devoted to the problem, which substantially hampers the study of the social phenomena which determine crime. It is a short retention period of such source of empiric information about them, as cases about administrative offences. In this article the author substantiates necessity to prolong the retention period of some most essential categories of cases about administrative offences

УДК 316.647.5

Ольга Вікторівна ГОРБАЧОВА

науковий співробітник НДА з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ УТВЕРДЖЕННЯ КСЕНОФОБСЬКИХ УЯВЛЕНЬ

Розглянуто соціально-історичні передумови утвердження ксенофобських уявлень у сучасному суспільстві.

Явище ксенофобії представляє собою універсальний соціальний феномен: воно існує протягом всієї історії людства і притаманне в тій чи іншій мірі будь-якому сучасному суспільству. Універсальність феномену ксенофобії передбачає, що у соціальному просторі та часі для нього завжди є місце, змінюються лише форми його прояву у визначених соціально-культурних умовах. Таким чином, сьогодні йде мова не про «нову» ксенофобію, що не може

зводиться до попередніх «моделей», проте ми маємо справу з тактичною адаптацією цього явища. Вирішальним виявляється соціокультурний контекст у часовому вимірі: питання постає у тому як пам'ять про образ «чужака» минулого формує сучасні ксенофобські уявлення та відповідні практики виключення. Адже переважна більшість соціальних маркерів та класифікацій, що сприймаються «тут і сьогодні» як даність, не виникли природнім шляхом, вони були введені та пильно охороняються, зберігаючи свій вплив дотепер.

В історії розвитку людства розрізнення між «своїм» і «чужим» – це первинний досвід, що з'явився у людини відтоді, коли вона почала розвиватися і усвідомлювати себе як індивід, а протиставлення «своїї» групи всьому світові складало основу картини світу. Людина переважну частину своєї еволюції існувала у в умовах малих колективів, а «чужаки» у жорсткому протиставленні оцінювались виключно як загроза. Такий архаїчний страх перед «чужим» частково мав природно-еволюційне виправдання, але, з іншого боку, вже в первісному суспільстві під розподіл людей на «своїх» та «чужих» підводилась суттєва культурна міфологічна база: «своїй» групі відводилась роль хоронителя порядку, виключності, істинності, а всі інші групи були уособленням небезпеки та хаосу. З часом сприйняття «іншого» стає іншим, насамперед, на підставі реального спілкування із цим «іншим».

Кожного «не свого» часів античності сприймали як «barbaros» – варвара. Саме у цей період починає набувати перші контури доктрина «нерівності». Теорія «природного рабства» Аристотеля стає серйозним першоджерелом, на який спирається багато расово упереджених дослідників у подальшому. У християнській європейській культурі епохи Середньовіччя «чуже» з погляду власної етноцентричної ідентичності нерідко інтерпретувалось як «вороже», «неприйнятне», в першу чергу культурно і релігійно. Так, більшість воєн, що точилися у світі в цей період, принаймні частково, обґрунтовувались або боротьбою з «поганим чужим», що загрожує «хорошому своєму», або боротьбою за поширення «хорошого свого» серед чужинців [1, с. 5]. У XVI ст. було прийнято посилатись на належність до «доброї

раси», проте поступово «заслуга походження» змінює зміст і до кінця XVII ст. слово «раса» починає вживатись для розподілу людства на декілька груп. У європейському суспільстві аж до розповсюдження ідеї рівності різні класові стани розглядались як різні расові групи, коли привілейоване положення та вищість обумовлювались самим фактом походження від іншої антропологічної категорії. Вищість білої раси для соціальних мислителів XVIII–XIX ст., в тому числі поборників соціальної рівності, уявлялась настільки безумовною та очевидною, що навіть не підлягала якомусь спеціальному доказуванню. Завершеного вигляду ксенофобські конструкції набули у XIX сторіччі, саме на цей період припадає теоретична обґрунтованість диференціації суспільства за відповідним набором ознак, а також легітимація такої соціальної інженерії.

У своїй монографії французький історик та політолог П.-А. Тагієфф надає порівняльний аналіз основних концепцій, які тим чи іншим чином споріднені з расовою тематикою [2]. Він зводить їх розмаїття до чотирьох «ідеальних типів»: песимістичний расизм (А. Гобіно), еволюційний расизм (Г. Лебон), біологічний расизм, поєднаний з націоналістичним антисемітизмом (Е. Дрюмон, Ж. Сурі, М. Баррес) та євгенічний расизм, спрямований соціалістичною теорією (Ж. Ляпуж). Але не дивлячись на теоретико-ідеологічну неоднорідність означених течій, міркування їх представників можна звести до декількох базових постулатів: 1) соціальне життя та культура – продукт расово-антропологічних факторів; 2) раси не рівні між собою, що обумовлює нерівність («перевагу», «неповноцінність», «шкідливість») відповідних культурних утворень; 3) соціальна поведінка людей та культура в цілому переважно детерміновані біологічною спадковістю; 4) расові змішання шкідливі та зумовлюють виродження цивілізації [3, с. 303]. Саме означені положення у XX ст. стали основою расової теорії та ідеології фашизму, що сколихнув світ масштабами насильства на ґрунті зверхності, презирства, ненависті та наслідками такого світогляду.

У складенні ксенофобії (зокрема, найпоширенішого на той час її виду – расизму) у Західній та центральній Європі принципово важливу роль відіграли два фактори:

зовнішній, пов'язаний з колоніальною експансією (расизм проти темношкірих), та внутрішній, викликаний націоналізмом (антисемітизм). А у США головну роль відіграв внутрішній фактор, пов'язаний із соціальною диференціацією. Таким чином, можна говорити про існування двох різних моделей расизму: расизм першого типу мав своїм наслідком першочергово практики виключення, етнічних чисток та у крайньому випадку геноциду (диференціація), а расизм другого типу – введення соціальної ієрархії та дискримінації за расовою ознакою (інферіоризація) [4, с. 79].

Сьогодні ж уявлення про «расу» багато в чому диктуються структурними факторами, що створюють жорстко фіксований зв'язок між громадянством та етнічністю. Проблематика ксенофобії практично злилась з дискурсами про етнічні меншості та «іншокультурних чужих», коли у центрі полеміки постають питання не біології, а культури, дещо відтіснивши розкритикований традиційний расизм. Проте варто зважувати, що феномен ксенофобії, де центральним компонентом є механізм розподілу на «своїх» та «чужих» та безпосередньо концепт «чужого», значно ширший і не обмежується зазначеними категоріями. Він стосується будь-яких об'єктивних та соціально-статусних соціально значимих характеристик (окрім раси, етнічної та національної приналежності також стать, сексуальна орієнтація, мова, місце проживання, маргінальний статус, релігійні переконання, фізична чи розумова неповноцінність, інші ознаки розрізнення), які приписуються певним спільнотам, групам та їх представникам та на ґрунті яких вони уявляються суспільною свідомістю як «чужі». На нашу думку, не самі ці ознаки виступають предметом неприязні, ворожості чи страху, а ті значення (символи) та характеристики, які приписуються їх носіям. І мова йде не про об'єктивне відображення даної реальності, проте про дійсність, що уявляється в процесі соціального конструювання. В такому значенні можна говорити про конструювання груп «чужинців» як носіїв надаваної реальності, коли «об'єктивація буття» відбувається у процесі позначання (сигніфікації).

Таким чином, на рубежі XIX–XX ст. було створено «сприятливий» і, що дуже важливо, науково обґрунтований суспільно-культурний та політичний клімат, що сприяв утвердженню ксенофобських уявлень та поширенню практик нетерпимості щодо «чужих». Закріпившись у соціальній структурі та практиці, такі погляди дотепер забарвлюють загальні уявлення людей про світ-систему.

Список використаної літератури

1. Пилинський Я. Міграційні процеси в Україні і проблема толерантності / Я. Пилинський // Актуально: толерантність! : зб. ст. / [за ред. Я. Пилинського]. – К. : Стило, 2008. – 48 с.
2. Тагиефф П.-А. Цвет и кровь: Французские теории расизма / П.-А. Тагиефф ; [пер. с фр. А. А. Славохотова]. – М. : Ладомир, 2009. – 236 с.
3. История теоретической социологии : [в 4 т.] / [отв. ред. и сост. Ю. Н. Давыдов]. – М. : Канон, 1997. –Т. 1. – 496 с.
4. Шнирельман В. А. Расизм, этничность и демократия: национальные модели / В. А. Шнирельман // Политическая концептология. – 2010. – № 4. – С. 66–85.

Одержано 15.03.2011

Рассмотрено социально-исторические предпосылки утверждения ксенофобских представлений в современном обществе.

Author reviews the consolidation of social and historical grounds of xenophobia conceptions in contemporary society.

УДК 343.95:159.922.7

Катерина Геннадіївна ДЕДУРИНА

науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС

Людмила Петрівна РАЗЯ

науковий співробітник НДЛ з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ПРИЧИНИ

Досліджувана в статті проблема набула особливої актуальності в останнє десятиліття внаслідок масової трансформації норм і цінностей, що відбувається в українському суспільстві. У роботі автори виділяють та аналізують основні причини девіантної

поведінки серед неповнолітніх. Підкреслюється, що в результаті впливу об'єктивних і суб'єктивних негативних соціальних факторів деформується процес соціалізації дитини, й з'являється більша ймовірність формування та закріплення девіантного стилю поведінки.

Девіація, або відхиляюча поведінка, супроводжує людське суспільство на протязі всієї історії. Девіантна поведінка постійно нейтралізувалась виникненням нових соціальних норм, правил, традицій, регулювалась законодавством, зростанням соціальної культури особистості, що сприяло виживанню людини.

Динаміка та кардинальність трансформаційних процесів останнього десятиріччя в Україні викликала розшарування соціокультурної структури суспільства. Масштабність таких процесів, їх вплив на всі сфери суспільного життя породжує системну кризу адаптації особистості до процесів життєзабезпечення [1, с. 23]. Масовий характер соціальної та психологічної дезадаптації зумовлює ріст соціальної патології в суспільстві та на її фоні зростання патології особистості: агресія, алкоголізм, наркоманія, проституція, злочинність тощо.

Одним з показників соціально – патологічного статусу суспільства пропонуємо розглядати рівень соціального неблагополуччя дитинства. Як правило, в нашому суспільстві діти не розглядаються в якості носіїв злочинних дій. Однак, в останній час цей стереотип зазнає серйозних змін [3, с. 44]. За останній час спостерігається значне «омолодження» злочинного світу. Неповнолітні злочинці привертають до себе увагу скоєнням не лише крадіжок, хуліганства, але й жорстоких вбивств. Соціологічні дослідження показують, що найбільш схильним до різних видів відхилень є вік 14–15 років, коли ще не склався світогляд, і підлітки більш залежать від впливу оточуючих та, в особливості, середовища однолітків [6, с. 58].

Такі відомі у педагогіки «шкідливі звички», як паління, лихослівство, зловживання алкогольними напоями тощо розглядаються у середовищі неповнолітніх як стандартна поведінка. Як правило, однією з причин такої поведінки можуть бути недоліки в процесі соціалізації.

Одним з найважливіших показників патології дитинства є зростання кількості дітей-сиріт й передусім соціальних сиріт, тобто дітей, які за тими чи іншими причинами залишились без піклування батьків [2, с. 79]. Соціальне сирітство є проблемою, яка віддзеркалює загальний стан життя населення, рівень добробуту та дезорганізації суспільства. Дана проблема щільно пов'язана з відношенням суспільства до дітей, родини та роллю соціалізуючих інститутів.

Найближчим оточенням для дитини є родина, основний суспільний інститут, котрий має багатовікові норми й традиції, тому вона особливо чутлива до кардинальних реформаторських змін державного рівня, так як їх результати прямо відбиваються на рівні та якості життя родини, її виховної функції, стабільності й добробуту внутрішньо сімейних відносин. Сьогодні багато дослідників стверджують, що активна трансформація безпосередньо основ родини, сімейних цінностей та норм загрожує майбутньому нації, є інструментом, деморалізуючим суспільство [2, с. 116]. Соціальна дезорганізація родини характеризується таким кризовими явищами, як збільшення кількості розлучень, зростання кількості неповних родин та малолітніх матерів, конфліктність у родині, емоційне відчуження членів родини, збільшення кількості дітей, народжених поза шлюбом.

На сьогоднішній день для великої кількості українських родин діти є економічно обтяжливими. Бідність стала соціалізуючим феноменом. Так, розповсюджується приниженість, агресивність, насилля, злочинність. В першу чергу, порушення прав дитини відбувається у родині; злочинні дії батьків по відношенню до своїх дітей вражають: дітей виганяють з дому, продають, примушують жебракувати, схиляють до вживання алкогольних напоїв, наркотиків, до вступу у статеві зв'язки, а також втягують до кримінального бізнесу та ін. «Сімейна» девіація першочергово відсторонює дитину від суспільства, спричинює велику шкоду її соціалізації; найголовніша проблема є в тому, що діти в асоціальних родин засвоюють «соціально неприйнятні стандарти» [1, с. 25]. Невиконання родиною своєї соціалізуючої функції

ускладнює або деформує взаємовідносини дитини з іншими соціальними інститутами, дитина не засвоює соціальні ролі, які необхідні для адекватного сприйняття соціальної реальності та успішної самореалізації. Окрім маргінальних сімей до групи ризику можна включити неблагополучні, неповні, багатодітні родини.

Також необхідно наголосити на тому, що школа, як формальний агент соціалізації, повинна не лише виконувати функцію передачі знань, але й здійснювати суспільний нагляд над дітьми, допомагати батькам у їх вихованні. Однак, підготовка до самостійного життя в сучасному суспільстві стає все більш дорогою. Переміна соціальної позиції школи, яка фактично знімає з себе виховні функції по відношенню до дітей, поставило соціальних сиріт, бездоглядних дітей у безвихідну ситуацію – вони по суті самотні [6, с. 59].

Важливу роль в житті дитини грають інформаційне наповнення телебачення та комп'ютерні ігри. Внаслідок недостатньої уваги збоку батьків та суспільства в цілому, телебачення стає головним його соціалізатором, а схема дій у віртуальному просторі комп'ютерної гри закріплюється у свідомості та переноситься у реальність.

Отже, формуванню у підлітків девіантної поведінки сприяють певні об'єктивні умови та причини, а також суб'єктивні передумови. Об'єктивними причинами та будівельним матеріалом для їх виникнення є недоліки сімейного, шкільного та суспільного виховання, а в ролі суб'єктивних умов виступають індивідуальні особливості підлітків та їх взаємодія з соціальним середовищем.

Спираючись на все вищесказане, можна пояснити зростання підліткової злочинності, ризик якої збільшується у стійкому девіантному середовищі, яке оточує підлітка: в асоціальних родин, референтних групах наркоманів, групах із злочинними асоціальними зв'язками тощо. Необхідно шукати ефективні та адекватні форми попередження та профілактики девіантної поведінки підлітків, пов'язаної з недоліками функціонування соціальних інститутів; потрібно розробляти та реалізовувати комплекси соціальних, юридичних й економічних заходів на державному та суспільному рівнях.

Список використаної літератури

1. Гурко Т. А. Трансформація інституту сучасної родини / Т. А. Гурко // Социс. – 2007. – № 11. – С. 21–28.
2. Дементьева И. Ф. Социальное сиротство: генезис и профилактика / И. Ф. Дементьева. – М. : Инком-Пресс, 2004. – 382 с.
3. Иванов В. Н. Девіантна поведінка серед молоді: причини і масштаби / В. Н. Иванов // Соціально-політичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 43–49.
4. Ланцова Л. А. Девіація серед неповнолітніх / Л. А. Ланцова // Соціальна психологія. – 2005. – № 6. – С. 49–63.
5. Осипова О. С. Девіантна та деліквентна поведінка / О. С. Осипова // Социс. – 2000. – № 9. – С. 18–22.
6. Фокин С. В. Сироты-правонарушители: проблемы социальной защиты / С. В. Фокин // Социальный взгляд. – 2008. – Вып. 2. – С. 53–67.

Одержано 18.03.2011

Проблема, которая исследуется в статье, в последнее десятилетие приобрела особую актуальность вследствие массовой трансформации норм и ценностей, происходящей в украинском обществе. В работе авторы выделяют и анализируют основные причины девиантного поведения среди несовершеннолетних. Подчеркивается, что в результате влияния объективных и субъективных негативных социальных факторов деформируется процесс социализации ребенка, и появляется большая вероятность формирования девиантного стиля поведения.

The problem, which is researched in article, in the last decennial event has gained special urgency in consequence of mass transformation of the rates and valuables, occurring in ukrainian society. In work authors select and analyse the main reasons an deviance behaviours amongst minor. It Is Emphasized that as a result of influences objective and subjective negative social factor is deformed process to socializations child, and appears big probability of the shaping deviance stiletto of the behaviour.

УДК 378.147

Сергій Борисович РЕШЕТНЯК*кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС***Олена Володимирівна РЕШЕТНЯК***кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування НТУ «ХПІ»***ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ
У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ: ЧИ СТАНЕ ЦЕ НОРМОЮ?**

Розкриваються питання доцільності використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі. Проаналізовані бар'єри, які стримують застосування цих технологій в українських ВНЗ, сформульовані рекомендації щодо їх подолання.

Складовою частиною якісних освітніх змін є розповсюдження нових методів і засобів навчання. Одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу – застосування мультимедійних технологій у навчанні, використання яких є звичайною нормою у західних вищих навчальних закладах. Мультимедійна презентація – одна з типових форм мультимедійних технологій.

Мультимедійна презентація – це пред'явлення учбової інформації в трьох форматах: відео, аудіо та текстової (у вигляді слайдів) [1]. В порівнянні з традиційними формами навчального процесу мультимедійні презентації мають певні переваги. Їх застосування дозволяє:

- підвищити інформаційну насиченість заняття та різноманітність представлення матеріалу (текст, графіка, анімація, відео та ін.);
- суттєво підвищити концентрацію уваги та засвоюваність матеріалу;
- забезпечити доступність і краще сприйняття матеріалу за рахунок паралельного представлення інформації в різних модальностях: візуальної і слухової; завдяки цьому поєднанню відсоток інформації, яку запам'ятовує студент, значно збільшується в порівнянні з традиційною лекцією;
- створити викладачу та студентам більш комфортні та креативні умови роботи. Особистий досвід свідчить про те,

що за умови висилки основних слайдів заздалегідь (ключова інформація пересилається електронною поштою або розміщується в спеціально створених оболонках для учбових курсів, наприклад в Moodle), студент не витрачає великих зусиль на веденні записів, а концентрує їх на обдумуванні отриманої інформації та активної участі в процесі заняття.

С одного боку, ефективне використання такого формату викладання забезпечує більш ефективне використання аудиторного часу, а з іншого – приваблює студентів і підвищує мотивацію навчання. Це підтверджується результатами опитування студентів англomовної програми факультету Бізнесу и фінансів НТУ «ХПІ», координатором якої є один з авторів.

Багаторічний особистий досвід викладацької діяльності авторів у використанні мультимедіа, а також спілкування з колегами, які застосовують мультимедійні презентації, однозначно свідчать про суттєве задоволення цих викладачів від процесу і результатів навчання. Проте необхідно застережити людей, які починають викладання із застосуванням мультимедійних ресурсів, від ряду «пасток», які можуть виникнути у цій діяльності. Серед них – спроба зробити слайди з повним текстом лекції і потім просто їх «озвучити» (що, безумовно, зменшує інтерес студентів); надмірна перевантаженість презентацій інформацією, без вбудовування інтерактивних елементів навчання; відсутність «авторського» обличчя в манері подачі інформації; порушення принципів розміщення обсягу інформації на одному слайді і т. п. Саме такі моменти і породжують негативне відношення до презентацій в учбовому процесі.

З нашої точки зору, великі резерви для підвищення ефективності навчання пов'язані не тільки з використанням презентацій під час лекцій, а й при проведенні практичних занять. По-перше, студент отримує навички самостійної підготовки презентації. Вміння надати необхідну інформацію для цільової аудиторії в доступному вигляді у відведений час – дуже корисний елемент особистої ефективності. По-друге, такий вид навчальної діяльності студента є достатньо креативним, сприятиме зростанню його інтелектуального рівня, стимулює розвиток дуже

важливих системних компетенцій особистості, на які чекає ринок праці. По-третє, робота над презентацією та її представлення – найкращий засіб самостійно розібратися в певному питанні. Особливу цінність має виконання групових презентацій студентами, де вони також навчаються співробітничати, використовувати розподіл праці, відповідати за сумісні результати.

Не дивлячись на всі проаналізовані достоїнства мультимедійних презентацій, рівень розповсюдженості мультимедійного викладання в українських вищих навчальних закладах досить низький. Вони поки що не стали сучасною нормою учбового процесу. Основною формою навчання у вищому навчальному закладі залишається традиційна лекція, незважаючи на її гостру критику як пасивної форми навчання [2].

Існують деякі бар'єри, які гальмують впровадження мультимедійних технологій в учбовий процес. По-перше, існування міфу про те, що наша система освіти завжди була кращою та її не потрібно змінювати. По-друге, навчальні заняття в форматі презентацій ніколи не були традицією в українській системі освіти. По-третє, сумніви багатьох викладачів щодо доцільності учбової роботи зі створення мультимедійних курсів, своєї здатності з нею впоратися. Підготовка презентацій з курсу та відповідних необхідних матеріалів для студентів потребує неабияких зусиль, істотної підготовки. По-четверте, невідповідність аудиторного фонду вузів вимогам мультимедійного викладання. Організація мультимедійного навчання потребує наявності спеціальних аудиторій, оснащених комп'ютером, проєктором та екраном, можливістю затемнення аудиторії. Незайвим був би і доступ до Інтернету. На жаль, поки що в системі вузівської освіти аудиторій такого технічного рівня недостатньо. Як результат, мультимедійні презентації сьогодні в переважній більшості організовуються завдяки особистому ентузіазму та зусиллям окремих викладачів.

Що потрібно робити для активного впровадження мультимедійних технологій у вищій школі? По-перше, ознайомлювати викладацький склад ВНЗ з перевагами та кращим досвідом мультимедійного викладання, в тому числі шляхом організації педагогічних майстерень (такий досвід

успішно розвивається в НТУ «ХП»). На жаль, існує значна кількість викладачів, які досі не опанували в належному обсязі комп'ютерні технології і тому неспроможні до впровадження мультимедійних лекцій. По-друге, керівництву навчальних закладів слід зрозуміти, що фінансові затрати на переобладнання аудиторій відповідно до сучасних вимог – інвестиція в якість учбового процесу, та розглянути питання щодо розвитку аудиторного фонду як пріоритетне. По-третє, розглядати підготовку студентом мультимедійної презентації як важливу форму його самостійної роботи, різновид індивідуального та групового творчого завдання.

Використання мультимедійних презентації у навчанні – процес об'єктивний та незворотний. Ефективне застосування презентацій в аудиторній роботі сприятиме якісному оновленню освіти, поглибленню учбової взаємодії студента і викладача, звільненню часу для впровадження інтерактивного викладання. Важливо інтенсифікувати цей процес, знайти шляхи мотивування та підтримки викладачів, організувати розповсюдження кращих практик в сфері мультимедійних освітніх технологій.

Список використаної літератури

1. Интерактивные мультимедийные презентации – коммуникативные технологии нового поколения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ki4.ru/online-branding/36.html>.
2. Волкова Л. І. Актуальні питання впровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Л. І. Волкова. – Режим доступу: <http://www.e-learning.onu.edu.ua>.

Одержано 14.03.2011

Раскрываются вопросы целесообразности использования мультимедийных презентаций в учебном процессе. Проанализированы барьеры, которые тормозят использование этих технологий в украинских вузах, сформулированы рекомендации по их преодолению.

The issues of using multimedia presentations in educational process are examined. The barriers for using this technology in the Ukrainian universities are analyzed; the recommendations regarding the further implementation of multimedia presentations are suggested.

ТРЕТЄ ЗАСІДАННЯ

УДК 316.35

Ігор Петрович РУЩЕНКО

*доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС*

«ОРГАНІЗАЦІЙНІ» ДЕВІАЦІЇ І КАДРОВА БЕЗПЕКА

В тезах розкривається поняття «організаційні» девіації», трактується кадрова безпека як засіб профілактики «організаційних» девіацій. Визначено основні «небезпечні» категорії персоналу з точки зору кадрової безпеки, сформульовано напрямки менеджменту кадрової безпеки.

В останні роки з'явився новий напрям науково-прикладних досліджень і практичної діяльності – так звана «кадрова безпека» [1–7]. Цим терміном охоплюються теоретичні знання, методики, практичні заходи, які стосуються недопущенню девіантних проявів з боку персоналу організацій, які можуть зашкодити комерційним інтересам, статусу, іміджу установ, фірм, корпорацій тощо. Можна вважати, що ця тема є новою лише відносно ринкової епохи та приватного інтересу. У бувшому СРСР докладалося чимало зусиль для посилення кадрової безпеки в державних установах, що мали відношення до оборони, державної таємниці, а такими, мабуть, було 90 % усіх організацій економічного і неекономічного профілю. Благонадійністю персоналу, пошуком прихованих шкідників, ворогів народу, реальних і потенціальних шпигунів та зрадників опікувалися уповноважені від органів держбезпеки так звані «перші відділи», в свою чергу адміністрації, партійні й комсомольські структури також не стояли осторонь. Методологія кадрової безпеки тих часів була специфічною і сполучалася з класовою теорією суспільства. Наприклад, важливою ознакою людини, яка докладно вивчалася кадровими службами, було її соціальне походження, передусім, класовий статус сім'ї, батьків, обставини й факти політичної діяльності, етнічні корені, наявність родичів або близьких людей за кордоном. Руйнація інституту державної власності, занепад старих

інститутів соціального контролю, доведення багатьох економічних об'єктів до банкрутства у 1990-их роках було ознаменовано падінням трудової дисципліни і розквітом усіляких форм девіантної поведінки в організаціях. Натомість життя потребувало більш суворого ставлення до персоналу, але це уже відбувається за умов приватної власності і капіталістичної конкуренції. Саме у приватному секторі і виникає зацікавленість у розвитку напрямку, який отримав назву «кадрова безпека».

Про кадрову безпеку має сенс говорити лише у контексті проблеми так званої «організаційної» девіації, тобто різних форм девіантної поведінки членів трудового колективу, які так чи інакше відбиваються на функціонуванні організації. Передусім цікавлять «негативні» девіації, що можуть не тільки нанести шкоду, але й призвести до повної руйнації, банкрутства і знищення організації. Девіантну поведінку завжди потрібно розглядати у трьох вимірах: 1) суб'єкта, чії дії оцінюються як девіантні; 2) з точки зору норми, по відношенню до якої можна встановлювати факт відхилення; 3) в контексті громадської думки й оцінок з боку оточення. «Організаційні» девіації – це низка типових дій, що становлять загрозу для корпорації, з боку її членів, які не зважають у своїх діях на внутрішні норми. Сформулюємо кілька, на нашу думку, важливих тез стосовно змісту «організаційних» девіацій і ролі кадрової безпеки.

1. «Нормальною» є будь-яка поведінка, що не шкодить інтересам організації, не суперечить її внутрішнім та зовнішнім цілям. Зазначимо, що норма може визначатися й іншим шляхом – як традиційна й поширена в даній організації модель поведінки. Тут може виникати колізія між формальними й реальними нормами. Отже, девіантність буде по-різному встановлюватися панівною громадською думкою і, наприклад, адміністрацією. Але в цьому питанні варто стати на точку зору ефективності організації, а не сумнівних традицій.

2. Кожний без виключення член організації може за певних умов та обставин скоїти девіантний вчинок і спричинити шкоду організації. Потрібно розрізняти зловмисну поведінку й дії з ознаками необережності,

халатності, що позбавлені девіантних мотивів. Хоча не усі, можливо, погодяться на більш широке тлумачення девіантності, бо у вузькому сенсі – це усвідомлене й вибіркоче порушення норми. Але з практичної точки зору більш важливими є руйнівні наслідки, які в другому варіанті можуть бути навіть більшими.

3. Найбільш типовими формами «організаційних» девіацій є дрібні крадіжки й шахрайства, «білокомірцеві» злочини з майном і фінансами фірми, грубі порушення трудової і технологічної дисципліни, некомпетентні рішення й дії у стані стресу чи через брак фахової підготовки, що обертаються негативними, а, можливо, й катастрофічними наслідками, нарешті, зрада, передача комерційної таємниці, різних ноу-хау конкурентам. В державних установах провідними типами девіацій є корупція, зловживання владою і службовим становищем, свавілля, порушення прав, приниження честі й достоїнства громадян, що є клієнтами організацій.

4. Існують категорії людей, що можна визначити апріорі як «небезпечні» для організації, оскільки практика доводить: саме з їх лав рекрутується основна маса «організаційних» девіантів. Отже, вірогідність скоєння небезпечної дії представниками цих груп є суттєво вищою порівняно з «пересічним» членом колективу.

5. Кадрова безпека є визначальним чинником загальної безпеки організації, усі відомі підсистеми безпеки – економічна, фізична, пожежна, інформаційна, соціально-психологічна – безпосередньо пов'язані з позицією та діями персоналу. Девіантні вчинки персоналу є руйнівними для зазначених підсистем.

6. Кадрова безпека як онтологічна риса організації та якість соціальної системи – це загальна здатність членів колективу утримуватися від девіантних вчинків, тобто умовно кажучи «кадрова міцність» системи. Вона може бути об'єктом менеджменту і змінюватися в залежності від точності управлінських дій. Кадрова безпека як практична діяльність є складовою частиною управління персоналом, що зводиться до профілактики «організаційної» девіації.

На практиці кадрова безпека починається з того, що адміністрація, кадрові служби намагаються уникати «небезпечних» категорій людей, які прагнуть стати членами організацій, або «видаляють» відповідних осіб, якщо ті є вже у складі організації. На наш погляд, «небезпечні» категорії можна поділити на дві складові: соціальні «групи ризику» й «ситуативні» категорії. Перший класифікаційний кластер складають представники специфічних груп населення, які постійно представлені у соціальній структурі суспільства або регіону. До них належать, по-перше, різноманітні категорії «залежних» осіб, по-друге, соціопати й кримінальні особистості, по-третє, особи з ментальними проблемами. «Залежні» є найбільш масовою категорією, яка вбирає тих, хто зловживає алкоголем, наркотиками, а сьогодні вона розширюється завдяки нехімічним залежностям, як от ігроманія, мультимедійна й Інтернет-адикція. Друга підгрупа – це люди, що схильні до протиправної, злочинної діяльності, мають відповідний кримінальний досвід, були, наприклад, засуджені за крадіжки або шахрайства. Ми акцентуємо уваги не стільки на обставинах біографічних, скільки на спрямованості особистості й стилі життя, але перше є побіжною суттєвою ознакою категорії. Ось чому кадровики інтуїтивно правильно приділяють суттєву увагу саме цьому, бо «на вході» виявити представників цієї підгрупи за іншими ознаками доволі складно. Третя підгрупа – особи, які мають психічні захворювання або стійкі психологічні відхилення. Найбільш проблемними є члени колективу з так званими особистісними відхиленнями, яких згідно медичних класифікаторів існує більше десяти видів. Отже, усі вищеназвані підгрупи складають у соціальній структурі суспільства доволі постійні процентні частки, які визначають і вірогідність того, що представники цих підгруп можуть стати членами будь-якого колективу, якщо не ведеться попередня фільтрація. «Ситуативні» категорії виникають в самих організаціях, і цей процес регулюється внутрішніми обставинами, якістю менеджменту і специфікою трудових функцій. До них можна віднести, по-перше, осіб, що перебувають у стані гострого або хронічного стресу (поширено у менеджерів, операторів, пілотів тощо); по-друге, осіб з низьким рівнем професійної підготовки і недостатньою компетентністю для прийняття відповідальних рішень; по-третє,

персонал у стані аномії, викликаной послабленням контролю і відсутністю режимів, які регламентують діяльність.

Кадрова безпека як науково-прикладна галузь зводиться до розробки методик, технологій, які можуть на практиці використовувати кадрові служби й адміністрація в цілому. Важливе місце тут посідають теоретичні питання безпеки організації, діагностичні методики, технології управління колективом з урахуванням вимог кадрової безпеки. В практиці організацій заходи з кадрової безпеки здійснюються у наступних формах:

- відбір кадрів, фільтрація кандидатів з урахуванням критеріїв кадрової безпеки і використанням низки діагностичних методик;
- скринінг колективу, виявлення осіб, що схильні до «організаційних» девіацій, зловживають посадою, попередження небажаних дій;
- аналіз «надзвичайних пригод» за участі членів організації, висновки щодо попередження кадрових загроз;
- підсилення загальної лояльності колективу, попередження аномічних станів і виникнення «ситуативних» категорій;
- робота з особами, які звільняються, для попередження можливих дій проти організації.

Список використаної літератури

1. Харитоновна Е. В. Кадровая безопасность: новые подходы и решения / Е. В. Харитоновна // Контакт. – 2000. – № 6.
2. Чумарин И. Что такое кадровая безопасность компании? / И. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 2.
3. Каваиола А. Ядовитые сотрудники: коллеги, которые отравляют нам жизнь / Каваиола А., Лавендер Н. ; пер. с англ. – Ростов н/Д, 2005.
4. Фернхам А. Темная сторона поведения на работе / А.Фернхам, Дж. Тейлор ; пер. с англ. – Днепропетровск, 2005.
5. Петров М. И. Безопасность и персонал / М. И. Петров. – М., 2006.
6. Овчинникова О. Г. Лояльность персонала / О. Г. Овчинникова. – М., 2006.
7. Рущенко І. П. Три виміри кадрової безпеки організацій / І. П. Рущенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : Вид. центр Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2007.

Одержано 17.03.2011

В тезисах «Организационные» девиации и кадровая безопасность» второе трактуется как средство профилактики «организационных» девиаций. Определены основные «опасные» категории персонала с точки зрения кадровой безопасности, сформулированы направления менеджмента кадровой безопасности.

In the paper «Organizational» deviations and personnel security» the latter term is interpreted as a mean of prevention of «organizational» deviations. Basic «dangerous» categories of personnel from the point of view of personnel security are detected, main directions of management of personnel security are formulated.

УДК 316.354.2

Ігор Михайлович ДУБРОВСКИЙ

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології ННІ ПМК ХНУВС*

ФЕНОМЕН ЛОЯЛЬНОСТІ І БЕЗПЕКА ОРГАНІЗАЦІЙ

Тези присвячено проблемі безпеки організації. Висвітлюється лояльність персоналу як феномен та як організаційна проблема, розглядається її взаємозв'язок.

Проблема безпеки організації, будучи традиційною як для загальної теорії організації, так і її спеціальних галузей, сьогодні набуває нового звучання. Але незважаючи на різноманіття робіт, присвячених вивченню організацій, аналіз їх безпеки переважно зводиться до інформаційної, фінансової, екологічної, правової або техніко-технологічної проблематики – складових так званої економічної безпеки організації, однак системний підхід до проблеми відсутній. Разом з тим, зміст поняття «безпека організації» визначається сутністю останньої як системного утворення, якому притаманне прагнення зберегти стійкість та цілісність, без чого неможливі функціонування і розвиток.

Основною характеристикою організації як системи є її розуміння як процесу впорядкування різноспрямованої активності людей і соціальних груп [5]. Як явище суспільного життя, організацію можна розглядати з різних позицій, однак для нас важливі підходи, на яких базується прагматика управління нею. Перший, що сформувався наприкінці XIX – початку XX ст. в соціології та теорії

© Дубровський І. М., 2011

менеджменту, характеризує організацію як цільову групу – об'єднання людей для досягнення мети. Основи цього підходу були закладені в теорії «ідеальної бюрократії» М. Вебера і розвинені Ф. Тейлором, А. Файодем, Л. Урвіком. Другий підхід пов'язаний з категоріями неінституціональної теорії. Згідно з ним організація – це сукупність норм і правил поведінки, протилежних за своїм принципам ринку як регулятору соціально-економічних відносин. Якщо відмінними рисами ринку є визнання рівності усіх елементів соціально-економічної системи, свобода і конкуренція, то організації притаманні обов'язкова ієрархія та орієнтація на кооперацію.

Подібне розуміння організації дозволяє дати їй наступне визначення – це група, системоутворюючими чинниками якої є: (1) орієнтування на досягнення специфічних цілей, (2) формалізація функціональної структури; (3) організаційні норми і правила, що підтримують кооперацію. Наявність цих факторів і є передумовою організаційної безпеки, в основі якої лежить безпека кадрова.

Поняття «кадрова безпека» може трактуватися як процес запобігання негативних впливів на економічну безпеку організації за рахунок мінімізації або запобігання ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому. Якщо загрозою для ціледосягнення є різного роду професійні дисфункції, то загрозою трудової кооперації є складний комплекс деструктивних девіацій, що призводять до виникнення «груп ризику», розширенню сфери їх впливу і руйнування системних зв'язків організації. Актуалізує цю загрозу той факт, що різні види девіантності як форми життєдіяльності функціональні, вони не еліміновані і продовжують конструюватися суспільством [2]. В організації ці властивості девіантності набувають форми, яка може бути визначена як *дислояльність персоналу* – відхилення від організаційних норм або ж навмисне їх порушення. Згідно зі шкалою деструктивності, запропонованою О. Змановською, де усі види девіантної поведінки розташовані в двох напрямках – «на себе – на інших», дислояльність персоналу організації може розглядатися

одночасно як асоціальна (пасивно-деструктивна), просоціальна (відносно деструктивна) і антисоціальна (активно-деструктивна) поведінка [4]. Таким чином, виникає необхідність розгляду активно-конструктивної (лояльної) поведінки персоналу як фактора організаційної безпеки.

Феномен лояльності увійшов в область дослідження західної соціології всередині ХХ століття. Вже в ранніх роботах виділяються два основних підходи до розуміння лояльності: поведінковий (behavioural) і психологічний, афективний чи установчий (emotional, affective, attitudinal). Лояльність як багаторівневе явище розглянута в роботах Г. Беккера, А. Джуелла, Р. Кантера, Б. Бьюкенана, Д. Мейера, М. Аллена і стала одним з орієнтирів у практиці формування трудової мотивації. Так, один з творців комплексної процесуальної теорії мотивації А. Портер, одним з перших розробив методіку вимірювання рівня лояльності (OCQ), яка і донині є одним з інструментів управління персоналом. Однак роботи зазначених дослідників базуються на патерналістському розумінні лояльності як соціально-психологічної установки, заснованої на *очікуваннях співробітників від організації* та їх задоволеністю працею, стосунками з керівництвом і відносинами усередині колективу [3].

Етимологічно ж коріння поняття «лояльність» йдуть в уявлення про законслухняність, прийняття правил і умов, що виникають у ході виникнення договірних відносин. Договір, письмовий або усний, офіційний чи негласний, закріплює за кожною зі сторін права та обов'язки, відповідальність, пов'язану з виникненням даних відносин [1]. Ставлення до порушення договору знайшло відображення наприклад в англійській мові, де поняття «disloyalty» синонімічно поняттям «falseness», «perfidy», «treachery» – невірність, віроломство, зрадництво, тобто чітко визначає деструктивний характер нелояльності. Примітно, що ключовим терміном у назві методіки Портера «Organizational Commitment Questionnaire» є синонім слова «loyalty» – commitment, який часто перекладають як «прихильність», хоча в сучасній переговорній практиці він трактується як «зобов'язання з відтінком наміри».

У зв'язку з цим, з точки зору формування лояльності, стають важливими *взаємні очікування* працівника і організації, а також їх реалізація.

Таким чином, визначення лояльності персоналу як установки, яка визначається очікуваннями працівника від організації можна доповнити таким чином – це активно-конструктивна поведінка персоналу, спрямована на підтримку кооперації як фактора і умов безпеки організації. Такий підхід дозволить моделювати розвиток лояльності як однієї з умов кадрової безпеки з урахуванням сучасних тенденцій у відносинах працівника і організації.

Список використаної літератури

1. Баранская С. С. Проблема этимологии понятия «организационная лояльность» / С. С. Баранская // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2010. – Т. 16, № 2. – С. 301–304.
2. Гишинский Я. И. Социология девиантности (новеллы и перспективы) / Я. И. Гишинский // Социологические исследования. – 2009. – № 8 (304). – С. 70–73.
3. Доминяк В. И. Организационная лояльность: модель реализации ожиданий работника от своей организации : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / В. И. Доминяк. – СПб. : СПбГУ ; Изд-во «Лема», 2006. – 18 с.
4. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения : учеб. пособие для студ. ВУЗов / Е. В. Змановская. – 2 изд, испр. – М. : Академия, 2004. – 288 с.
5. Попова Е. П. Социология организаций: некоторые аспекты становления и современная проблематика : учеб. пособие / Е. П. Попова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – 68 с.

Одержано 18.03.2011

Тезиси посвящені проблемі безпеки організації. Освітлюється лояльність персоналу як феномен і як організаційна проблема, розглядається її взаємозв'язок з кадровою безпекою.

These materials are devoted to the issue of security of the organization. Staff loyalty is considered as a phenomenon and as an organizational issue and relationship with the personnel security.

УДК 316.354.05

Дмитро Михайлович ПАНЬКОВ

*здобувач ХНУВС, інженер-програміст
ПАТ «Банк Ренесанс Капітал»*

УПРАВЛІННЯ ДЕВІАЦІЄЮ ЯК ЧИННИК БЕЗПЕЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

У даних тезах обґрунтовується необхідність зміни систем забезпечення безпеки організації. Як приклад, пропонується розширення сфери кадрової безпеки банку як діяльності, що спрямована на управління девіацією співробітників.

Сьогодні існування будь-якої організації припускає безперервний пошук форм і методів забезпечення її стійкості. Під стійкістю компанії (організації) розуміється, як правило, її здатність протягом певного часу зберігати основні показники навіть в тому випадку, якщо зовнішні умови не дозволяють діяльності бути економічно ефективною. При цьому, під стійкістю розуміється не стабільність (відсутність глибоких змін), а ефективність і надійність роботи організації як системне явище.

На нашу думку, основою стійкості компанії є організована адекватно її місії, цілям і завданням робота з персоналом. Персонал є основним ресурсом організації – чинником її розвитку. Але, разом з тим, саме працівники представляють основну загрозу її діяльності. У сучасних умовах, разом із грамотним менеджментом, правильною маркетинговою стратегією, якістю товарів або послуг, все більшого значення набувають питання *безпечної організаційної поведінки*. Багато робіт, присвячених цій проблемі, належить І. Чумаріну, який розглядає це питання з точки зору кадрової безпеки, налаштування системи безпеки в організації, захисту підприємства від ризику нанесення шкоди його кадрами [6]. Т. Ткачук розглядає проблему промислового шпигунства і пов'язані з нею кадрові питання [5]. Багато наукових робіт присвячено проблемі економічної безпеки взагалі [2; 3].

Особливий інтерес фахівців з економічної безпеки представляє банк як специфічний інститут, що виконує особливі, відповідальні функції регулювання фінансової системи. Це актуалізує проблему професійної

відповідальності працівників банку (яку ми розглядаємо не як страхову категорію, що є засобом зовнішньої регуляції діяльності, а як внутрішню, переважно етичну регуляцію).

Разом з тим, недостатньо уваги приділяється тому, що персонал (люди з їх інтересами, установками, потребами, особистим і професійним самовідчуттям) є динамічним елементом організації, який постійно змінюється. Специфіка банківської роботи в тому, що вона, у порівнянні з багатьма іншими видами діяльності, характеризується потенційними можливостями швидкого підвищення професійного і соціального статусу. Проте це, у разі відсутності управління безпечною організаційною поведінкою, пов'язано із загрозою непередбачуваної або ж виражено аномативної поведінки співробітників. Найбільш небезпечними її формами є:

- делінквентна поведінка, яка припускає порушення норм позитивного права;
- кримінальна поведінка, виділена в особливу сферу життєдіяльності, регульовану спеціальним кримінальним законодавством.

На перший погляд, менш небезпечною але найбільш поширеною формою аномативної поведінки є поведінка девіантна – відхилення від загальноприйнятих культурних або внутрішньоорганізаційних зразків. Серед різноманітності видів, типів і форм соціальних девіацій, ми спробуємо виділити те, що на наш погляд має відношення до управління безпечною організаційною поведінкою. Так, Ю. Клейберг виділяє три основні групи поведінкових девіацій: негативні, соціально-нейтральні і позитивні (соціальна творчість) [4]. Я. Гилінський підкреслює, що якщо негативні девіації дезорганізуюватимуть систему, то позитивні виконують негентропійну функцію, що веде до усунення застарілих стандартів поведінки, є механізмом розвитку системи і підвищення рівня її організованості [1].

Предметом кадрової безпеки в банківському середовищі сьогодні є переважно негативні девіації, соціальна небезпека яких полягає в їх здатності створювати передумови для виникнення шкідливих, загрожуючих стійкості організації форм аномативної поведінки. Можливість виявлення потенційних загроз з боку

працівників переважно передбачена технологіями професійного відбору персоналу.

Але й позитивні девіації часто розглядаються як загроза, оскільки виходять за межі *організаційного порядку*, що має важливе значення для розуміння організації. Проте «попередження» такого роду відхилень (соціальної творчості) часто провокує професійні деформації, чреваті деструктивними формами девіацій.

На наш погляд, для забезпечення безпечної організаційної поведінки необхідна не тільки протидія девіаціям в організації, але й управління ними як об'єктивно існуючими формами життєдіяльності. Для цього, в основі забезпечення стійкості організації, на наш погляд, повинно лежати наступне розуміння порядку:

- порядок – це безперервне самовідтворювання ціннісно-нормативного механізму, і перш за все практичних зразків поведінки;

- основу порядку складають не всі види норм, а такі, що характеризуються як дозволена поведінка (норми – правила, норми – дозволи, норми – заборони);

- передбачення нормальної поведінки працівників пов'язане із здатністю жертвувати частиною своєї свободи;

- порядок, регулюючи соціальну поведінку, залишає достатню свободу.

Таким чином, розуміння порядку як балансу норм і свободи, дозволяє прийти до висновку про те, що сьогоденне уявлення про безпеку організації як переважно охоронну діяльність, звужує можливості кадрової безпеки. Виявлення ж позитивних девіацій та управління ними може стати основою керованої, безпечної організаційної поведінки.

Список використаної літератури

1. Гилинский Я. Девиантология: социология девиантности и социального контроля / Я. Гилинский // Феноменология и профилактика девиантного поведения : материалы Всерос. науч.-практ. конф., 19–20 окт. 2007 г. – Краснодар : Краснодар. ун-т МВД России, 2008. – С. 43–46.
2. Грунин О. Экономическая безопасность организаций / О. Грунин, С. Грунин. –СПб. : Питер, 2002. – 160 с.

3. Капустін М. Про деякі проблеми економічної безпеки підприємництва / М. Капустін // Персонал. – 2007. – № 6. – С. 74–77.
4. Клейберг Ю. Социальная психология девиантного поведения : учеб. пособие для вузов / Ю. Клейберг. – М. : ТЦ «Сфера», 2004. – 192 с.
5. Ткачук Т. Характерні особливості конкурентної розвідки та промислового шпигунства / Т. Ткачук // Персонал. – 2007. – № 2. – С. 72–78.
6. Чумарин И. Г. Что такое кадровая безопасность / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – № 2. – С. 23–33.

Одержано 14.03.2011

В данных тезисах обосновывается необходимость изменения систем обеспечения безопасности организации. В качестве примера предлагается расширение сферы кадровой безопасности банка как деятельности, которая направлена на управление девиацией сотрудников.

These abstracts give some reasons to change the security systems of the organization. As an example, proposed expansion of the bank's security personnel as an activity that aims to control deviation employees.

УДК 316.354.2

Олег Івладійович СВЯТОКУМ

Харківський торгівельно-економічний інститут Київського національного торгівельно-економічного університету

«СКЛАДНИЙ» ПЕРСОНАЛ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ: ДО ПОВУДУВІ ДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Проаналізована проблема персоналу з особистісними розладами. Охарактеризовано типи поведінки, дезадаптивні та загрозові безпеці організації. Запропоновано провести аналіз можливості діагностики персоналу засобами соціології, розглянуто можливості адаптації персоналу, який має розлади особистості.

Одним з найважливіших аспектів безпеки діяльності організації є якість її кадрового складу. Поведінка індивідів значною мірою визначається метою й завданнями, які ставить перед собою організація. При всій різноманітності факторів, що впливають на поведінку людини, можна виділити деякі загальні детермінанти. Дж. В. Ньюстром і К. Девіс вважають, що поведінка людини в організації

© Святокум О. І., 2011

визначається: його власними (особистісними) рисами; особливостями групи, у яку він включений; умовами спільної діяльності; особливостями організації, у якій він працює [1, с. 53–54].

Передбачуваність і нормативність поведінки персоналу – один з найважливіших факторів безпеки будь-якої організаційної структури. До 55 % випадків втрати конфіденційної інформації пов'язані з персоналом. Матеріальний збиток організацій, що завдається їхніми працівниками, може досягати 80 %. [3, с. 21–23].

Визначаючи цей аспект управління персоналом як «кадрову безпеку», І. П. Рущенко вказує, що: «... кадрова безпека є ключовим, системотворчим елементом безпеки організації, пов'язаним з діяльністю персоналу» [7, с. 438]. Її він визначає як взаємодію трьох показників: рівень професіоналізму персоналу; належність частини співробітників до «груп ризику» (співробітники з розладами особистості, з різними аддикціями); лояльність персоналу [7].

Кадрові служби підприємств для цілей відбору персоналу використовують різні бланкові психологічні тести. Застосування цих методів базується на припущенні про щирість випробуваного. Однак доступ до змісту інформації про методи й процедури професійного тестування на сьогодні істотно спростився. Попередня підготовка дозволяє претендентові уводити в оману кадрову службу на етапі добору персоналу. Ось чому на робочому місці, у трудовому колективі можуть виявитися люди, попередня оцінка яких не буде відповідати їхнім дійсним особистими якостям і мотивам. Через поведінку та діяльність людей з внутрішніми ментальними проблемами часто-густо виникають додаткові ризики щодо безпеки організацій. Загрози й ризики зростають, вважають А. Шипілов й О. Шипілова, якщо персоналові притаманні такі риси: ігнорування загальноприйнятих моральних норм; індивідуалістична спрямованість особистості, невміння й небажання працювати в єдиній команді; завищена самооцінка, марнославство, незадоволені амбіції, задрісність; а також наявність рис характеру, обумовлених патологічним розвитком особистості, – мстивості, підвищеної уразливості тощо; інфантилізм (особистісна незрілість), відсутність самостійності суджень, орієнтація на

інших, сильніших у психологічному відношенні людей, імпульсивність, що проявляється у втраті самоконтролю, невважених діяч [10].

Носіями цих рис є індивіди із психічними відхиленнями й розладами особистості. Людина з явними психічними відхиленнями з великою ймовірністю виявить себе відразу та з різних причин буде звільнена. А особи, які мають особистісні розлади, будуть продовжувати працювати, несучи в собі потенційну загрозу безпеці організації. Для підприємства це – умовно кажучи «складні» співробітники. Вони створюють собі труднощі, через дезадаптивність, а також отрують життя співробітникам і несуть загрозу організації.

Таких людей називають психопатами. Сучасні класифікації психічних хвороб позначають психопатії як «розлади особистості». У випадках, коли поведінка втрачає гнучкість, стає нав'язливою, створюючи перешкоди у взаєминах із соціальним оточенням, ми маємо справу з особистісним розладом. Ступінь їх виразності – різна. Вони підвищують ризик безрозсудних учинків і агресії, розвитку деструктивної поведінки, алкоголізму й наркоманії. За даними епідеміологічного дослідження психічного здоров'я ВОЗ «Психічне здоров'я у світі 2000» («World Mental Health 2000»), у 2002 році поширеність психічних розладів в Україні протягом життя складала 31,6%. З них найпоширенішими розладами були зловживання алкоголем та алкогольна залежність, афективні й тривожні розлади [8, с. 169]. Можна припустити, що значну частину в цій тривожній статистиці становлять і індивіди з особистісними розладами.

Ця категорія людей, на жаль, випала з поля зору соціологів. Сучасна соціологія тільки констатує факт їх існування та впливу на статистику девіантної поведінки в суспільстві. Однак проблема поведінки «складних» співробітників і їх небезпека для діяльності організації існує й про цей постійно говорять практики, зокрема, HR-менеджери й керівники служб по персоналу [2; 8].

А. Каваіола та Н. Лавендер відзначають, що особи, які страждають на розлад особистості, відрізняються стійкими моделями непродуктивності у відносинах з іншими людьми

й при цьому не усвідомлюють наслідків впливу їх поведінки на соціальне оточення [5, с. 9]. Найчастіше до своєї поведінки вони ставляться некритично. Це означає, що за допомогою до лікаря вони звертають украй рідко, тільки у випадках крайньої соціальної дезадаптації.

Розлади особистості мають свою типологію. У даний час фахівці дотримуються Міжнародної класифікації хвороб Десятого перегляду (МКБ-10, ICD-10). МКБ-10 дає наступне визначення специфічних розладів зрілої особистості. Це – «важке порушення характерологічної конституції й поведінкових тенденцій індивідуума, що включає зазвичай кілька сфер особистості, що майже завжди супроводжується особистісною і соціальною дезінтеграцією». Схоже визначення дає Американська класифікація психічних розладів DSM-IV: «Довгостроково існуючі, глибокі й стійкі розлади характеру, дезадаптивні моделі поведінки, що зачіпають різні сфери психічної діяльності» [1, с. 110].

Людей, які страждають на особистісні розлади, можна поділити на три групи з переважно порушеннями: у сфері мислення; у сфері емоційної регуляції; у вольовій сфері. Такий розподіл пропонує американська класифікація DSM-IV, у якій виділяються три кластери розладів особистості: кластер А належать люди з проявами ексцентричності, «дивні» особистості (шизоїди, параноїки, шизотипи); кластер В – це індивіди з проявами театральності, емоційності, лабільності (емоційно нестійкі, прикордонні, дісоціальні, істеричні й нарцисичні особистості); кластер С – із проявами тривоги й страху (залежні особистості) [1, с. 113].

Людей, які страждають на розлад особистості, об'єднує те, що вони завжди мають проблеми у взаєминах з іншими. Вони схильні реагувати на життя, керуючись стереотипними моделями, які у всіх ситуаціях залишаються незмінними. Для них характерне зниження емоційного інтелекту, вони неправильно інтерпретують наміри інших людей, демонструють емоційну холодність, безцеремонність і егоїзм.

Оскільки розлади особистості проявляються в стійких моделях поведінки, які фіксуються через спостереження, вони варті уваги соціологів. Опис стандартних виробничих

ситуацій і відповідних до них девіантних дій – перший крок для побудови методики діагностування осіб з ментальними відхиленнями засобами соціологічного аналізу. Другий крок – опис одиниць спостереження, з урахуванням клінічних спостережень, широко описаних у психіатричній і психологічній практиках. Третій крок – розробка методичних прийомів процедури спостереження за діями членів колективу, що демонструють «дивну» поведінку. Четвертий крок – експериментальна перевірка і внесення уточнень на основі практичної верифікації.

Список використаної літератури

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства / Ю. А. Александровский. – М. : Медицина. – 2000. – 496 с.
2. Гостев А. Что делать, если ваш начальник – психопат? [Электронный ресурс] / А. Гостев. – Режим доступа: <http://planetahr.ru/publication/878>.
3. Иванов В. В. Идентификация, аутентификация... лояльность! / В. В. Иванов // Специальная техника. – № 2. – 2006. – С. 21–25.
4. МКБ-10. Классификация психических и поведенческих расстройств : Исследовательские диагностические критерии. – Женева : Всемирная организация здравоохранения, 1998. – 208 с.
5. Каваиола А. Ядовитые сотрудники: коллеги, которые отравляют нам жизнь / А. Каваиола, Н. Левандер. – Ростов н/Д, 2005. – 272 с.
6. Ньюстром Дж. В. Организационные изменения и их последствия // Организационное поведение / Ньюстром Дж. В., Дэвис К. ; пер с англ. ; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2003. – С. 53–57.
7. Рущенко І. П. Три виміри кадрової безпеки організації / І. П. Рущенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : Вид. центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 438–443.
8. Пинчук И. Я. Распространенность психических расстройств / И. Я. Пинчук // Журнал АМН України. – 2010. – Т. 16. – № 1. – С. 168–176.
9. Чумарин И. Кадровая безопасность: представители групп риска / И. Чумарин // Персонал Микс. – 2001. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sec4all.net>.
10. Шипилов А. И. Как обеспечить надежность персонала? / А. И. Шипилов, О. А. Шипилова // Кадры предприятия. – 2002. – № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.klerk.ru/boss/articles/7137/>.

Одержано 10.03.2011

Анализируется проблема персонала с расстройствами личности. Охарактеризованы типы поведения, дезадаптивные и угрожающие безопасности организации. Предложено провести анализ возможности диагностики персонала средствами социологии, рассмотрены возможности адаптации персонала, имеющего расстройства личности.

Problem of the personnel affected by the personality disorder is analyzed. Types of disadaptive and threatening to the organization security behavior are characterized. It is proposed to perform analysis of the possibility of diagnostic of the personnel by the means of sociology, possibilities of adaptation of the personnel affected by the personality disorder are examined.

УДК 316.624

Валерій Іванович МОСКОВЕЦЬ

*кандидат соціологічних наук, доцент,
проректор – директор ННІ ПМК ХНУВС*

ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ХАРКОВА

В роботі розглядається стан та динаміка розвитку профілактики наркотичної залежності серед учнівської молоді м. Харкова. Визначається вплив профілактичних заходів на динаміку розповсюдження наркотичної залежності серед учнівської молоді м. Харкова.

В останні роки в Україні спостерігається зниження кількості хворих на наркоманію. Однак це пов'язано не тільки зі зниженням споживання наркотиків серед молоді, яке фіксують і фахівці наркологи, і працівники підрозділів БНОН, і дослідники ХНУВС у ході моніторингу «Молодь та наркотики», що проводиться у м. Харкові з 1995 року [1]. Зниження загальної кількості споживачів наркотиків пов'язано з цілою низкою соціальних, культурних та демографічних факторів. Одним з цих факторів є профілактика наркотизму.

Завдяки моніторинговому дослідженню «Молодь та наркотики» ми можемо прослідкувати динаміку та структуру розвитку профілактики споживання наркотиків в харківському регіоні [2]. Інституалізація профілактики починається із формування у молоді потреби в ній. Ось чому

© Москоvecь В. І., 2011

цікаво простежувати динаміку потреби в профілактиці наркотизму серед молоді протягом останніх років. Дані цього дослідження показують, що думка молоді про необхідність профілактики аддиктивної поведінки в 2008 р., порівняно з попередніми роками, змінилась незначно (таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання «Чи потрібні молодим людям бесіди, роз'яснення про шкоду наркотиків?»

	1999 рік	2001 рік	2005 рік	2008 рік
Так	64	69	68	63
Скоріше так, ніж ні	23	19	20	20
Важко сказати	7	6	5	6
Скоріше ні, ніж так	4	3	4	6
Ні	2	3	3	5

Однак, якщо звернутися до ретроспективних даних [1], то в 50-х роках 73 % молодих людей вважали профілактику наркотичної залежності непотрібною. В 1979 р. їх кількість становила 42 %, а в наш час лише 5 %. Причинами зміни уявлень молоді про профілактику наркозалежності можуть бути наступні. По-перше, наркоманія в умовах радянського устрою вважалась елементом буржуазного суспільства, а при соціалізмі наркоманів бути не повинно. По-друге, споживання наркотиків розглядалось як один із видів кримінальної поведінки, що регулювалася відповідною статтею Кримінального Кодексу.

Із відміною статті про кримінальну відповідальність за вживання наркотиків, у поєднанні з іншими факторами (різкий спад економіки, зростання безробіття, падіння престижу освіти, професіоналізму, сплеск злочинності, зростання аномії у свідомості та поведінці людей), викликали швидке занурення молодих людей в наркоспоживання. Молоді люди вже в 90-і роки починають самі усвідомлювати потребу в профілактиці наркотичної залежності.

Про структуру профілактичних втручань в наш час можна судити з рисунка 1. На рисунку наведена частота проведення профілактичних бесід різними агентами за оцінками самих респондентів. Можна стверджувати, що

найбільша профілактична активність спостерігається в школі. І це методично правильно, оскільки саме в шкільному віці відбувається, в більшості випадків, знайомство з наркотиками. Найменшу активність в проведенні бесід і консультацій проявляють лікарі та працівники міліції.

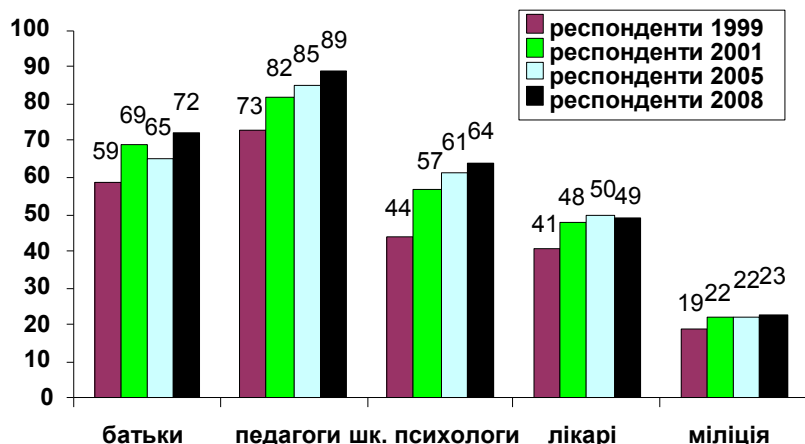

Рис. 1. Розподіл профілактичних бесід серед різноманітних агентів превентивної діяльності (% до тих, хто відповів)

Спостерігається позитивна динаміка кількості профілактичних втручань у молодіжне середовище. Першими на небезпеку «зараження» наркоманією відреагували батьки молодих людей і педагоги, оскільки знаходяться в постійній і безпосередній соціальній близькості від них. За результатами останнього опитування 72 % респондентів вказали, що батьки проводять з ними профілактичні бесіди. Однак безумовне лідерство в цій області належить вчителям (89 %). Подібна реакція відображає масштаби і соціальну значимість проблеми розповсюдження аддиктивної поведінки, що набула епідемічний характер лише в 90-і роки ХХ століття, а в наш час увійшла в період стабілізації та зниження.

Проблема профілактики наркотичної залежності учнівської молоді багато в чому залежить від форм і методів її проведення. З цією метою респондентам було запропоновано оцінити значимість заходів із профілактики наркоманії в їхньому навчальному закладі. Результати відповідей на ці питання приведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Проведення заходів із профілактики наркоманії
в навчальних закладах м. Харкова
 (процент учнів охоплених окремими формами
 профілактичної роботи)

	2005 р.	2008 р.			
	всього прово- дили	всього прово- дили	1 раз	декіль- ка разів	регу- лярно
Групові заняття	46	51	21	26	4
Індивідуальні заняття	15	16	6	8	2
Наглядна агітація, плакати, фільми	56	62	18	34	10
Розповсюдження брошур, листівок	55	41	16	36	9
Зустрічі з колишніми наркоманами	17	25	14	9	2
Зустрічі з лікарями, наркологами	41	37	20	16	2
Зустрічі з працівниками міліції	25	21	10	8	3
Психологічні тренінги	26	29	10	15	3

За оцінками молодих людей, найбільш усталеними формами профілактики являються: розповсюдження наглядної агітації (62 %), проведення групових занять (51 %) та розповсюдження брошур (41 %). Слабко засвоєні такі технології як проведення індивідуальних занять, організація зустрічей з колишніми наркоманами (але у останні роки спостерігається зростання кількості таких зустрічей). Насторожує слабке залучення лікарів і наркологів для проведення профілактичних консультацій.

Таким чином, ми можемо зробити висновок – нажаль, серед факторів, що призводять до зниження споживання наркотиків серед молоді, профілактика наркотизму посідає далеко не перші місця. Але саме первинна профілактика має своїм основним завданням недопущення початку споживання адиктивних речовин. Тому потрібно включати профілактику наркотизму, як важливе завдання процесу виховання, до соціально-психологічної роботи з учнями старших класів шкіл та перших курсів вищих навчальних закладів. У тому числі і тих, що належать до системи МВС.

Список використаної літератури

1. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / под ред. Соболева В. А. и Рущенко И. П. – Харьков : Торсинг, 2000. – 432 с.
2. Сердюк О. О. Соціологічні дослідження наркотизму / О. О. Сердюк // Профілактика поширення наркозалежності серед молоді : навч.-метод. посіб. / кол. авт. – К. : ГЕРБ, 2008. – С. 26–62.

Одержано 18.03.2011

В работе рассматривается состояние и динамика развития профилактики наркотической зависимости среди учащейся молодежи г. Харькова. Определяется влияние различных профилактических мероприятий на динамику наркотической зависимости среди учащейся молодежи г. Харькова.

In article the drug dependence prevention state and dynamic among young peoples in Kharkov are analyzed. The impact of different preventive activities on drug dependence spread among young peoples in Kharkov is considered.

УДК 616.89-02:547.262

Валерій Нікіфорович КУЗЬМІНОВ

*кандидат медичних наук, провідний науковий співробітник ДУ
«Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України»*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ОБІГУ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ, ЩО Є ОБ'ЄКТОМ ЗЛОВЖИВАННЯ ХВОРИМИ НА НАРКОМАНІЮ

В статті розглянуто проблемні питання контролю медичних препаратів, якими зловживають хворі на залежність від психоактивних речовин. Підкреслена необхідність удосконалення існуючих регламентуючих документів, що повинно зробити більш доступним лікарських засобів для хворих та у той же час не допускати їх у нелегальний обіг.

© Кузьмінов В. Н., 2011

Боротьба з розповсюдженням наркоманії має дві основні складові – зменшення попиту на психоактивні речовини, що досягається перш за все заходами первинної профілактики та зменшення пропозиції наркотичних речовин, що є завданням перш за все правоохоронних органів.

Багато психоактивних речовин, якими зловживають хворі з синдромом залежності, відносяться не тільки до нелегальних наркотиків і психотропних речовин, але і до лікарських засобів. Обіг лікарських препаратів регулюється законодавством. Метою такого регулювання є обмеження доступу в кримінальний оборот лікарських препаратів і таким чином зменшення кількості хворих на наркоманію та токсикоманію. Ідеальним варіантом такого регулювання є легкий доступ до лікарських препаратів медичних працівників та пацієнтів і неможливість використання цих препаратів для наркотизації хворими із залежністю. Мав місце парадокс, коли лікарська речовина, обіг якого суворо контролюється, але після його включення до комбінованого лікарського засобу, випадає з-під контролю (кодеїн, декстропропоксіфен, ефедрин, норефедрин, псевдоефедрин). При цьому для перешкоди вживання комбінованих препаратів для наркотизації застосовується цінова політика і включення в рецептуру речовин, що роблять неможливим їх внутрішньовенне вживання. Однак висока ціна імпортованих комбінованих препаратів, «домішки» до психотропних та наркотичних речовин в комбінованих препаратах не перешкоджають використанню їх для наркотизації. При цьому синдром залежності від психоактивних речовин, при зловживанні комбінованими препаратами, протікає на тлі тяжкої токсичної енцефалопатії.

В даний час розширюється спектр медичних препаратів, котрими зловживають хворі на наркоманію (баклофен, препарати від кашлю, що містять кодеїн, знеболюючі препарати, комбіновані препарати від застуди). Моніторинг лікарських препаратів використовуваних хворими для наркотизації дозволяє удосконалювати списки строго контрольованих лікарських препаратів (були внесені до списку психотропних та наркотичних речовин: трамадол,

тіопентал натрію, оксібутират натрію, посилений контроль до діючих речовин комбінованих препаратів). Крім того до списку речовин що контролюються, в останній час, були обґрунтовано внесені хімічні речовини, які є діючими речовинами курільних сумішей. Одним з недоліків посилення контролю деяких медичних препаратів, була відсутність контролю за речовинами, з яких з легкістю виробляються кустарно виготовлені психотропні препарати. Так широке поширення набуло зловживання серед молоді кустарно виготовленим оксібутиратом натрію з технічного гама-бутиролактону (гама-бутиролактон був внесений до списку № 2 таблиці III переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у 2011 році).

Існуюча система контролю обігу лікарських препаратів безліч труднощів для медичних працівників і пацієнтів. Постійно вносяться зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770, що визначає списки наркотичних, психотропних речовин та прекурсорів. Необхідно зазначити, що внесення медичних препаратів до цього списку майже повністю виключає ці препарати із легального обігу.

В даний час практично повністю виключені з нелегального обігу бензодіазепіни. При цьому лікарі через складність виписки цих препаратів, намагаються не призначати їх в амбулаторній практиці, від чого страждають хворі невротичними та пароксизмальними розладами. При стаціонарному лікуванні хворих з психомоторним збудженням, судорожним синдромом іноді виникають проблеми з призначенням діазепаму за життєвими показаннями. Хворі з больовим синдромом в ряді випадків не можуть швидко і в достатньому обсязі отримати знеболюючі препарати. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 4 від 05.01.2011 до списку психотропних речовин був доданий амітриптилін. Цей препарат є дешевим, ефективним антидепресантом, що застосовувався в психіатричній практиці більш 50 років. Потреба в ньому дуже велика не тільки в психіатричній, наркологічній але й в терапевтичній практиці. Ця дія мабуть є невдалою спробою заборонити або обмежити застосування усіх лікарських засобів, якими зловживає молодь.

Враховуючи сказане вище можна констатувати, що в цілому існує послідовна система заборонних заходів, щодо медичних препаратів якими зловживають хворі на наркоманію. Тим більше не є послідовним в державній політиці широке розповсюдження метадонових програми в Україні. На цей час співіснують легальний наркотик, який роздають лікарі і нелегальний метадон, яким зловживають хворі з залежністю. З одного боку державна політика, яка робить з «традиційних» опійних наркоманів метадонових, з іншого боку хворі із залежністю від нелегального метадону. В теперішніх умовах вкрай низької сплачуваності праці медперсоналу й офіційних виразників і захисників закону у деяких може виникнути спокуса скористатися в своїх інтересах небезпечною хімічною речовиною. Навіть ті лікарі, що не мали намірів порушувати законодавство, стали фігурантами великої кількості кримінальних справ, пов'язаних з обігом легального метадону. Це є наслідком важкості виконання всіх регламентуючих положень при виконанні свого професіонального обов'язку роздавати наркотичну речовину хворим на наркоманію. У будь якому разі метадонові програми замісної терапії збільшили загальну кількість наркотичних речовин що є у обігу.

Таким чином можна констатувати, що боротьба з незаконним обігом речовин та препаратів яким зловживають хворі на залежність від психоактивної речовини потребує оптимізації. Хворі мають право на отримання препаратів незалежно від внесення їх до тих чи інших списків. Це вимагає спрощення правил виписки та обліку психотропних препаратів, що полегшить доступ лікарських препаратів до пацієнтів. Таке спрощення повинно супроводжуватися суворим дотриманням правил виписки. Необхідно зміщення акценту з кримінальної на адміністративні покарання медичних працівників за незначні порушення в сфері відпуску, обліку, зберігання медичних препаратів. При цьому при вирішенні питання про реєстрацію в Україні лікарського засобу та визначення заходів контролю за його обігом потрібно проводити оцінку безпеки препарату, зокрема, трансформаційної можливості конкретного лікарського засобу елементарним шляхом на наркотичні засоби або психотропні речовини.

Одержано 15.03.2011

В статье рассмотрены проблемные вопросы контроля медицинских препаратов, которыми злоупотребляют больные зависимостью от психоактивных веществ. Подчеркнута необходимость совершенствования регламентирующих документов, что должно сделать более доступным лекарственных средств для больных и в то же время не допускать их в нелегальный оборот.

The article deals with problematic issues of control of medical drugs abused by patients with substance dependence. The necessity of improvement regulatory documents is underlined. The aims should be to make more accessibility medicines to patients and at the same time to avoid them in illegal trafficking.

УДК 316.624(477)

Олена Анатоліївна ГУЗЬМАН

кандидат соціологічних наук, начальник кафедри соціології та соціальної роботи ННІ ПМСІТ ХНУВС

Ольга Євгеніївна БСЛИХ

викладач кафедри соціології та соціальної роботи ННІ ПМСІТ ХНУВС

**ПРОФІЛАКТИКА СТИГМАТИЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПОПЕРЕДЖЕННЯ
ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ**

Описані етапи профілактичної роботи, спрямовані на дестигматизацію.

Останнє десятиріччя характеризується збільшенням числа безнаглядних дітей (дітей вулиць) і як слідством цього явища – збільшенням підліткової злочинності і різних проявів підліткової девіації. Остання хоча і не несе прямий характер делінквенстності, але на думку більшості вітчизняних дослідників, наповнена негативним змістом і асоціюється з асоціальною діяльністю (проституцією, наркоманією, алкоголізмом, токсикоманією, бродяжництвом), що так чи інакше пов'язано з криміналом.

Саме тому, однією з основних задач соціальної роботи в суспільстві є попередження виникнення девіантної поведінки неповнолітніх. Теоретичним підґрунтям тут виступають соціологічно-орієнтовані концепції соціальної роботи, в основі яких – пізнання та профілактика факторів, що впливають на порушення норм неповнолітніми.

© Гузьман О. А., Бєлих О. Є., 2011

Ці фактори розподіляються вченими на індивідуальні, що характеризують в основному дефекти психічного розвитку (як відзначають Ю. М. Антонян і С. В. Бородін, психіатричний огляд осіб, які скоїли злочини до досягнення повноліття, показав, що на момент вивчення близько половини з них мали психічні аномалії) і соціальні. Соціальні діють на мікро- і макрорівнях соціальної взаємодії. До перших відносять сімейне неблагополуччя, тобто невиконання батьками специфічних (екзистенціональна, соціалізаціона) і неспецифічних функцій (фінансове забезпечення, турбота про благополуччя, створення мікроклімату добробуту і покою, тощо) [1]; підкреслюється і негативний вплив соціального оточення неповнолітніх (якщо неформальна група має криміногенний характер). Макросоціологічні фактори, у свою чергу, характеризують недоліки в діяльності організацій, які безпосередньо відповідають не тільки за виховання, а й повинні виконувати профілактичну роботу щодо попередження злочинності та різних проявів девіантної поведінки [2]. Одним з таких соціальних факторів, що діє на обох рівнях соціальної взаємодії і безумовно впливає на девіацію неповнолітніх є стигматизація. Стигматизація – негативне виділення суспільством індивіда (або соціальної групи) за якоюсь ознакою з наступним стереотипним набором соціальних реакцій на цього індивіда. В процесі стигматизації трапляються й такі явища як самостигматизація та рольове поглинання. Люди, яким суспільство схильне чіпляти певні ярлики, нерідко самі приймають нав'язаний стереотип свого становища. Внаслідок цього вони адаптуються до відведеної їм ролі (правопорушника, неслуха, невинного, тощо), стають залежними від впливу (або допомоги) інших, що призводить до соціального відчуження й посилення соціальної дезадаптації. Слід зазначити що підлітки більш ніж дорослі підпадають під вплив стигматизації, особливо з боку найближчого оточення, але в той же час і легше піддаються корекції. Ось чому система заходів щодо визначення причинного комплексу та профілактики девіації, заснованої на стигматизації, є основною функцією всіх соціальних інститутів, які мають справу з вихованням неповнолітніх.

Якщо стигматизація впливає на виникнення й розповсюдження асоціальної поведінки підлітків, то, на думку авторів, розуміння цієї теорії і тих проблем, які виникають у разі зневаження ідеями теорії, одна з головних складових соціальної роботи, пов'язаної з профілактикою девіантної поведінки неповнолітніх.

Існує декілька типів профілактичних заходів щодо попередження злочинності і проявів девіантності неповнолітніх. Первинна профілактика – одна із стадій цієї роботи, максимально віддалена від злочину і мінімально від джерел, що породжують девіантну форму поведінки. Первинна профілактика спрямована на запобігання злочинам шляхом дії на умови загального середовища, а не на індивідів.

Вторинна, або рання профілактика, в значній мірі являє собою цілеспрямовану виховну роботу. Це діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції. Вторинна профілактика базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності підлітків.

Третинна, або цілеспрямована профілактика, орієнтована на індивідів, які вже вчинили злочин. Це сукупність заходів, спрямованих на попередження рецидиву.

Оскільки тема передбачає висвітлення профілактичних заходів асоціальної поведінки, що сформувалася у підлітків під впливом «ярлика девіанта», автори дають детальний аналіз вторинної профілактики. Суб'єктами подібної профілактики вважаються сім'я та організації, які виконують виховну і профілактичну роботу в процесі своєї основної діяльності. Тому основні профілактичні заходи повинні бути направлені на зменшення впливу «навішування ярликів». Це може здійснюватися лише спільно з іншими спеціалістами (юристами, психологами, педагогами) в рамках програм, спрямованих на дестигматизацію. Соціальну роботу слід здійснювати не тільки з дітьми та молоддю, а й з їхніми батьками та найближчим оточенням. При цьому особливу увагу відводять виконанню програми «Соціальний супровід неблагополучних сімей», яка передбачає індивідуальні та групові консультації і здійснюється Центром із супроводу

неблагополучних сімей [3]. Контакт з членами «сімей ризику» повинен відбуватися не менше, чим 1–2 рази на місяць. Центру доцільно здійснювати соціальний контроль не тільки у вигляді консультацій, що спрямовані на відновлення виховних можливостей сім'ї, а й, у разі невиконання батьками своїх обов'язків, мати повноваження на проведення заходів щодо позбавлення батьківських прав.

Щодо школи як суб'єкту ранньої профілактики, то її можна розглядати не лише як частину заходів, спрямованих на виявлення і усунення причин і умов правопорушень, а й як систему заходів виховної роботи по формуванню рис особистості школярів. Значення профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи по запобіганню антигромадським вчинкам. Можна сказати, що профілактика – це частина загального навчально-виховного процесу школи.

Реалізація нерозривного зв'язку загального навчально-виховного процесу з попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, необхідність якої визначається навіть незначним відхиленням у поведінці школярів. Таким чином, система профілактики в школі повинна бути представлена двома способами: загально-ранньою профілактикою з усіма учнями і вчителями (загальна превенція) і спеціальною профілактикою (приватна превенція) з важкими учнями та їх батьками [1].

Важливим напрямом роботи є поняття соціальної реабілітації, що означає реалізацію здібностей підлітків до соціальнопогоджених дій, які б відповідали позитивним очікуванням суспільства. Така соціальна реабілітація блокує вплив ярлика девіанта й здатна повернути дітям соціальну гідність. Одним з методів такої роботи є метод «впливу через довіру», який рекомендовано авторами активно використовувати у шкільних закладах і притулках. Даний метод передбачає активне включення особистості в життєдіяльність колективу. Дослідження, яке проводилося у Харківському обласному притулку для неповнолітніх, свідчить, що навіть невеликі доручення, які вихователі притулків дозволяють виконувати самостійно, без дорослого контролю, дуже популярні в середовищі дітей. Поступове

розширення кола доручень, а відповідно до цього і довіри до дитини, формує впевненість у своїх діях, збільшення самостійності і відповідальності. В результаті дитина, що до надходження у притулок почувала відторгнення від суспільства, і навіть чинила опір виховним впливам, починає відчувати власну самостійність і значимість. А це позитивно впливає на подальшу поведінку: зникає агресія, замкненість, формуються нові риси характеру, іноді, під впливом виховного процесу, відкриваються здібності в області малювання, музики, поезії, що відкривають у дитини нові погляди на життя.

Узагальнюючи поняття «профілактика стигматизації як фактор попередження девіантної поведінки підлітків», можна зробити висновок, що це особливий вид соціальної практики, який забезпечує таку трансформацію суспільних відносин, в результаті якої ліквідуються, нейтралізуються та блокуються причини і умови, що сприяють протиправній поведінці неповнолітніх. У свою чергу, об'єднання теоретико-методичних та практичних напрацювань, зусиль як науковців, так і практиків – дуже важливий напрям у вирішенні питань щодо дестигматизації, запобіганню девіантній поведінці у молодіжному середовищі, а саме серед неповнолітніх.

Список використаної літератури

1. Номелева Е. В. Влияние семьи на преступность несовершеннолетних / Е. В. Номелева, В. Л. Лелеков // Социс. – 2006. – № 1. – С. 110–113.
2. Бальцевич В. А. Семья и молодежь: профилактика отклоняющегося поведения / В. А. Бальцевич, С. Н. Бурова, А. К. Воднева. – Минск, Университетское, 1999. – 144 с.
3. Каминер А. М. Психолого-педагогические аспекты девиантного поведения подростков и молодежи : учеб.-метод. пособие / А. М. Каминер, Е. А. Майорова. – М. : АПК и ПРО, 2003. – 83 с.

Одержано 18.03.2011

Описаны этапы профилактической работы, направленной на дестигматизацию.

The stages of preventive work directed on neutralizing of negative stigmatization are described.

УДК 159.922

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної психології
ІНІ ПМСІТ ХНУВС***РОЛЬ ПРАВОВИХ НОРМ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ
ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ**

Висновок суб'єкта у відношенні соціальної справедливості суспільства є результатом складних співвідношень між змістом морально-правових норм суспільства і рівнем правового і морального розвитку.

Правові норми кожного суспільства відображають об'єктивні закономірності його розвитку і функціонування і втілюють у себе його політичні, економічні, державні інтереси. Правова соціалізація індивіда передбачає його адаптацію до інтересів даного суспільства, розвитку форм поведінки, адекватних його моральним цінностям. Прийняті в суспільстві норми права значною мірою визначають характер правової соціалізації особистості.

Людина не пасивно пристосовується до правових норм суспільства, тому в ідентичних соціальних умовах спостерігається значний розкид від законслухняної до різних проявів асоціальної і девіантної поведінки. Найважливішим фактором правової соціалізації особистості є відношення особистості до цих норм. Це відношення залежить від того, наскільки правова структура суспільства надає громадянам свободу вибору, можливості творчої діяльності, участі в різних сферах громадського життя, задоволення особистих потреб і інтересів, реалізації своїх життєвих перспектив. В умовах тоталітарної структури суспільства, людина змушена пасивно підкорятися вимогам закону, спонукувана страхом покарання чи виявляючи пасивний конформізм. В умовах демократичної організації суспільства людина стає суб'єктом правосвідомості, виробляє активну життєву позицію при оцінці правових норм і формуванні власних планів поведінки. При оцінці суб'єктом правових норм, виникає специфічне представлення *соціальної справедливості*, але тільки за умови, якщо держава не тільки декларує у своїх законах

права особистості, але і створює реальні гарантії їхнього дотримання, надаючи при цьому рівні можливості і перспективи успішної реалізації своїх прав. Закони демократичної держави проголошують не тільки права людини і громадянина, але і покладають на нього визначені обов'язки стосовно інших людей і суспільства в цілому. І суб'єкт сприймає ці вимоги як справедливі, якщо він переконаний у справедливості суспільного правопорядку й усвідомлює, що виконання запропонованих законом і мораллю вимог необхідно як для існування держави, так і для кожного громадянина, якому держава забезпечує захист його основних прав і воль. Неправомірне ототожнення норм із мотивами, подібно тому як не можна ототожнювати регулюючий пристрій з енергетичним зарядом чи правила вуличного руху з наміченими водієм маршрутами. Незважаючи на те, що впровадження норм є розтягнутим у часі процесом, а їх реалізація часто відбувається автоматично, було б недозволеним спрощенням зводити впровадження норм до вироблення простих навичок і звичок: вони не вводяться в порожній простір і не лягає на *tabula rasa*, а вступають у визначену взаємодію з мотиваційним ядром особистості. Покликані сприяти збереженню культурних і суспільних завоювань людства, а також забезпечити виконання індивідуумами і співтовариствами загальнолюдських, цивільних, сімейних і інших обов'язків, норми формулюють довгострокові (іноді на все життя) вимоги, походження, зміст і призначення яких вивчається суспільними, гуманітарними науками. Якби психологія займалася зазначеними аспектами норм, вона би поневолі повторювала напрацьований названими дисциплінами солідний матеріал і загубила власний напрямок дослідження. Розглядаючи суб'єктивність як специфічну особливість психічного, ми вважаємо, що істотним психологічним аспектом великої проблематики соціокультурних норм є відношення до них суб'єкта. Відношення суб'єкта до норм визначається, природно, як їх змістом, так і внутрішнім складом самого суб'єкта: його загальною спрямованістю, інтересами, схильностями, ціннісними представленнями. Розглянемо, які відносини суб'єкта до норм принципово можливі і фактично існують.

Насамперед, є серйозні підстави для позитивного відношення суб'єкта до норм. Вимоги, що виражаються ними, в умовах демократії адресовані всім представникам тієї чи іншої групи, завдяки чому забезпечується визначена рівність індивідуумів у різних сферах громадського життя. Норми, далі, служать своєрідним щитом, обгороджуючи суб'єкт від несправедливих зазіхань на його гідність і цивільні права. Будучи гарантом порядку і стабільності, норми вселяють почуття впевненості і безпеки. Іншою особливістю норм, що викликає до них позитивне відношення, є встановлювана ними визначеність дій і вчинків людини і цілих груп, що дає можливість значною мірою прогнозувати їхню поведінку і вибирати собі в партнери людей, що дотримують норми гуртожитку і «правила чесної гри». Більш того, норми виступають чіткими орієнтирами і порадиниками, зразками і стандартами, якісними і кількісними критеріями. Маючи у виді такі функції норм, людина охоче їм підкоряється – у впевненості, що вони підкажуть правильне рішення і способи виконання його, позицію, яку треба зайняти в конкретній життєвій ситуації, і думка, яку варто дотримувати. У цьому змісті норми значно спрощують і полегшують життя. Наявність визнаних норм нерідко використовується для виправдання тих чи інших вчинків перед іншими і навіть перед самим собою. До норм як аргументи прибігають у суперечках сімейних, ділових, виробничих і на більш високих рівнях. У такий спосіб захисна і повчальна функції норм викликають до них прихильність суб'єкта, посилювану усвідомленням їхньої важливості для особистості і їхньої суспільної цінності.

Які ж фактори обумовлюють негативне відношення до норм? Усякий закон або наказує, або забороняє – це з повним правом можна сказати і про норми, що тому представлені у виді наказових і негативних пропозицій. Такий весь масив різноманітних норм – від біблійних заповідей, що склали основи загальнолюдської моральності («шануй батька і матір», «не створи собі кумира», «не убий», «не укради», «не лжесвідчи», «не заздри»), до сучасних норм поведінки, пропонуваних робітникам («виконувати щоденне завдання», «не порушувати правил безпеки»).

Сприйняття норми як насильство над собою може, природно, породити дуже негативне відношення до норм,

що утрудняє їхнє засвоєння. Добре відомо, як діти і підлітки противляться виконанню вимог ряду культурних норм, сприймаючи такі вимоги як обмеження волі і гноблення особистості, та й дорослі часто вбачають у нормах насильство над собою і нав'язування чужої волі, що в підсумку приводить до недотримання норм і здійсненню провин.

Безліч вдалих і правильних у конкретних умовах способів рішення життєвих, наукових, правових і художніх задач часто споруджується в ранг непорушних норм, що в інших умовах стають гальмом прогресу. А це, природно, приводить до негативного відношення до таких норм. Здійснювана в нашій країні перебудова відзначає багато характерні для адміністративно-командної системи норми: авторитарність і сваволя рішень вищого керівництва, категоричність його суджень, повне підпорядкування особистого суспільному, недопущення інакомислення і плюралізму думок. Висновок суб'єкта у відношенні соціальної справедливості суспільства є результатом складних співвідношень між змістом морально-правових норм суспільства і рівнем правового і морального розвитку, самооцінкою, рівнем домагань особистості. Оцінка правових норм суспільства як несправедливих і негативне відношення до них породжує в людях фрустраційний стан і на цій основі – соціальну напруженість, конфліктність, формування, що відхиляються (девіантних) і асоціальних (протиправних) форм поведінки. Система об'єктивних правових вимог до суб'єкта завжди опосередкована його особистим досвідом спілкування з іншими людьми в соціальних групах. Соціально-економічна і політична структура суспільства відображається у визначених правових нормах, що закріплюють сформовані відносини між державою і його громадянами. Але практично кожен суб'єкт включається в систему цих відносин через засвоєння норм поведінки в макро- і мікрогрупах. Макрогрупи (великі групи) – це державні структури, політичні, громадські організації, у яких ділові і міжособистісні відносини людей завжди будуються на визначених правових основах, що історично склалися в даному суспільстві. Правові норми, що затвердилися в макросередовищі, впливають на формування правових принципів малих груп, прикладом

яких може бути родина, навчальний і трудовий колектив, військовий і правоохоронний підрозділ і ін. Макросоціальні організації значною мірою наказують мікрогрупам правові, зокрема конституційні вимоги до їх діяльності і контролюють відповідність їхньої діяльності законам. У формальній структурі малих груп у більшій мірі має місце адаптація до об'єктивно пропонованих правових нормативних вимог, до службових взаємодій співробітників і керівників, у неформальній структурі малих груп значну роль грають міжособистісні відносини, засновані на спільності інтересів і переконань, довіри і недовіри, симпатій і антипатій, прояві індивідуально-психологічних особливостей особистості. Саме в системі цих відносин суб'єкт наочно сприймає й оцінює вчинки інших людей і свої власні, усвідомлює їхню соціально-правову сутність, здобуває знання, уміння, навички і звички правової поведінки.

Одержано 15.03.2011

Выводы субъекта в отношении социальной справедливости общества является результатом сложных взаимоотношений между содержанием морально-правовых норм общества и уровнем правового и морального развития.

Conclusions of the subject in social justice society is the result of complex relationships between the content of the moral and legal norms of society and the level of legal and moral development.

УДК 343.2.01

Оксана Степанівна СТЕБЛИНСЬКА

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Прикарпатського юридичного інституту

Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються такі види девіантної поведінки неповнолітніх як пияцтво, наркотизм та злочинність неповнолітніх. Також характеризуються основні детермінанти зазначених негативних проявів поведінки неповнолітніх та деякі шляхи подолання цих явищ.

Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується загостренням багатьох кримінальних процесів та явищ, які раніше не являли собою такої серйозної загрози як суспільству, так і державі. Особливу занепокоєність викликає ситуація щодо вживання неповнолітніми алкоголю, наркотиків та злочинності неповнолітніх.

Така тривожна ситуація загрожує, з одного боку, отримати в майбутньому хворе суспільство, що неодмінно позначиться в усіх сферах життя держави, а з іншого – пияцтво і наркотизм тісно пов'язані зі злочинністю, оскільки сприяють розвитку джерел виробництва наркотиків, їх розповсюдженню, а також вчиненню злочинів у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Такий стан проблеми змушує констатувати, що сучасні заходи державної політики у сфері запобігання протиправній поведінці злочинності неповнолітніх не приносить очікуваних результатів. Відповідно, виникає гостра необхідність до пошуку нових ефективніших форм запобігання цим негативним явищам.

Зазначені соціально-правові явища були об'єктом досліджень вчених-юристів, соціологів, психологів, медиків здавна. Так, проблеми пияцтва, наркотизму і злочинності неповнолітніх вивчали В. В. Беспалько, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, В. І. Лазаренко, І. П. Лановенко, Н. Ю. Максимова, А. А. Музика, В. Г. Пшеничний, О. О. Сердюк, Д. О. Штанько та ін.

Однак, в їх дослідженнях та наукових працях недостатньо приділено уваги питанню специфіки злочинів неповнолітніх, які вчиняються в стані сп'яніння, криміногенного властивостей психоактивних речовин у структурі злочинів неповнолітніх та ролі держави у запобіганні цим явищам.

Ми погоджуємось з результатами багатьох досліджень, які довели, що девіантність серед неповнолітніх – це, перш за все, прояви порушень поведінки, які, в свою чергу, зумовлені, в більшій мірі, соціальним середовищем [3, с. 30]. Відповідно, один із головних напрямів державної політики має бути направлений на створення потужної і ефективної системи виховного процесу, тобто виховної роботи в підлітковому середовищі.

Проте, перш ніж почати вирішувати будь-яку проблему, необхідно з'ясувати причини її виникнення. А причин девіантної поведінки неповнолітніх можна назвати багато. Основними з них виступають:

- бездоглядність та відсутність належного впливу з боку батьків та контролю за поведінкою у вільний час;
- негативний вплив мас-медіа, особливо відеофільмів;
- негативний вплив вуличних компаній друзів;
- матеріальні нестатки сім'ї;
- недоліки у шкільному вихованні;
- недоліки у системі правового виховання неповнолітніх і як наслідок відсутність достатніх знань про наслідки вчинення злочинів;
- недоліки у системі працевлаштування;
- безкарність за вчинене діяння та недоліки у діяльності правоохоронних органів, які повинні проводити профілактичну роботу.

На нашу думку, для зменшення рівня протиправних проявів в середовищі неповнолітніх, державна політика повинна реалізовуватись в таких напрямках:

1) вирішення комплексних соціально-правових завдань, до яких відносяться:

- проблеми дозвілля неповнолітніх і молоді;
- формування ціннісних орієнтацій;
- формування правової культури у процесі правового виховання та навчання;

2) прийняття та реалізація загальнодержавної програми антинаркотичної та антиалкогольної пропаганди серед населення; належне фінансування та реалізація вже прийнятих програм:

- Указу Президента України «Про національну програму правової освіти населення» від 18.10.2001 № 992/2001;
- Указу Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15.03.2002 № 258/2002.

Для реалізації цього напрямку необхідно:

- в першу чергу, належна фінансова підтримка зі сторони держави;

- по-друге: відповідно до ст. 11 Закону України «Про рекламу» засоби масової інформації повинні розміщувати соціальну рекламну інформацію безкоштовно в обсязі не менше 5 % ефірного часу (друкованої площі), відведеного для реклами (пропаганда здорового способу життя, проблеми ВІЛ/СНІДу, профілактика правопорушень та ін.);
- по-третє: антиалкогольна та антинаркотична пропаганда повинна проводитись з дитячого садка, продовжуватись в школі, у ВУЗах;
- по-четверте: необхідно зменшити до мінімуму показ і прокат відеофільмів, комп'ютерних ігор, які пропагують насильство (жорстокість), вживання наркотиків, алкоголю, сексуальну розкутість.

3) створення центрів соціальної допомоги для осіб, які вживають алкоголь і наркотики (в рамках реалізації Постанови Кабінету Міністрів України від 13.06.2002 № 809 «Про розвиток мережі центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога»);

4) удосконалення адміністративно-правових, кримінально-правових та кримінально-процесуальних заходів запобігання незаконному обігу наркотиків, втягненню неповнолітніх у пияцтво, наркотизм та злочинну діяльність. В даному напрямку, перш за все необхідно виключити з Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 180, а Кримінальний Кодекс України в ст. 304, 314 і 315 КК доповнити кваліфікуючими ознаками – «доведення до стану сп'яніння, яке призвело до вчинення злочину в стані сп'яніння». По-друге: необхідно створити систему ювенальних судів, які будуть розглядати справи про злочини, вчинені неповнолітніми та з їх участю, що дасть змогу ефективно виявляти ті глибинні процеси, які породжують злочинність неповнолітніх, адекватно реагувати на них, запобігати злочину, здійснювати правовий вплив на неповнолітніх, що вчинили суспільно небезпечні діяння, та на осіб, які сприяли антисоціальній поведінці підлітків, забезпечити соціальні реабілітацію неповнолітніх правопорушників та адаптацію їх у суспільстві. Окрім цього, не підтримуємо позицію осіб щодо зменшення контролю за наркотиками (легалізація їх

вживання), скасування правової відповідальності за придбання цих засобів для особистого вживання.

Досвід деяких країн, які застосували зазначені заходи, повною мірою доводить їх неефективність. Неодноразово, в межах ООН вказувалося, що послаблення або зняття контролю над наркотиками в одній країні має негативний вплив на інші країни. Соціально-економічний, політичний та духовний стан українського суспільства не дозволяє навіть теоретично припускати застосування подібних заходів. Тому, вважаємо, що вирішення проблеми варто шукати в єдиному підході до боротьби з вживанням наркотиків, в об'єднанні сил і засобів із метою упорядкування немедичного попиту, в обмеженні незаконного виробництва, переміщення, збереження, збуту наркотиків і психотропних препаратів;

5) коротити випуск трамадолу – медичного препарату, який викликає наркотичне сп'яніння, який можна придбати практично у кожній аптеці, хоча відпускати без рецепта цей препарат заборонено. В даному напрямку необхідно, в першу чергу – доповнити Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» і внести зміни до наказу про провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, що дозволить позбавляти власників аптек ліцензій на торгівлю фармацевтичними засобами.

Таким чином, ми вважаємо, що реалізація зазначених напрямів повинна сприяти зниженню рівня девіантної поведінки як серед неповнолітніх, так і серед дорослого населення, що неодмінно позитивно позначиться на криміногенній обстановці в державі.

Проте, здійснення цих заходів можливе лише за умови, по-перше: викорінення корупції і хабарництва в органах і установах, які повинні керувати, організовувати і контролювати діяльність щодо запобігання негативним соціально-правовим явищам, по-друге: спільних та узгоджених дій всіх суб'єктів запобіжної діяльності. І, оскільки пияцтво і наркотизм неповнолітніх – це соціально-кримінологічне явище, то боротися з ним необхідно систематично та цілеспрямовано, а не епізодично.

Список використаної літератури

1. Джужа О. М. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К. : Ін Юре, 2007. – 712 с.
3. Лазоренко Б. П. Профілактика наркоманій у дитячому, підлітковому і молодіжному середовищі // Довідник для соціальних працівників, вчителів, шкільних психологів, батьків / Б. П. Лазоренко. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 300 с.

Одержано 12.03.2011

В статье рассматриваются такие виды девиантного поведения несовершеннолетних как пьянство, наркотизм и преступность несовершеннолетних. Также характеризуются основные детерминанты отмеченных негативных проявлений поведения несовершеннолетних и некоторые пути преодоления этих явлений.

The article examines a types of deviantnoy conduct of minor as drunkenness, narkotizm and juvenile delinquency. Characterized a basic determinants of the noted negative displays of conduct of minor and some ways of prevention of these phenomena.

УДК 342

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник НДА з проблем попередження правопорушень та взаємодії з населенням і громадськістю ННІ підготовки фахівців міліції громадської безпеки ХНУВС

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОБМЕЖЕННЯ ПРОДАЖУ НЕПОВНОЛІТНІМ СПИРТНИХ НАПОЇВ

На прикладі ініційованих законопроектів та чинного правового механізму обмеження доступу неповнолітніх до лікєро-горілчаної продукції здійснюється аналіз особливого законодавчого захисту підростаючого покоління від можливого шкідливого впливу адитивних речовин на їх життя, фізичний, духовний та моральний розвиток.

Алкоголізм займає одне із головних місць серед причин передчасної смертності населення України. За даними Міністерства охорони здоров'я України в нашій країні загальна кількість осіб, які зловживають спиртними напоями, становить близько 900 тисяч чол. У той же час все частіше зловживає алкоголем молодь та діти, починаючи з пива та спиртовмісних напоїв. Цьому сприяла агресивна реклама, яка пропагує вживання цих напоїв і формує у молоді неадекватне розуміння ставлення до вживання алкогольних напоїв. Україні загрожує нова епідемія – дитячий алкоголізм. За даними Центру статистики Міністерства охорони здоров'я, 40 % українських хлопців та 26 % дівчат віком 10 років уже пізнали смак алкоголю. А серед підлітків віком 14 років цей показник зростає до 90 %. Сьогодні пиво, слабоалкогольні коктейлі, джин-тоніки, стали невід'ємним атрибутом відпочинку молодих людей і не вважаються алкоголем. В багатьох магазинах під час продажу алкогольної продукції дітей не питають про вік.

Зростає кількість хвороб, пов'язаних з надмірним споживанням алкоголю. Захворювання серцево-судинної системи, дихальної системи, алкогольний психоз, панкреатит, різні види раку підшлункової залози є причинами смерті здебільшого осіб, які зловживають спиртними напоями і мають залежність від алкоголю. Окрім ризику для життя, вживання алкоголю та зловживання ним має негативні наслідки. Саме юнацьке зловживання пива є першопрчиною покалічених доль мільйонів наших співвітчизників. Наркологи стверджують, що алкоголь є найагресивнішим з наркотиків, а пивний алкоголізм характеризується особливою жорстокістю. Цим і пояснюється завершення розпиття слабоалкогольних напоїв бійками, вбивствами, з'валтуваннями й грабежами.

Суттєві зміни законодавчих основ, що обмежують споживання алкогольної і тютюнової продукції зумовило виникнення проблем, що пов'язані з адміністративно-юрисдикційними повноваженнями відповідних державних органів. У системі заходів протидії пияцтву і алкоголізму серед неповнолітніх важлива роль належить упорядкуванню торгівлі спиртними напоями. Вивчення позитивного досвіду попередження пияцтва в ряді регіонів країни свідчить, що

правильна організація торгівлі алкогольними напоями є ефективним заходом профілактики ранньої алкоголізації неповнолітніх. І, навпроти, відсутність жорсткого порядку в торгівлі спиртними напоями сприяє збільшенню рівня захворювань серед юнаків, поширенню пияцтва, росту чинених на його ґрунті злочинів і інших правопорушень.

З метою підвищення ефективності протидії надмірного споживання алкогольних та тютюнових виробів населенням Верховна Рада України у законах від 21 січня 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв», та від 19 грудня 1995 року «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» встановила більш сувору адміністративну відповідальність працівників торговельних підприємств і підприємств громадського харчування за порушення правил торгівлі алкогольними напоями. За зазначені правопорушення адміністративні комісії при виконавчих органах міських рад, адміністративні комісії при виконавчих органах сільських, селищних рад та органи виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів мають право накладати штраф від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі коли протизаконні дій призвели до настання тяжких наслідків то можна вже говорити про притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Певні обмеження встановлюються Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Статтею 15³ конкретизуються обмеження щодо продажу пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових та тютюнових виробів. Так, Законом забороняється продаж пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових та тютюнових виробів: 1) особами, які не досягли 18 років; 2) особам, які не досягли 18 років; 3) у приміщеннях та на території навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, крім ресторанів, що знаходяться на території санаторіїв; 4) у приміщеннях спеціалізованих

торговельних організацій, що здійснюють торгівлю товарами дитячого асортименту або спортивними товарами, а також у відповідних відділах (секціях) універсальних торговельних організацій; 5) у закритих спортивних спорудах (крім пива у пластиковій тарі); 6) з торгових автоматів; 7) на полицях самообслуговування (крім тютюнових виробів у блоках та алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових, пива); 8) поштучно (для тютюнових виробів, крім сигар); 9) у споживчих упаковках, що містять менш як 20 сигарет; 10) з рук; 11) у невизначених для цього місцях торгівлі.

Дуже важливо, що законодавець встановлює кореспондуючі обмеження як для торгівлі (ст. 15³), так і споживання (ст. 15²) алкогольної і тютюнової продукції. Положенням «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями», затвердженим Постановою Кабінету міністрів України № 854 від 30 липня 1996 р., вимоги до роздрібної торгівлі горілкою і лікero-горічаними виробами, вином виноградним та плодово-ягідним, коньяком, шампанським, вином ігристим значно конкретизовано.

Гострою проблемою залишається протидія органів внутрішніх справ самогоноварінню. З огляду на значну небезпеку самогоноваріння і тенденцію до його зростання в багатьох регіонах країни органи внутрішніх справ активно вживають заходів для зменшення впливу цього негативного явища на населення, в особливості неповнолітніх. Законодавством встановлена адміністративна відповідальність за виготовлення міцних спиртних напоїв домашнього вироблення, на підставі ст. 176 КУпАП. Самогоноваріння виняткове небезпечно і тим, що воно активно сприяє поширенню пияцтва й алкоголізму, згубно впливає на здоров'я населення, в цілому та молодого покоління зокрема. Споживачі самогону часто піддають значному ризику не тільки своє здоров'я, а іноді і саме життя. У міцних спиртних напоях кустарного виробництва, як це встановлено численними науковими дослідженнями, утримується велика кількість сивушних олій, фурфуролу й іншого шкідливих для людського організму речовин. За останні роки зі зростанням роздрібних цін на лікero-

горілчані вироби, спостерігається стабільне зростання споживання самогону населенням. Адміністративне законодавство встановлює відповідальність за придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення (ст. 177 КУпАП). Збут міцних напоїв домашнього виготовлення третім особам становить підвищену небезпеку, оскільки за таких умов дії винного є не чим іншим, як спеціальним видом заняття забороненим видом господарської діяльності і тягне кримінальну відповідальність за ст. 203 КК України.

Враховуючи всю гостроту проблеми до Верховної Ради України подаються нові законопроекти, які в тій або іншій мірі спрямовані обмежити доступ неповнолітніх до алкогольної продукції. Так, можливо вказати про ініціювання наступних законопроектів: 1) «Щодо посилення боротьби із споживанням неповнолітніми алкогольних напоїв, пива та тютюнових виробів» від 03.04.2009 № 4320. Законопроектом пропонується заборонити рекламу пива та/або напоїв, що виготовляються на його основі на радіо та телебаченні з 6 до 23 години, в усіх друкованих засобах масової інформації, засобами внутрішньої реклами, за допомогою заходів рекламного характеру (крім спеціальних виставкових заходів алкогольних напоїв, напоїв, пива та/або напоїв, що виготовляються на його основі) тощо; 2) «Щодо заборони знаходження особи, яка не досягла 16-річного віку у закладі в якому здійснюється розпивання алкогольних напоїв у нічний час» від 21.02.2011 № 8138. Законопроект пропонує обмежити доступ дітей до місць де здійснюється розпивання спиртних напоїв.

На прикладі вказаних законопроектів та чинного правового механізму обмеження доступу неповнолітніх до лікєро-горілчаної продукції можна стверджувати, що в нашій країні встановлюється особливий законодавчий захист неповнолітніх громадян від можливих посягань на їх життя, фізичний, духовний та моральний розвиток. Запроваджуються умови для достойного та ефективного виховання підростаючого покоління, запобігання правопорушенням чинним під впливом алкоголю.

Одержано 14.03.2011

На примере иницированных законопроектов и действующего правового механизма ограничения доступа несовершеннолетних к ликероводочной продукции осуществляется анализ особой законодательной защиты подрастающего поколения от возможного вредного влияния аддитивных веществ на их жизнь, физическое, духовное и моральное развитие.

Analysis of special legislative protection of younger generation from the possible harmful effect of addictive substances in their life, physical, spiritual and moral development on the example initiated bills and the existing legal mechanism to restrict access by minors to alcoholic beverages.

УДК 343.91

Юрій Миколайович КАНІБЕР

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології ННІ ПМК ХНУВС*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

В тезах розглядається зміст окремих кримінологічних термінів, що використовуються у запобіганні злочинності.

Серед кримінологів з певною періодичністю виникають дискусії з приводу уточнення змісту визначень «попередження», «профілактика», «запобігання», «превенція» злочинної поведінки. Обговорення цих питань має об'єктивне обґрунтування і викликане низкою обставин. Перш за все, природним розвитком цих явищ, а також уявлення про них в результаті наукових досліджень та юридичної практики. Стимулює повернення до обговорення цих питань необхідність співпраці соціологів, психологів та кримінологів на підґрунті узгодженого розуміння змісту і визначень різних форм завчасної протидії проявам девіантної поведінки. Долучення до кримінологічних знань молодих науковців призводить до бажання багатьох авторів відійти від радянської термінології, винайти щось нове, оригінальне і притаманне переважно українській суспільній дійсності і українській кримінології. В часи реформ не завжди очевидним стає необхідність збереження наукового надбання фундаторів української кримінології, позитивного наукового та правоохоронного профілактичного досвіду,

© Канібер Ю. М., 2011

цінність традицій в кримінології. Нажаль, без уваги залишаються пропозиції відомих науковців домовитись відносно системи і змісту визначень і термінології, працювати в єдиному термінологічному вимірі.

В кримінології для визначення діяльності, що спрямована на завчасний вплив на фактори, які викликають злочинну поведінку, мають різну термінологічну визначеність, що обумовлено низкою обставин наукової природи цих визначень і термінів.

Існуючі поняття є похідними від тих, що розроблені в радянській період корифеями української кримінології (А. П. Закалюк, І. М. Даньшин, В. В. Голина та ін.), що і обумовило їх сучасний зміст. Попередження злочинності (злочинів) розуміється переважно як вид протидії злочинності, родове поняття по відношенню до профілактики (тобто системи заходів впливу на детермінанти злочинності) та інших видів завчасної протидії злочинам, наприклад, припинення злочинів, коли вже має місце прояв злочинної поведінки (суспільно небезпечне діяння). Певну особливість змісту мають терміни «запобігання злочинам» та «превенція злочинів», але здебільшого вони використовуються, як близькі або тотожні за змістом до поняття попередження злочинності. На наш погляд, для цього є багато підстав.

На зміст визначень та їх науково-практичне використання впливають різні обставини. Перш за все, це проблеми перекладу, походження україномовних варіантів цих визначень і термінів від російськомовних, більш науково розроблених і поширених у науковому оберті, де перевага надається термінам «попередження» та «профілактика» злочинів. В останнє десятиріччя набула сили тенденція до більшої вживаності у нормативних актах та наукових дослідженнях кримінологів замість терміну «попередження» терміну «запобігання» для визначення фактично одного й того ж явища, виду соціальної діяльності по протидії злочинності. Додатковий імпульс такій тенденції дав Кримінальний кодекс України 2001 року, який у ст. 1 визначив запобігання злочинам у якості завдання кримінального законодавства. Слід зазначити, що такої позиції притримуються кримінологи-правознавці, які підкреслюють свою наукову та організаційну єдність,

позиціонують себе як вихідців та представників певної школи кримінально-правового напрямку в сучасній українській криминології. Вони досить ревно відстоюють методологічний пріоритет кримінального права по відношенню до криминології і попередження злочинності взагалі і широкого розуміння поняття запобігання злочинності, як найбільш науково і законодавчо обґрунтованого, всіляко відстоюють ці позиції в публікаціях та нормо творчості. Представники соціологічного та психологічного наукових напрямків в криминології, судячи з публікацій, біль схильні до використання з цією метою терміни «попередження» та «профілактика», що більше узгоджується з логікою відповідних наукових досліджень.

Але і криминологам-юристам досить складно послідовно дотримуватись обраної термінології, задекларованої системи визначень і термінів. По-перше, завжди є науковці, які не згодні з більшістю і пропонують, інколи не безпідставно, своє бачення понять та визначень, в тому числі, пропонуючи вживати терміни «попередження», «профілактика», «запобігання», «превенція» злочинів як майже рівні за змістом. По-друге, до синонімічності цих термінів призводить природна потреба будь-якого наукового дослідження, уникати одноманітності текстового викладення матеріалу наукового дослідження, що в подальшому може впливати і на зміст правового акту. Нікому навіть з числа найбільш авторитетних і талановитих авторів в текстах, що мають значний обсяг, не вдається витримати «однострій» термінології, термінологічну чистоту. По-третє. Законодавець не дає підстав для однотипного тлумачення термінів і визначень видів превентивної діяльності. Це робиться виключно у зв'язку з метою і завданням конкретного закону, розуміється в контексті цього нормативного акту. Узагальнюючий закон про попередження (запобігання і т. п.) злочинів в Україні відсутній. Четверте. Судова та правоохоронна діяльність, в якій практично реалізуються положення законодавства про запобігання злочинам, не дотримується більш-менш чітких канонів щодо використання термінології, не сприймає запропонованих науковцями тонкощів розмежування понять «попередження», «профілактика», «запобігання», «превенція». Для практиків важливість має результат, хоч як

там називається цей вид попереджувальної діяльності або практичних заходів. Термінологія сприймається ними як така, що має тотожній або аналогічний зміст.

Однак окремо необхідно вказати на те, що використання певної термінології в окремих системах правоохоронних органів має історичну визначеність традиціями цих систем, підтримується науковими установами цих систем. У системі МВС традиційно використовується переважно термін «профілактика» або «попередження» злочинів. В системі прокуратури та СБУ переважно використовують як рівні терміни «попередження», «запобігання», хоча вживають і терміни «профілактика» та «превенція».

Таким чином, в теорії кримінології та законодавстві не існує єдиного загальноновизнаної науковцями та практиками системи визначень та термінів, що позначають певні види діяльності чи заходів завчасної протидії злочинності. Хоча такі системи в великій кількості запропоновані в наукових та навчальних джерелах. Вбачається тенденція до уніфікації змісту і використання цих визначень, об'єднуючий зміст яких полягає у завчасному до можливих злочинних проявів багатоаспектному впливі на криміногенні фактори вповноваженими суб'єктами притаманними засобами на певному рівні суспільних відносин (загальносуспільному, груповому або локальному, індивідуальному) з метою недопущення злочинів. Хоча можливо звернути увагу на окремі особливості використання термінів в залежності від дискурсу. Зокрема, термін «запобігання» має суто кримінально-правове значення в кримінології. Його логічно використовувати у сенсі «запобігання злочинам» або правопорушенням, але не інших видів девіантної поведінки. Термін «превенція» асоціюється або з більш загальнотеоретичним змістом, як широке родове поняття без певного зв'язку з конкретними видами девіантної поведінки, або суто у вузькому кримінально-правовому значенні, пов'язаному з метою кримінального покарання. Найбільш універсальним і прийнятним для використання в протидії девіантній поведінці, не дивлячись на всі існуючі тенденції в кримінології, залишається визначення «попередження» і «профілактика» злочинів.

Одержано 16.03.2011

В тезисах рассматривается содержание отдельных криминологических терминов, используемых в предупреждении преступности.

Article dedicate to meaning of criminological terminology in prevention of criminality.

УДК 343.85

Дмитро Анатолійович МОРКВІН

науковий співробітник НДА з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

Тези доповіді присвячені спеціально-криминологічному попередженню порушення недоторканості житла. Особлива увага звернута на попередження цього злочину органами внутрішніх справ, у тому числі дільничними інспекторами міліції.

Україна як демократична, правова держава прямує у міжнародну спільноту, тому в центрі уваги законодавства повинно знаходитись забезпечення основних прав та свобод людини. У межах кримінального законодавства, що знаходиться на варті найбільш важливих суспільних відносин, велика увага приділяється захисту прав людини на недоторканість приватного та сімейного життя, порушення недоторканності житла, порушення таємниці листування тощо.

У ст. 30 Конституції України закріплено, що кожному гарантується недоторканість житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. За порушення права на недоторканість житла передбачена кримінальна відповідальність за ст. 162 КК України [2]. Цей склад злочину передбачений п'ятим розділом Особливої частини КК – злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Саме захист конституційних прав людини є пріоритетом держави.

Кількість злочинів, що порушують недоторканність житла чи іншого володіння особи, з року в рік збільшується. Кількість засуджених за ст. 162 Кримінального кодексу

© Морквін Д. А., 2011

України становила: у 2003 році – 31 особа, у 2004 році – 91 особа, у 2005 році – 370 осіб, у 2006 році – 1069 осіб, у 2007 році – 1115 осіб, в 2008 році – 1345 осіб, у 2009 році – 1547 осіб. Основним напрямком у боротьбі зі злочинністю є попередження злочинів. Попередження скоєння злочинів сьогодні набуває нового змісту у зв'язку з орієнтацією суспільства на законність як основний принцип життєдіяльності. У наш час попередження злочинності посідає центральне місце в боротьбі з цим негативним явищем.

Проблеми попередження злочинності вивчали такі вчені, як Антонян Ю. М., Бандурка О. М., Гельфанд І. А., Голіна В. В., Зелінський А. Ф., Зудін В. Ф., Кудрявцев В. Н., Литвинов О. М., Михайленко П. П. та багато ін.

Попередження злочинності буквально означає застереження людей, суспільства, держави від злочинів [3, с. 118]. Попередження злочинності можна уявити як систему, що припиняє зв'язки формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві; зв'язки між цими процесами і формуванням особистості; зв'язки між особистістю і ситуацією скоєння злочину [4, с. 31]. Головне завдання й кінцева мета заходів попередження окремих злочинів полягає в тому, щоб створити в державі таку обстановку, такий міцний правопорядок, що гарантував би істотне зниження рівня злочинності й окремих злочинів до того мінімуму («порога злочинності»), котрий є допустимим для даного суспільства з урахуванням економічних, соціальних, психологічних та інших умов його існування в певний період розвитку [5, с. 16].

Виділяють три складові системи попередження злочинності:

- а) загальне попередження (загальносоціальний рівень);
- б) спеціальне попередження (спеціальний рівень);
- в) індивідуальну профілактику (індивідуальний рівень).

Хотілося б зупинитися на спеціальному попередженні порушення недоторканності житла. Спеціально-кримінологічне попередження злочинів можна уявити як спеціалізовану діяльність, спрямовану на усунення безпосередньо криміногенних факторів і забезпечення антикриміногенних умов як у сфері формування

особистості, мотивів її діяльності, так і в сфері обставин, що безпосередньо впливають на здійснення конкретних злочинів [6, с. 152–159].

У роботі з попередження порушення недоторканності житла дуже важливим є проведення профілактики серед населення. Особливо слід відзначити позитивну роль використання можливостей і засобів масової інформації. Друковане слово, теле- і радіопередача, як правило, викликають у читачів осуд негативних вчинків, сприяють зміцненню громадського порядку, припиненню й профілактиці правопорушень. Навіть сама можливість стати предметом суспільного осуду значною мірою позначається на поведженні людей, попереджає їхні протиправні вчинки [7, с. 70].

На нашу думку, співробітники органів внутрішніх справ повинні частіше виступати в пресі, по телебаченню й радіо з матеріалами на правові теми. У цих матеріалах необхідно аналізувати причини й умови здійснення злочинів, у тому числі й порушення недоторканності житла, розкривати антигромадську сутність особистості злочинця, пропагувати принцип особистої відповідальності правопорушника за вчинений злочин.

Серед найбільш ефективних заходів боротьби з порушенням недоторканності житла можна виділити наступні: залучення населення, громадськості до роботи з попередження правопорушень у житлових мікрорайонах, ініціативне надання послуг із захисту й охорони майна всіх форм власності на основі укладених договорів, проведення рейдів і спеціальних операцій з виявлення й припинення злочинної діяльності, затримки злочинців, комплексна обробка житлового сектору силами ОВС при взаємодії з громадськістю.

Велике значення в попередженні порушення недоторканності житла має діяльність дільничних інспекторів міліції, спрямована на перевірку надійності технічних засобів, пов'язаних із забезпеченням швидкого виклику міліції, і ефективність їхнього використання. Важливою умовою спеціального попередження злочинів є постійне спостереження за оперативною обстановкою на дільницях обслуговування.

Істотну допомогу у попередженні злочину може надати картографування: нанесення на карту-схему діляниць кримінологічної інформації з метою не тільки своєчасного виявлення місць найчастішого вчинення злочинів, але й місць проживання осіб, що перебувають на обліках діляничних інспекторів. Призначення такої карти полягає в тому, що вона, поступово накопичуючи інформацію, дозволить діляничному інспекторові одержати наочне уявлення не лише про стан вчинення злочинів, але й про конкретні об'єкти, що потребують більш пильного профілактичного впливу [8, с. 7].

Значення спеціально-кримінологічних заходів дуже велике. За вибірковими оцінками своєчасне застосування достатніх спеціальних кримінологічних заходів дозволяє попередити кожний другий злочин на стадії підготовки до нього [9, с. 180]. Саме на це повинні бути спрямовані зазначені вище заходи спеціально-кримінологічного попередження порушення недоторканності житла.

Список використаної літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.
3. Алексеев А. И. Криминология : курс лекций / А. И. Алексеев. – М. : Цит-М, 1998. – 336 с.
4. Теоретические основы предупреждения преступности / под. ред. В. К. Звирбуль. – М. : Юрид. лит., 1977. – 255 с.
5. Данышин И. Н. Введение в криминологическую науку / И. Н. Данышин. – Харьков : Право, 1998. – 144 с.
6. Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1976. – 224 с.
7. Кержер М. Ю. Профилактика правонарушений средствами массовой информации / М. Ю. Кержер. – Ташкент : Правда востока, 1975. – 82 с.
8. Савелий М. Ф. Сетка жилого сектора и ее применение участковым инспектором милиции / М. Ф. Савелий // Ин. бюллетень УВД Волгоградского облсполкома. – 1972. – № 11 (28).
9. Теоретические основы предупреждения преступности. – М. : Юрид. лит., 1977. – 256 с.

Одержано 14.03.2011

Тезисы доклада посвящены специально-криминологическому предупреждению нарушения неприкосновенности жилища. Особое внимание обращено на предупреждение этого преступления органами внутренних дел, в том числе участковыми инспекторами милиции.

The report addresses special-criminological prevention of inviolability of residence violation. Special attention is paid to the prevention of this crime by the internal affairs agencies, including district police inspectors.

УДК 307.03:[316.354:351.74](477)

Юлія Олександрівна СВЕЖЕНЦЕВА

*кандидат соціологічних наук, доцент,
начальник НДА з проблем кадрового, соціологічного
та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС*

**ЧИ МОЖЛИВО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНИХ
ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ?**

Аналізується потенціал системи морального виховання в органах внутрішніх справ у забезпеченні дисципліни та законності персоналу.

Стан дисципліни й законності в діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ є предметом стурбованості як суспільства, так і керівництва МВС України, адже спостерігаються негативні тенденції в забезпеченні законності та охорони прав і свобод громадян. З такою ж проблемою стикаються правоохоронні органи сусідньої Росії. Резонансні випадки, такі як стрілянина, вчинена горезвісним майором Євсюковим у супермаркеті, наочно демонструють суспільству моральний та психічний рівень працівників російських органів внутрішніх справ.

Природна і звична реакція керівництва відповідних міністерств на ситуацію, яка склалася з дотриманням дисципліни та законності – звинуватити в усьому недбалих керівників, які не здійснюють жорсткий повсякденний контроль за діяльністю підлеглих, пустили на самоплив проведення профілактичних заходів з працівниками, схильними до порушень законності, інших протиправних дій, культивують у колективах хибний підхід до розкриття злочинів та досягнення результативності в роботі будь-

© Свеженцева Ю. О., 2011

якими, навіть протизаконними, шляхами і методами. Тому керівникам слід посилити контроль за підлеглими, а також виховну і профілактичну роботу.

Наказом МВС України № 90 від 06.03.2010 встановлена персональна відповідальність керівників усіх рівнів за стан дисципліни і законності в підпорядкованих підрозділах; за фактами скоєння злочинів, корупційних дій, незаконного застосування табельної вогнепальної зброї, дорожньо-транспортних пригод з тяжкими наслідками винні працівники підлягають звільненню з органів внутрішніх справ, їх безпосередні керівники – з посад, а до їх прямих начальників уживаються найсуворіші заходи дисциплінарного впливу.

Проте навіть вимоги звільняти керівників підрозділів, чиї підлеглі скоїли злочини або неетичні вчинки, кардинально не змінюють ситуацію на краще ні в Росії, ні в Україні. Профілактичні та практичні заходи, спрямовані на попередження злочинних проявів та інших надзвичайних подій серед особового складу, як зазначено у наказі МВС України № 90 від 06.03.2010, залишаються малоефективними, а реагування щодо порушників – ліберальним. В органах і підрозділах «продовжують мати місце такі ганебні явища, як перевищення владних повноважень, зрада службових інтересів, паплюження прав і свобод громадян, скоєння посадових та інших злочинів». Такі факти негативно сприймаються суспільством, підривають імідж міліції та віру громадян у спроможність належним чином забезпечити виконання завдань з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

Аналіз української дисциплінарної практики показав, що серед кримінальних справ, які були порушені у 2010 році органами прокуратури відносно працівників органів внутрішніх справ, 31 % – за хабарництво, 27 % – перевищення влади, 22 % – службове підроблення, 18 % – зловживання владою, 3 % – службову недбалість, 3 % – незаконний обіг наркотичних засобів, 2 % – ДТП з тяжкими наслідками, 1 % – спричинення тілесних ушкоджень. Як можна побачити, переважна більшість із злочинів, скоєних колишніми правоохоронцями, є використанням службового становища для особистого збагачення.

Наші північні сусіди для вирішення проблеми дисципліни та законності пішли шляхом створення морально-психологічних підрозділів, які, фактично, повернулись до методів політвідділів з радянського минулого: випуск стінгазет, участь у гуртках художньої самодіяльності, культпоходи до театрів тощо. Обговорення цих заходів працівниками міліції на форумах в Інтернет викликає у них, за їх свідченням, сміх до сліз, або сміх крізь сльози, адже все це потрібно буде виконувати, хоча б формально, якщо керівник більш-менш розумна людина.

Зазначимо, що в минулому силу виховного впливу радянським політвідділам надавала партія, що стояла за ними, і її потужна ідеологія, і вони мали значний вплив навіть на самого керівника органа внутрішніх справ. Чи мають сучасні морально-психологічні підрозділи такий вплив, будучи підпорядкованими начальнику органа внутрішніх справ? Чи представляють вони потужну ідеологію? Здається, ні. І вплинути на стан дисципліни в міліції вони просто не здатні.

В основі нововведених у Росії заходів міститься припущення, що випуск стінгазет, участь у самодіяльності, відвідування театрів буде сприяти тому, що правоохоронець, вирішуючи, як вчинити – поступити законно, відповідно до своїх обов'язків правоохоронця, або використати службові повноваження для незаконного збагачення, – вдасться до морального осмислення дилеми вибору і відмовиться від власної користі. Це припущення дуже далеко від істини.

По-перше, як вже доказано соціальними вченими, далеко не у всіх людей при дорослішанні розвиваються навички морального осмислення. Наприклад, професор Гертруда Нуннер-Вінклер (інститут Макса Планка) впевнено доводить, що слід розрізняти розвиток соціокогнитивного розуміння у людини та розвиток моральної мотивації. Якщо перше розвивається зазвичай у дитячому віці, то друге розвивається далеко не у всіх та потребує довіри моральним устоям, принципам. Тільки за таких умов мораль стає важливою персональною турботою, своєрідним «життєвим проектом», серцевиною ідентифікації. Ці результати підкреслюють, по-перше, що не всі люди здатні

осмислювати дилему, порушити норму чи ні, з огляду моралі. Більшість людей до дотримання норм ставляться або раціонально (максимізуючи власну вигоду та зменшуючи втрати), або емоційно (щоб не бути покараним), або традиційно (не замислюючись, адже так прийнято). Професійний відбір правоохоронців має враховувати цей факт і суворо не допускати у лави міліції, особливо на офіцерські посади, тих, хто не здатен на моральне осмислення, адже таких людей морально виховати неможливо. По-друге, навіть якщо людина в принципі здатна до морального вибору, вона буде вчиняти морально тільки при повній довірі моральним устоям, принципам. Для цього моральні принципи мають шануватись та панувати у підрозділі, особливо серед керівництва.

Недофінансування міліції призводить до того, що працівники міліції вимушені постійно шукати «спонсорів» для забезпечення службової діяльності. Причому керівник органу або підрозділу типовим запитанням: «Ви що, не знаєте, як треба працювати?» сам стимулює підлеглих до здириництва. Низька заробітна плата, яку навіть не можна вважати коштами для існування молодого сім'ї правоохоронця, фактично переводять міліцію на негласне «кормлення» населенню. Нагадаємо, що так зване «кормлення» на Русі XIII–XIV ст. існувало як спосіб забезпечення посадових осіб (намісника князя, його челядь і тих, хто підтримував порядок) за рахунок місцевого населення. Воно було зобов'язане забезпечувати представників княжої влади увесь період їх служби, і кормлення чітко регламентувалося правилами. У 1555–56 рр. система кормлення була замінена особливим податком у казну А так як сьогодні платити міліції переважно готові ті, хто порушив закон, то міліція, фактично, переходить на «кормлення» злочинцям та правопорушникам, дозволяючи їм купувати собі «індульгенцію». Про яке панування моральних устоїв в міліцейських підрозділах може йти мова в цій ситуації? Про який виховний вплив керівників, якщо вони самі часом вимушені наказувати підлеглим будь-де знайти гроші?

Зазначимо, що правила «кормлення» на Русі були прозоро визначеними: як годувати, за що платити, на які свята радувати додатковими дарунками. Коли система

годування існує неформально і зачіпає не правослужняне населення, а злочинців та порушників порядку, вона перетворюється в «дикий беспредел», адже немає справедливої, чесної межі у тому, скільки брати по совісті, скільки залишати собі і на що витрачати, а також скільки пускати на забезпечення діяльності. Якщо враховувати напруженість, брутальність і ризикованість праці правоохоронців на тлі несправедливого ставлення до них держави (судячи по зарплаті) та суспільства (судячи по громадській думці), стає зрозумілим, що правоохоронцям треба або шукати для себе компенсації, або звільнитися. Про яке моральне стримування власних інтересів може йти мова? Про яке панування моральних устоїв у колективі?

Отже, сьогодні в органах внутрішніх справ як Росії, так і України склалася ситуація, при якій моральне виховання правоохоронців силами самої міліції неможливо. Неякісний профвідбір і небажання багатьох морально розвинутих людей йти працювати у міліцію призводить до того, що більшість працівників міліції не здатні взагалі до морального осмислення своїх дій. Ті, хто має виховувати, фактично не мають авторитету та потужного виховного впливу на правоохоронців. Сама ситуація, в якій опинились правоохоронці, виключає моральне стримування власних корисливих інтересів. А керівники, фактично, не мають морального права це вимагати від підлеглих.

Закрита система не може себе реформувати, оздоровити, вона може імітувати цей процес. Або спасати себе тільки на словах, як відомий барон Мюнхгаузен витягував себе за п'явку з болота. «Зцілення» органів внутрішніх справ можливе тільки поверненням до відкритості, до цілісного стану з громадянським суспільством, яке з кожним роком набирає силу виховного впливу на державні органи.

Одержано 18.03.2011

Анализируется потенциал системы морального воспитания в органах внутренних дел в обеспечении дисциплины и законности персонала.

Potential of the moral education in law enforcement bodies for upholding of discipline and legality are analyzed.

УДК 316.624:343.9:34.06

Олексій Олександрович СЕРДЮК

*кандидат соціологічних наук, доцент,
заступник начальника НДА з проблем кадрового, соціологічного
та психологічного забезпечення ОВС ННІ ПМСІТ ХНУВС*

**МІСЦЕ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕГАТИВНИХ
СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ В ОЦІНЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*В тезах розглянуто проблеми оцінки діяльності органів
внутрішніх справ. Визначено місце моніторингових досліджень
негативних соціальних явищ в Системі оцінки діяльності органів
внутрішніх справ*

Будь яка організована діяльність потребує дієвої науково-обґрунтованої системи оцінки її ефективності. Головні вимоги до такої оцінки – надійність і валідність. Саме ці вимоги обумовлюють повсюдне використання для оцінки діяльності правоохоронних органів «системи показників» кримінальної статистики. Спочатку в первинні форми обліку (бланки реєстрації) злочинів закладаються показники, за якими в подальшому відслідковується ефективність роботи правоохоронних органів. В результаті стає неможливим відокремити статистичні показники, що відображають рівень злочинності, від показників, що відображають ефективність роботи з розкриття цих злочинів. Така ситуація породжує ряд проблем, на які неодноразово вказували як науковці, так і працівники практичних підрозділів органів внутрішніх справ [1].

Дослідження проблем оцінки діяльності системи МВС України проводились і в радянський період в роботах Н. Г. Андрєєва, О. З. Клушина, В. Н. Кудрявцева, А. Г. Ларіна, Л. Ш. Берекашвілі та ін., і в період незалежності України в роботах А. М. Бандурки, К. І. Белякова, І. В. Бойко, С. О. Кузніченко, І. Кукушки, В. А. Пасечника, К. Е. Петрова, Д. О. Проханова, Б. В. Романюка, Е. С. Самойлової, М. Я. Швеца та ін. На думку вчених, ні в радянські часи, ні зараз в системі МВС України не було розроблено ні надійних критеріїв оцінки її діяльності, ні методики оцінки на підставі цих критеріїв, а закладені ще за радянських часів в Систему оцінки

діяльності ОВС не долати мігрують з однієї такої Системи в наступну. Причому остання із запропонованих Система оцінювання діяльності ОВС не є в цьому відношенні виключенням.

Головним недоліком усіх Систем оцінки діяльності ОВС, є порівняння показників роботи за певні періоди діяльності. Внаслідок застосування вказаного методу оцінки діяльності ОВС в Україні відбулась деформація правоохоронної системи, яка виражена у ряді негативних явищ, таких як «гонитва» за нарощуванням показників роботи», «робота на показники», приховування злочинів від обліку, штучне збільшення реєстрації злочинів меншої тяжкості замість злочинів більшої тяжкості. Використання при оцінці ефективності діяльності ОВС виключно порівняння з даними попереднього періоду є хибною практикою. Робота за поточний період у такому разі повинна бути більш результативною, ніж за попередній – а то покарають, але не дуже – а то в наступний період за показниками поточного не встигнеш. Така ситуація змушує працівників міліції наздоганяти постійно зростаючий «вал» показників звітності за рахунок викриття менш вагомих злочинів в ущерб вияву і розкриттю тяжких, «резонансних». Крім того, дисциплінарне реагування на зменшення чи підвищення показників кримінальної статистики впливає на професійну кар'єру працівників ОВС. Гарні показники – підвищення, погані – звільнення з посади. Так, зв'язок статистичної звітності і дисциплінарної практики переорієнтує систему МВС із виконання своїх функціональних обов'язків на так звану «роботу на показники».

Цю проблему можливо вирішити запровадивши практику загальнонаціонального кримінологічного моніторингу, метою якого було б визначення стану криміногенної обстановки та з'ясування причин змін, які в ній відбуваються. Такий моніторинг використовується для оцінювання діяльності поліції рядом Європейських країн. Він повинен відбуватись у вигляді високоякісних вибіркового соціологічних опитувань. Обсяг вибіркової сукупності (кількість опитаних осіб) у кожній області повинен бути не нижчим за 800 осіб і розраховуватись за квотним принципом відповідно до структури населення.

Розробку методики та інструментарію для цього моніторингу потрібно покласти на профільні наукові підрозділи МВС України; виконання опитування покласти на Департамент зв'язків з громадськістю; а обробку, аналіз та узагальнення отриманих даних покласти на профільні наукові підрозділи МВС України.

За умов використання подібного кримінологічного моніторингу, оцінка ефективності діяльності ОВС повинна проводитись у порівнянні з отриманими у ході його проведення даними. У такому разі коливання рівня окремих видів злочинності можливо порівнювати з показниками роботи ОВС за діючою Системою оцінки. Зниження окремих показників діяльності ОВС з розкриття злочинів, кількість яких за даними кримінологічного моніторингу знижується, у цьому разі не буде оцінюватись як негативний результат роботи, і не буде провокувати штучно збільшувати показники роботи. Така система оцінки діяльності ОВС за двома незалежними джерелами даних – офіційною статистикою (якої формується самими підрозділами, діяльність яких підлягає оцінці) та даними кримінологічного моніторингу про рівень та структуру злочинності – на нашу думку, здатна суттєво покращити практику оцінки діяльності ОВС та позбавити її ризиків, що були закладені в неї ще за радянських часів.

Практика застосування вибіркового соціологічного опитувань для кримінологічного аналізу злочинності, дозволяє вирішити ще одне завдання, яке стоїть перед органами внутрішніх справ – вивчення причин та умов учинення протиправних діянь. В Україні з радянських часів звітність МВС була єдиним джерелом дослідження рівня, динаміки та факторів злочинності та застосовувалась для кримінологічного аналізу та кримінологічного прогнозування злочинності. Але, внаслідок вказаної вище деформації, використання лише відомчих даних для кримінологічного аналізу злочинності ми вважаємо недостатнім. Неодноразово нами був зафіксований великий розбіг між даними офіційної звітності МВС та даними соціологічних досліджень. В першу чергу це стосується латентних негативних соціальних явищ, які провокують до маніпулювання статистикою з метою приховання

негативних показників і штучного підняття іміджу міліції. Яскраво ілюструє цю практику наступний приклад. В 2007 і 2008 роках нами була зроблена спроба моніторингу проявів корупції в діяльності ДАІ в Харківському регіоні [2]. За його результатами виявилось, що від 56 % до 73 % (в залежності від типу) всіх офіційних контактів громадян із співробітниками ДАІ супроводжується проявами корупції – одержанням хабара. Однак за офіційними даними, за вказаний період не виявлено жодного зареєстрованого факту одержання співробітником ДАІ хабара. Цей приклад негативний, але він наглядно ілюструє велику різницю між офіційними даними звітності ОВС та даними соціологічного моніторингу.

Крім того, нами вже понад 15 років успішно застосовується технологія соціологічного моніторингу такого негативного соціального явища як наркотизм [3]. Цей моніторинг дозволяє порівнювати дані відомчої статистики підрозділів БНОН, звітності наркологічних установ МОЗ та даних соціологічних опитувань. Така практика застосування технології порівняння даних різних установ показала себе дуже інформативною. В цілому практика використання моніторингових досліджень для аналізу різних форм злочинності показує, що їх дані суттєво доповнюють дані офіційної статистики і дозволяють робити науково обґрунтовані висновки щодо структури, факторів та динаміки цих явищ.

Ми впевнені, що для забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю потрібна потужна система наукового аналізу причин та умов учинення протиправних діянь, і така система повинна ґрунтуватись на загальнонаціональному кримінологічному моніторингу. Проводити такий загальнонаціональний кримінологічний моніторинг треба щорічно.

Список використаної літератури

1. Сердюк О. О. Моніторинг правоохоронної діяльності – перспективи відомчої соціології / О. О. Сердюк // Український соціум. – 2010. – № 2 (33). – С. 61–68.

2. Антикоруptionний моніторинг діяльності Державної автомобільної інспекції: методика та результати : монографія / за заг. ред. О. О. Сердюка. – Х. : ХІСД, 2008. – 128 с.
3. Сердюк О. О. Соціологічні дослідження наркотизму / О. О. Сердюк // Профілактика поширення наркозалежності серед молоді : навч.-метод. посіб. – К. : ГЕРБ, 2008. – С. 26–62.

Одержано 19.03.2011

В тезисах рассмотрены проблемы оценки деятельности органов внутренних дел. Обозначено место мониторинговых исследований негативных социальных явлений в Системе оценки деятельности органов внутренних дел.

In article the problems of enforcement agencies activity assessment are considered. The place of social-negative phenomena monitoring researches in the System of enforcement agencies activity assessment is marked.

УДК 159.947

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри прикладної та загальної психології

і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Здійснено аналіз професійно важливих якостей особистості керівника як суб'єкта управління в правоохоронних органах України. Показано, що крім якостей особистості, які необхідні керівникам у будь-якій сфері діяльності, у керівного складу правоохоронних органів повинні бути якості незаміними для даного виду діяльності.

Однією з основних і дискусійних проблем управлінської діяльності, яку вивчали багато фахівців різних галузей знань, була і залишається проблема визначення оптимальної структури особистісних якостей керівника. У зв'язку з цим в теорії і психології управління склався напрямок, який прийнято називати персоналістичним, або теорією якостей. Звертає на себе увагу, що більшість авторів, особистісно-професійні якості керівника класифікують залежно від виду діяльності і виділяють: морально-політичні якості: принциповість, патріотизм, нетерпимість до порушників

© Александров Ю. В., 2011

закону, справедливість, ввічливість, тактовність, чуйність, уважність, цілеспрямованість, скромність та ін.; адміністративні; комунікативні; професійні.

Ми вважаємо абсолютно обґрунтованими і значущими висновки ряду авторів щодо того, що кваліфіковане управління службовою діяльністю на рівні сучасних вимог, неможливо без безперервної самоосвіти керівників. Керівники і оперативний склад, що намагаються керувати без знання теорії покладаються на удачу, інтуїцію або на свій минулий досвід. Оволодівши системою знань, керівники мають можливість використовувати їх з метою обґрунтування безпомилкового рішення службових завдань у нестандартній, оперативній або екстремальній ситуації.

Слід звернути увагу на те, що управлінська діяльність керівників правоохоронних органів регламентована.

У зв'язку з цим поняття – поділ праці, влада і відповідальність мають певне смислове навантаження.

Поділ праці. Під цим поняттям мається на увазі – функціональні обов'язки співробітників службового колективу, згідно їх утворення та положення про професійну діяльність підрозділу, які визначають специфіку постановки службових завдань. При цьому організаційні зв'язки та вибір виконавців, будуються з урахуванням їх особливості особистості, психоемоційної стійкості, рівня підготовки і досвіду.

Влада і відповідальність. У цих взаємопов'язаних поняттях виражена сутність двох полюсів або протилежностей управлінської діяльності. Етика і авторитет керівника. Методи передачі розпоряджень. Раціональна достатність і абсолютизація використання методів примусу і переконання. Сміливе прийняття на себе всієї повноти відповідальності та захист колективу. Здатність прогнозувати можливі наслідки прийнятих і реалізованих рішень, їх відповідність закону, моралі і кінцевим цілям не тільки підрозділу і відомства, а й суспільства в цілому.

Дисципліна. У неї вкладено повагу тих, хто розпоряджається і підпорядковується до спільної згоди в колективі заради спільної цілі. Наказ до дії та роз'яснення. Присутність формального та неформального лідера в колективі. Наявність референтних груп, які «підживляють» мотивацію до покори або протидії.

Єдиноначальність. Це не тільки влада однієї особи, але перш за все порядок, при якому ті, ким керують не отримують взаємовиключних розпоряджень від різних керівників. Організованість і послідовність у роботі починаються з керівника. Правильно вибраний ритм управлінської діяльності. Циклічність і завершеність управлінських рішень.

Єдність керівництва. Визначальна дія в конкретній ситуації за одним планом і узгодженим задумом. Сумісність різних фрагментів плану. Рішення приватних завдань в інтересах досягнення єдиної мети.

Підпорядкування індивідуальних інтересів загальним. Досить складна проблема, якщо в колективі не склалися спільні ідеали, ціннісна орієнтація, захопленість професією, доброзичлива морально-психологічна обстановка. Вплив на якість роботи колегіально вироблених рішень та визначення персональної відповідальності виконавців.

Заохочення. Система стимулюючих матеріальних і моральних пріоритетів для добре працюючих співробітників.

Централізація. Вона дозволяє судити про ступінь концентрації чи розосередження владних повноважень в залежності від конкретно складеної обстановки. Прийняти рішення про делегування частини своїх прав підлеглому або перекладі безпосередньо на себе виконання конкретного завдання керівник зможе, якщо точно спрогнозує ймовірність отримання максимального результату.

Скалярний ланцюг – щаблі вертикалі підпорядкованості. Структура відомства і його підрозділів. Вплив величини ланцюга на ритм і оперативність управлінської діяльності, кінцевий результат професійної діяльності.

Однаковість і порядок. Формування чіткості в роботі різних співробітників і підрозділів. Ясно видимі і зрозумілі всім завдання і досягаємі результати. Системність в оцінках, прийнятті рішень, організації виконання, контролі.

Справедливість. Один з основоположних принципів, порушення якого тягне за собою руйнування системи підпорядкованості та управління. При цьому зовнішня відданість справі буде прикривати замаскований опір досягненню спільної мети. Лояльність керівника і підлеглих.

Доброта в покаранні, що виправляє, а не нищить особистість.

Узагальнюючи вище викладене, очевидним стає той факт, що в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених представлено безліч теоретичних підходів до вдосконалення управлінської діяльності в правоохоронних органах. Однак, є підстави вважати, що немає єдиного підходу до досліджуваного явища, а є приватні теорії, які певною мірою доповнюють одна одну. Як і раніше залишається актуальною проблема ролі особистісних якостей керівника в управлінській діяльності.

Одержано 12.03.2011

Осуществлен анализ профессионально важных качеств личности руководителя как субъекта управления в правоохранительных органах Украины. Показано, что кроме качеств личности, которые необходимы руководителям в любой сфере деятельности, у руководящего состава правоохранительных органов должны быть качества незаменимые для данного вида деятельности.

The analysis of professionally important qualities of a manager's personality as the subject of management in law enforcement bodies of Ukraine. Shown that besides the personal qualities that are necessary to managers in any industry, the management team of law enforcement bodies should be as indispensable for the activity.

УДК 316.62(477)-057.36

Галина В'ячеславівна АНДРЕЄВА

науковий співробітник НДА з проблем кадрового, соціологічного та психологічного забезпечення ОВС

ННІ ПМСІТ ХНУВС

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ДЕВІАНТНИХ ДІЙ ПРАВООХОРОНЦІВ ОЧИМА ГРОМАДСЬКОСТІ: АНАЛІЗ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ

На основі результатів соціологічного дослідження аналізуються особливості мотивації девіантної поведінки сучасного правоохоронця. Автор дійшла висновку, що практично всі мотиви девіантних дій правоохоронців, про які свідчать автори Інтернет-публікацій, носять інституційний характер; вони є проблемою, що породжена системою управління, формальними і неформальними нормами й правилами, що підтримуються в ОВС.

© Андреева Г. В., 2011

Уявлення різних соціальних груп про діяльність міліції є важливим соціальним фактом, який певним чином визначає стан правопорядку у суспільстві, ефективність діяльності міліції, характер взаємовідносин міліції з населенням. Неодноразово підтвердженням соціологічними дослідженнями є висновок про домінування в громадській думці негативних уявлень про міліцію, як про організацію в цілому, так і про її співробітників. Соціальну групу, яка, як епіцентр, поширює у суспільстві негативну інформацію про міліцію, складають люди, які були свідками або потерпілими від свавілля або бездіяльності правоохоронців. Така інформація, хоча й гіперболізовано, все ж дає уявлення про мотивацію дій правоохоронців, принаймні очима громадян. Мережа Інтернет надає громадськості можливість вільно висловити своє враження від контактів з правоохоронцями, а науковцям – дослідити соціальні уявлення про рушійні сили діяльності міліції – мотивацію її працівників.

Дослідженню мотиваційної сфери правоохоронця присвячено цілу низку наукових праць: В. Андросюк, М. Ардавов, Г. Бабушкін, В. Барко, В. Васильєв, Л. Казміренко, А. Караваєв, Д. Кобзін, В. Медведєв, А. Москаленко, А. Роша, А. Стародубцев, О. Шаповалов, Г. Юхновець та ін. [1]. Дослідницькі методики цих вчених орієнтовані на спостереження за поведінкою правоохоронців, їх опитування на предмет життєвих прагнень, бажань, спонукань до роботи. Наш науковий інтерес викликає думка населення як ще однієї сторони, зацікавленої в успішному виконанні працівниками міліції службових обов'язків. Необхідність і важливість використання громадської думки в менеджменті ОВС України обґрунтовують такі науковці, як Бандурка О. М., Московець В. І., Руценко І. П., Свеженцева Ю. О., Соболев В. О. [2–4]. Однак на сьогодні недостатньо використаний потенціал дослідження девіантної мотивації правоохоронців через аналіз громадської думки, особливо тих громадян, хто має досвід контактів з міліцією.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей інституційних факторів впливу на мотивацію девіантних дій правоохоронців через аналіз інформації мережі Інтернет, в першу чергу публікацій в електронних ЗМІ та коментарів до них.

Результати соціологічного дослідження щодо вивчення соціальних уявлень населення про міліцію, проведеного у 2010 році працівниками НДА КСПЗ ОВС ХНУВС, засвідчили про деконструкцію радянського канону вартового порядку, за якого правоохоронця характеризувала особиста незацікавленість і його соціальна подоба до більшості людей.

Найчастіше в Інтернет-публікаціях згадуються випадки застосування працівниками міліції у службовій діяльності тортур, катування, погроз застосування заходів фізичного впливу (31 % публікацій). За свої незаконні методи роботи, на думку респондентів, правоохоронці відчують свою безкарність (28 %) і вседозволеність (22 %). У кожній п'ятій публікації згадуються процесуальні порушення працівників міліції (22 %), їх продажність, корумпованість (20 %), факти вимагання (18 %). Інші характеристики правоохоронців рідше згадуються у публікаціях.

За думкою авторів висловлювань, причинами таких характеристик правоохоронців є: 1) відсутність або недовірність стимулів, що заохочують людей чесно працювати в міліції (низькі зарплати, тяжкі умови праці, недостатньо компенсовані професійні ризики, низький престиж професії); 2) відсутність заохочень та стимулів, які б компенсували працівникам ОВС невдоволення такими сторонами служби, як робота понад норму, у вихідні чи святкові дні, необхідність працювати вночі, труднощі у пошуку доказів по справі, незадовільна заробітна плата, низький рівень матеріально-технічного забезпечення тощо; 3) оскільки за родом своєї діяльності міліціонер щоденно стикається зі «зворотнім боком життя» – злочинністю, то у нього виробляється те, що в звичайному світі називається «черствістю» і проявляється у спілкуванні з громадянами; своєрідний захисний механізм, що дозволяє зберігати психічну рівновагу.

Не менш цікавою для нашого дослідження виявилась думка громадян щодо мотивуючих факторів поведінки правоохоронців, що мають інституціоналізований в системі ОВС характер (тобто ті спонукання до девіантних дій, які породжені та підтримуються самою системою ОВС).

Як для будь-якого ефективного трудового колективу, для підрозділів ОВС властивий настрій на підтримання цінностей чи задоволення інтересів колективу,

взаємовиручки, корпоративного духу тощо. Однак, згідно з проаналізованими публікаціями, деякі традиційні для ОВС практики «корпоративності» є дисфункціональними для правоохоронної діяльності. Наприклад, кримінальні схеми правоохоронців, іноді за участю співробітників прокуратури. Одним із проявів згуртованості в міліцейському середовищі респонденти називають своєрідний захист «честі мундиру». В радянські часи цим прикриттям керувала в основному ідейна складова, а в наш час – користь, пов'язана з кримінальним захистом честі мундиру, покриванням справжніх злочинців у погонах. До вищенаведеного слід додати і часто згадувану респондентами внутрішню корупцію в міліції, що пронизала всю систему ОВС і яку добровільно підтримують учасники корупційних схем. Як упевнені респонденти, «система ламає всіх під себе». В ОВС роками виробляється і відшліфовується традиційна схема зв'язків, відносин, узгоджуються методи роботи. Через установку «робити показники» правоохоронці змушені фальсифікувати докази, не реєструвати повідомлення про злочини чи правопорушення, застосовувати будь-які, в тому числі незаконні, методи роботи, щоб добитися зізнання або отримати докази по справі. Як зазначили автори висловлювань у Інтернет-форумах, для правоохоронців характерними є злагоджені стійкі схеми відбивання грошей. Щоб виконати негласну вказівку згори, правоохоронці зобов'язані збирати гроші у громадян і передавати частину їх нагору вищому керівництву.

Проведений аналіз відображення у громадській думці девіантної мотивації правоохоронців дозволяє зробити висновок про те, що практично всі ці мотиви носять інституційний характер і є проблемою, що породжена системою управління, формальними і неформальними нормами й правилами, що підтримуються в ОВС. Виключенням є задоволення деякими правоохоронцями садистських нахилів, прагнення влади, домінування, але й цей мотив частково зумовлений вадами професійного відбору та належного стимулювання праці.

Через відсутність або недовірливість мотивів, що заохочують до чесної служби, поведінка співробітників міліції, на думку громадян, визначається домінуванням примусу до

виконання покладених на них обов'язків. Ця ситуація провокує цілу низку несприятливих наслідків. У нашому випадку – це такі, як зниження ефективності діяльності ОВС в цілому і окремих підрозділів, текучість кадрів, деградація особистості сучасних захисників правопорядку.

Отже, нагальною потребою реформування ОВС є «переформатування» інституціолізованих в ОВС практик, що породжують девіантні дії правоохоронців, заміна систем неформальних і формальних правил, що їх визначають.

Список використаної літератури

1. Москаленко А. П. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція : наук.-практ. посіб. / Москаленко А. П., Кобзін Д. О., Стародубцев А. А. ; відп. ред. Соколов В. О. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 98 с.
2. Бандурка О. М. Партнерство міліції з населенням: теорія і практика : підручник / О. М. Бандурка, В. О. Соколов, В. І. Московець. – Х. : НУВС, 2004.
3. Доверие милиции и латентная преступность / [Свеженцева Ю. А., Соколов В. А., Рущенко И. П. и др.]. – Харьков : Финарт, 2002. – 308 с.
4. Партнерство та співробітництво міліції з населенням: стан, проблеми, рекомендації / за заг. ред. В. О. Соколова та Ю. О. Свеженцевої. – Х. : Поларт, 2005. – 240 с.

Одержано 10.03.2011

В статье автор по результатам социологического исследования анализирует особенности мотивации девиантного поведения современного правоохранителя. Автор пришла к выводу, что практически все мотивы девиантных действий правоохранителей, о которых свидетельствуют авторы Интернет-публикаций, носят институционный характер; они – проблема, порожденная системой управления, формальными и неформальными нормами и правилами, которые поддерживаются в ОВД.

The author analyzes peculiarities of modern police officer's deviant behavior motivation on the basis of sociological research results in the article. The author made a conclusion that almost all motives of police officers' deviant actions as authors of Internet publication say have an institutional character. They are the problem that is generated by the system of governance, formal and informal norms and rules supported by internal affairs agencies.

УДК 159.92:351.74.57

Микола Георгійович ЛОГАЧЕВ

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та прикладної психології

і педагогіки ННІ ПМК ХНУВС

СУЇЦИД ЯК ФОРМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті розглядається феномен суїциду, як форма девіантної поведінки працівників органів внутрішніх справ. Надано аналіз стрес-факторів, що впливають на аутоагресивну поведінку працівників правоохоронних органів зарубіжних країн.

Девіантна поведінка (від лат. Deviation – відхилення) – це свідоме здійснення людиною таких вчинків, що суперечать нормам соціальної поведінки в суспільстві. Одною із форм девіантної поведінки є суїцид (від лат. sui – себе + caedere – вбивати). Ряд авторів (Р. Фарбероу, Є. Гроллман) розглядають суїцид як саморуйнівну поведінку людини, або наслідок взаємодії ситуаційних та особистих факторів.

За офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) щорічно в наслідок суїциду гине понад 1,1 млн людей та 19 млн приходиться на невдалі спроби суїциду (парасуїцид). Тому самогубство є одною із гострих проблем сучасної цивілізації. Інтерес фахівців різних галузей (філософів, соціологів, лікарів, психологів, педагогів) до вирішення цієї проблеми та спроби дослідити різні аспекти суїциду (причини, мотиви, види) створили умови для виникнення та становлення суїцидології як самостійної науки.

Актуальність проблеми суїциду в сучасному українському суспільстві обумовлена тим, що за наша держава увійшла до групи країн з високим рівнем самогубства (25,8 самогубств на 100 тис. населення) [1].

Ряд досліджень (Б. В. Михайлов, А. І. Сердюк, 2000; С. І. Табачников, М. Ю. Ігнатов, 2002) показали, що економічні проблеми обумовили високій рівень психоемоційної напруги серед населення України, стали причиною масової невротизації та погіршення здоров'я популяції. [2; 3]. Згідно статистичним даним ВООЗ на

рівень суїцидальної активності населення впливають понад 800 факторів. Проведений нами аналіз статистичних даних свідчить про наявність низки факторів, які є загальними для населення та персоналу ОВС і безпосередньо впливають на їх суїцидальну поведінку. Більшість цих факторів безпосередньо пов'язано із соціально-економічною та політичною нестабільністю в країні.

Проблема суїциду є однією із актуальних для органів правопорядку більшості країн світу. Це пов'язане з тим, що втрати серед особового складу в наслідок самогубства перевищують кількість працівників, що загинули при виконанні службових обов'язків. Так, щорічно органи внутрішніх справ РФ втрачають в наслідок суїциду від 200 до 400 співробітників, ПАР понад 100, Франції до 50.

Професія правоохоронця (поліцейський, міліціонер) відноситься до категорії професій високого ступеню ризику. Так, «Керівництво по професіях» Міністерства праці США відносить професію поліцейського до категорії екстремальних видів трудової діяльності. Фахівці Поліцейської асоціації з попередження самогубств США (Police Suicide Prevention Association, PSPA) вважають, що працівники поліції більше схильні до суїциду в наслідок того, що їх професія відноситься до екстремального виду діяльності, пов'язаного із інтенсивним впливом патогенних стресорів та наявністю вогнепальної зброї.

Американський психолог J.D.Sewwell (1983) встановив 144 стрес-факторів у діяльності поліції [4]. Ряд авторів (Mohandie & Hatcher, 1999) вважають, що поліцейські підвергнути більшому ризику суїциду, ніж люди інших професій. На думку інших (Bonner & Rich, 1987; Reynolds, 1991; Shea, 1998) високий рівень суїциду серед поліцейських є результатом психологічної кризи.

Разом з загальними, можна окремо виділити низку суїцидогенних факторів, що є специфічними для персоналу органів правопорядку та безпосередньо пов'язані з їх професійною діяльністю. Ми вважаємо, що основними факторами є: ненормований робочий день, високі рівні гібелі та травматизму, активну протидію з боку асоціальних елементів та ін. Ці стресори негативно впливають на особовий склад та сприяють професійній деформації,

формуванню синдрому емоційного вигорання та психосоматичної патології.

На нашу думку, одним із головних стресорів, що патогенно впливають на суїцидальну активність працівників органів внутрішніх справ є оперативна обстановка та її домінанта – рівень злочинності. Проведений нами математичний аналіз статистичних даних показав, що між рівнем злочинності та суїцидом працівників органів правопорядку є певна кореляційна залежність. Наприклад, для України цей показник має досить високий рівень ($r=0,8258$), для Росії – середній ($r=0,4619$), а для Франції – низький ($r=0,1501$).

Слід зазначити, що рівень суїциду серед співробітників правоохоронних органів суттєво відрізняється не тільки по континентам, регіонам та країнам. Навіть серед регіонів країни є значні розбіги у рівні суїциду серед правоохоронців. Наприклад, згідно статистичних даних середній показник рівня суїциду у поліції ФРН складав 21,9. Однак, цей показник має суттєвий розбіг серед поліції Федеральних земель ФРН. Так, рівень суїциду нижче середньостатистичного був в МВС Баден-Вюртенберг (11,3) та Північний Рейн-Вестфалія (13,4). У поліції деяких Федеральних земель рівень суїциду був приблизно рівним середньому показнику (Макленбург – 18,1; Саксонія – 25,0). В МВС інших федеральних земель рейтинг суїциду був значно вище (Баварія – 33,7; Рейнланд-Пфальц – 42,5; Саар – 66,3) [4].

Згідно даних Департаменту кадрового забезпечення МВС РФ у 2009 р. рівень суїциду серед співробітників міліції склав 15,0. Разом з тим, є регіони де не зафіксовано жодного випадку самогубства серед особового складу ОВС, а в окремих регіонах цей показник перевищує середньостатистичний у декілька разів. Найбільший рівень суїциду був у МВС Туви (73,0), Калмикії (71,0), Бурятії (59,0), Чувашії (57,0), УВС по Єврейській автономній області (61,0) та Забайкальському краю (53,0). Слід відзначити, що ці російські регіони – найбільш проблемні з точки зору соціально-економічного розвитку. Аналогічна тенденція має місце у поліції США, Франції, Італії, ПАР, Бельгії та інших країнах.

У зв'язку з вище викладеним, можна зробити висновок про те, що особливу увагу треба придіяти проведенню комплексних заходів по наданню психологічної допомоги працівникам органів внутрішніх справ. З метою попередження та профілактики девіантної поведінки серед працівників органів внутрішніх справ України було б доцільним розробити національну концепцію попередження суїциду та комплексну програму, спрямовану на вирішення проблем соціального захисту персоналу правоохоронних органів. Зарубіжний досвід свідчить про високу ефективність таких заходів.

Список використаної літератури

1. Пилягіна Г. Я. Проблема саморуйнуючої поведінки серед населення України / Г. Я. Пилягіна, М. І. Винник // *Новости медицины и фармации.* – 2007. – № 215. – С. 10–11.
2. Михайлов Б. В. Социальная психиатрия, психотерапия и медицинская психология в Украине / Б. В. Михайлов, А. И. Сердюк // *Український медичний альманах.* – 2000. – Т. 3, № 2. – С. 103–106.
3. Табачников С. І. Психічне здоров'я населення України з точки зору фахівців соціальної психіатрії / С. І. Табачников, М. Ю. Ігнатов, М. В. Маркова // *Охорона здоров'я України.* – 2002. – № 1. – С. 14–16.
4. Sewwell J. D. The development of a critical life events scale for law enforcement / Sewwell J. D. ; J. Police Sci. Adm. 11.– 1983. – P. 109–116.
5. Schmidtke A. Suicide among German federal and state police officers : Psychol. Rep. 1999 / Schmidtke A., Fricke S., Lester D. – P. 157–166.

Одержано 11.03.2011

В статтє рассматривается феномен суицида, как форма девиантного поведения сотрудников органов внутренних дел. Дается анализ стресс-факторов, которые оказывают влияние на аутоагрессивное поведение сотрудников правоохранительных органов зарубежных стран.

The article discusses the issues related to the problem of suicide. It focuses on the social and psychological stressors that are associated with professional activities. Present the essence description of suicide's conduct from the different point of view of scientific sphere. The prospects of researches are outlined to the phenomenon of suicide in the context of its preventive measures.

УДК 342.95

Ольга Юріївна ЧАПАЛА

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник НДА з проблем кадрового, соціологічного та
психологічного забезпечення ОВС
ІНІ ПМСІГ ХНУВС*

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Тези доповіді присвячені вивченню питання контролю та нагляду за дотриманням дисципліни та законності в органах внутрішніх справ. Особлива увага приділяється механізму забезпечення цих процесів.

Забезпечення законності і дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ є одним з головних завдань МВС України, його місцевих органів, а також начальників та командирів всіх рівнів. Разом з тим діяльність органів внутрішніх справ настільки соціально важлива, що проблеми її законності не можуть не привертати увагу практично всіх ланок державної влади, а також політичної системи суспільства в цілому.

Законність та дисципліна – це такі властивості функціонування органів внутрішніх справ, які визначають ефективність їх діяльності, належне виконання покладених на них завдань та функцій. Тому варто підкреслити, що для органів внутрішніх справ важливо забезпечити і законність, і дисципліну, тим більше, що ці поняття дуже тісно взаємопов'язані, стан одного визначається станом забезпеченості іншого і навпаки.

Діяльність щодо забезпечення законності в органах внутрішніх справ здійснюється з метою встановлення і підтримання такого її режиму, за якого належним чином виконувалися б її вимоги та принципи, давалась належна правова оцінка порушенням останніх. Іншими словами, механізм забезпечення законності включає попередження можливих правопорушень, їх виявлення та усунення (припинення), ліквідацію негативних наслідків правопорушень (відновлення попереднього, правомірного стану), притягнення винних до відповідальності та

мінімізацію фактів вчинення правопорушень особами з нестійкою або антигромадською морально-правовою настановою (загальна і конкретна превенція) [1, с. 72].

Дотримання законності в діяльності органів внутрішніх справ забезпечується використанням різних організаційно-правових засобів (способів), які в адміністративно-правовій літературі прийнято об'єднувати під двома поняттям – контроль і нагляд. Однак варто зауважити, що в термінологічному, етимологічному плані ці два слова мало відрізняються одне від одного. Так, слово «контроль» означає перевірку, спостереження з метою перевірки. «Нагляд» – це також спостереження з метою перевірки. Практична діяльність органів, які здійснюють контрольну діяльність, дещо відрізняється від діяльності наглядових органів. Останні оцінюють рішення та дії піднаглядних об'єктів виключно з точки зору відповідності їх вимогам закону, не мають права їх скасовувати або змінювати, вмішуватись в оперативно-господарську діяльність об'єктів, застосовувати до них якісь санкції. Органи контролю такі права (або частину їх) мають, а також можуть ставити питання щодо доцільності та ефективності рішень і дій підконтрольних об'єктів.

В деяких випадках в літературі та законодавстві використовується термін «громадський контроль» (наприклад, в ст. 38 Закону «Про пожежну безпеку»), однак в наш час діяльність громадян щодо виявлення правопорушень навряд чи можна назвати контролем, оскільки громадськість не має права вжити заходів до усунення порушень та застосування до винних якихось санкцій. Тому варто підкреслити значення для забезпечення законності звернень громадян, в яких вони інформують державні органи про порушення закону та вимагають їх усунення.

Контроль за дотриманням законності в діяльності органів внутрішніх справ здійснюють органи всіх гілок державної влади: Верховна Рада України, Президент України, органи виконавчої та судової влади.

Здійснення парламентського контролю регламентується Конституцією України, яка передбачає створення відповідних структур – комітетів та тимчасових спеціальних

комісій, в тому числі слідчих для проведення розслідувань з питань, що становлять значний суспільний інтерес. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

Особливе значення для забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ має внутрішньовідомчий контроль, тобто контроль, який здійснюють самі органи щодо підпорядкованих їм підрозділів та служб. Відповідно до п. 3 Положення про МВС України, одним із основних його завдань є забезпечення законності в діяльності працівників і військовослужбовців системи.

В органах внутрішніх справ відомчий контроль виступає як складова частина організаційної роботи, невід'ємний елемент керівництва їх діяльністю. В процесі його здійснення перевіряється виконання правових актів, вивчаються ділові якості працівників, їх передовий досвід, удосконалюється структурна побудова органів, поліпшуються форми та методи їх діяльності, надається практична допомога в роботі, виявляються і усуваються недоліки. Постійний контроль дозволяє своєчасно виявляти і попереджувати порушення законів, усувати їх негативні наслідки [2, с. 66].

Начальники органів внутрішніх справ зобов'язані повсякденно, повсякчасно контролювати роботу підлеглих підрозділів та працівників, добиватися суворого дотримання особовим складом вимог законності, піклуватися про своєчасне доведення до виконавців наказів, інструкцій, вказівок, визначати обов'язки і права працівників щодо застосування законів та підзаконних актів про посилення охорони громадського порядку та про боротьбу зі злочинністю.

Функції контролю за додержанням законності в органах внутрішніх справ покладаються також на спеціально створені підрозділи – службу внутрішньої безпеки та інспекцію з особового складу.

Отже, основне призначення внутрішньовідомчого контролю полягає не лише в тому, щоб на основі вивчення стану справ виявити недоліки в роботі, але й знайти шляхи

їх усунення, а в разі необхідності – допомогти розробити та здійснити конкретні заходи щодо покращання ситуації, надати методичну допомогу у виробленні та прийнятті управлінських рішень.

Специфічним видом контролю за діяльністю органів внутрішніх справ є судовий контроль, під яким розуміється діяльність суду по перевірці правомірності актів і дій органів та посадових осіб у процесі судового розгляду кримінальних, цивільних та адміністративних справ.

Крім контролю до системи способів забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ належить прокурорський нагляд, який здійснюють всі ланки органів прокуратури.

Що стосується дисципліни в органах внутрішніх справ, то методи (способи) її забезпечення закріплено в Дисциплінарному статуті. В ньому зазначається, що дисципліна досягається: вихованням у осіб рядового і начальницького складу високих моральних і ділових якостей, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків; виробленням високого професіоналізму; додержанням законності і статутного порядку; повсякденною вимогливістю начальників до підлеглих, постійною турботою про них, виявленням поваги до їх особистої гідності, забезпеченням соціальної справедливості, вмилім поєднанням і правильним застосуванням засобів заохочення, переконання та примусу (ст. 3).

Зважаючи на викладене, до основних методів (способів) забезпечення дисципліни в органах внутрішніх справ, на думку дисертанта, слід віднести:

а) створення належних умов для виконання службових обов'язків;

б) виховання у осіб рядового і начальницького складу високих моральних та ділових якостей, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків;

в) повсякденну вимогливість начальників до підлеглих, постійну турботу про них, виявлення поваги до їх гідності, забезпечення соціальної справедливості;

г) застосування засобів переконання та заохочення (стимулювання);

д) застосування до порушників службової дисципліни заходів державного примусу.

Одним з визначальних засобів забезпечення дисципліни в органах внутрішніх справ є створення необхідних, належних умов для виконання працівниками своїх службових обов'язків. Хоча стан дисципліни в цілому визначається дисциплінованістю кожного окремого працівника, але було б неправильно уявляти собі, що все залежить лише від самого працівника, його волі, бажання, старанності, необхідні ще й відповідні умови, сприятлива обстановка для продуктивної праці, до яких можна віднести, в першу чергу, належне правове, матеріально-технічне, фінансове, організаційне, соціально-культурне забезпечення органів внутрішніх справ, удосконалення системи забезпечення безпеки життєдіяльності працівників.

Список використаної літератури

1. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : конспект лекцій / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : НЮАУ ім. Я. Мудрого, 1996. – 160 с.
2. Коваль Л. Адміністративне право України : курс лекцій / Л. Коваль. – К. : Основи, 1994. – 154 с.

Одержано 14.03.2011

Тезиси доклада посвященны изучению вопроса контроля и надзора за соблюдением дисциплины и законности в органах внутренних дел. Особенное внимание уделяется механизму обеспечения этих процессов.

The theses of lecture are devoted the study of question of control and supervision after the observance of discipline and legality in the organs of internal affairs. The special attention is spared the mechanism of providing of these processes.

УДК 155.9

Володимир Миколайович ДІДЕНКО

центр практичної психології

управління кадрового забезпечення Головного управління МВС України в Харківській області

ДЕВІАНТНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті розглядаються найбільш поширені види девіантних проявів серед працівників ОВС. Відображено порівняльну характеристику існуючих відхилень у поведінці.

© Діденко В. М., 2011

На сучасному етапі розвитку суспільства досить часто окремі індивіди або групи людей здійснюють вчинки, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому чи іншому вигляді. Основними видами такого поводження вважається делінквентність, адиктивна поведінка, суїцидальні прояви. Вказані поведінкові моделі в психології та соціології позначаються терміном девіантна поведінка. Не зважаючи ні на що, девіантна поведінка проявляється в різних формах, які між собою пов'язані. Пияцтво, зловживання наркотиками, агресивна та протиправна поведінка створюють єдиний блок. Залучення людини до одного виду девіантної поведінки підвищує вірогідність її втягнення і в інші [1, с. 383].

Метою даної статті є визначення основних форм девіантної поведінки серед працівників правоохоронних органів.

Девіантна поведінка (від лат. *Deviatio* – відхилення) – система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим або моральним нормам, що проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, порушенні процесу, самоактуалізації або відхилення від морального та естетичного контролю над власною поведінкою.

Девіантна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, набула в останні роки масовий характер і досить часто зустрічається не тільки серед цивільних громадян, але й серед працівників правоохоронних органів. Найбільш поширеними формами відхилень у співробітників міліції в останні роки є:

- протиправна поведінка ;
- зловживання речовинами, що викликають стан зміни психічної діяльності (алкоголізація, наркотизація);
- спроби самогубства;
- завершений суїцид;
- агресивна поведінка;
- поодинокі випадки релігійної та ігрової залежності.

Порівняльний аналіз проявів девіантної поведінки серед працівників структурних підрозділів візуально можна розглянути за допомогою діаграми (див. рис. 1).

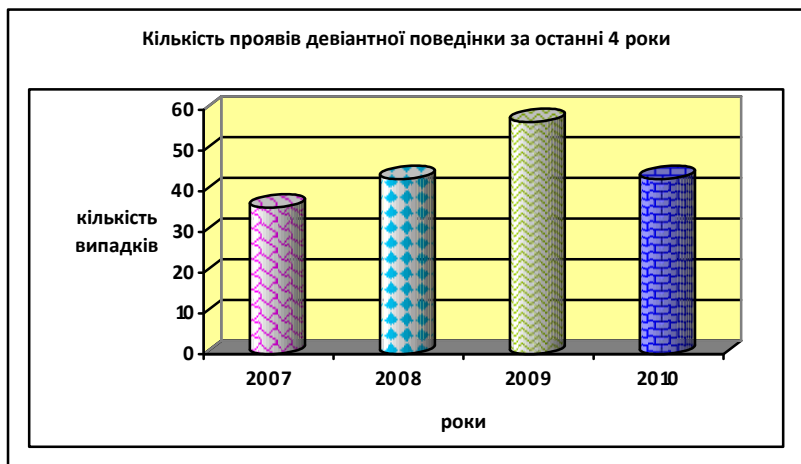

Рис 1. Порівняльний аналіз проявів девіантної поведінки серед працівників структурних підрозділів

Додаток до діаграми.

2007 рік – відхилення, що виражається в агресивній поведінці – 2, адиктивна поведінка – 3, самогубство – 1, протиправна поведінка – 30.

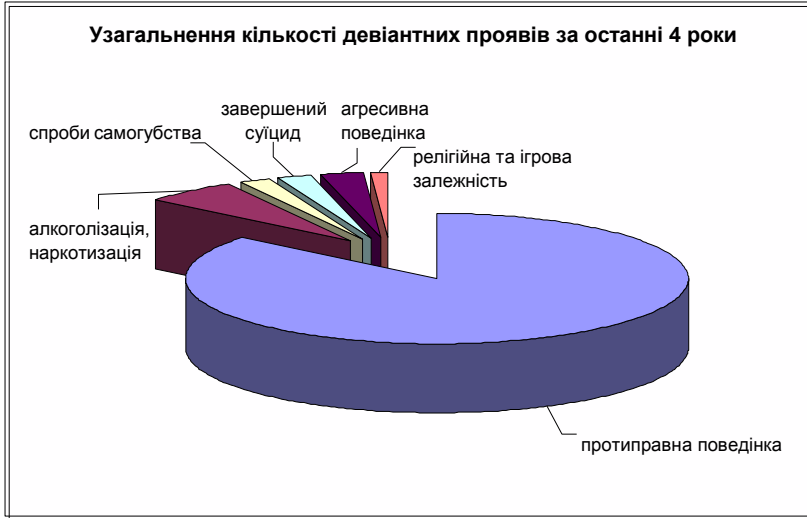
2008 рік – адиктивна поведінка – 3, самогубство – 2, протиправна поведінка – 38.

2009 рік – відхилення, що виражається в агресивній поведінці – 2, спроба самогубства – 3, протиправна поведінка – 52.

Серед основних чинників, що зумовлюють появи відхилень у поведінці можна виокремити безпосередній вплив мікросередовища: родини, знайомих, однолітків, колег по роботі, взаємозв'язків, в які включена людина, а також систему виховання і навчання, розвиток особистісної комунікації.

Причин виникнення соціальних відхилень дуже багато і вони дуже різні. Звичайно, всі вони в процесі розвитку суспільства видозмінюються, але основним джерелом відхилень в правоохоронній системі є соціальна нерівність.

2010 рік – відхилення, що виражається в агресивній поведінці – 2, адиктивна поведінка – 7, самогубство – 1, протиправна поведінка – 32.

Головним у процесі девіантної соціалізації є не сам по собі рівень задоволення матеріальних і духовних потреб, а розрив у можливостях їх задоволення для різних соціальних груп. Тому соціальні відхилення як на індивідуальному, так і на груповому рівні не є випадковістю. Ці процеси набули певного поширення в суспільстві. Проте сама особистість виступає не тільки об'єктом впливу найближчого оточення, але й постійно діючим суб'єктом.

Список використаної літератури

1. Психология подростка : учебник / под ред. А. А. Реана. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. – 480 с.
2. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин (сост.). – Минск : Харвест, 1997. – 800 с.
3. Хьелл Д. Теории личности / Д. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер. – 1997. – 608 с.
4. Статистичні зведення ГУМВС України в Харківській області.

Одержано 15.03.2011

В статье рассматриваются наиболее распространенные виды девиантных проявлений среди работников ОВД. Отображено сравнительную характеристику существующих отклонений в поведении.

In the article the most widespread types of deviantnikh displays are examined among the workers of militia. It is represented comparative kharaktristiku of existent rejections in a conduct.

ЗМІСТ

Програма конференції.....	3
Вступне слово.....	11

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ

Кононов І. Ф. Модерн як загальне тло девіантної поведінки.....	15
Болотова В. О., Ляшенко Н. О. Інноваційні зміни в постіндустріальному суспільстві.....	20
Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Девіантна інсталяція як механізм конструювання соціально-просторових відхилень	23
Балинська О. М. Теорії розпізнання девіантної поведінки	28
Кохан В. В. Наука, девіантність і мораль	33
Поклад В. И. Межэтническая толерантность жителей города Луганска..	37
Бутиліна О. В. Реклама як чинник негативної соціалізації молоді.....	42
Корнієнко В. В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп сфери банківської діяльності	46
Греса Н. В. Проблема здатності до свідомо-вольової поведінки неповнолітніх як ознака осудності особи	51
Шевченко Л. О. Деякі проблеми мотивації злочинної поведінки жінок.....	55
Макаренко О. О. Віктимологічна характеристика жінки-жертви	59
Грабарь В. О. Чинники девіантної поведінки підлітків	64
Голубов А. Є. Вплив виду та характеру девіантної поведінки (злочинів) на визначення структури та змісту системи кримінальної юстиції України.....	67

ДРУГЕ ЗАСІДАННЯ

Бойчук Ю. Д. Медико-соціальні та внутрисемейні аспекти формування аддиктивного поведінки підлітків.....	72
Солохіна Л. О. Жіночий наркотизм як вид девіантної поведінки.....	78
Кілюшик Я. А. Особливості розповсюдження наркоманії серед жінок.....	81
Карєбіна О. В. Курильні суміші – нова наркотична отрута.....	86
Шиліна А. А. Особливості готовності до саморозвитку студентів з різною схильністю до інтернет-залежності	90
Плугатир М. В. Девіантна поведінка учасників віртуальних соціальних мереж.....	93
Григоренко Д. А. Корупція як форма девіантної поведінки (морально- психологічний аспект).....	97
Шевченко Л. О. Злочинність у паливно-енергетичному комплексі України як вид девіантної поведінки.....	101
Хобта С. В. Контрабанда на східній ділянці українсько-російського кордону	103
Бацилєва О. В., Пузь І. В. Проблема девіації репродуктивної поведінки сучасної молоді.....	107
Шевченко О. В. Інфантицид як вид девіантної поведінки	111
Пронська С. М., Саппа Г.-М. М. Юне материнство: межі девіантності.....	115
Кобикова Ю. В. До проблеми вивчення проституції неповнолітніх	119
Мороз А. В. Сутність феномену гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою	122

Димитревич О. В. Маргінальність професії як фактор девіантності: на прикладі українських моряків.....	126
Одинцова О. В. Доступність справ про адміністративні правопорушення як джерела кримінологічної інформації про суспільні явища, що детермінують злочинність	130
Горбачова О. В. Соціально-історичний контекст утвердження ксенофобських уявлень	134
Дедуріна К. Г., Разя А. П. Девіантна поведінка серед неповнолітніх та її основні причини	138
Решетняк С. Б., Решетняк О. В. Використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі ВНЗ: чи стане це нормою?	143

ТРЕТЄ ЗАСІДАННЯ

Рущенко І. П. «Організаційні» девіації і кадрова безпека	147
Дубровский І. М. Феномен лояльності і безпека організацій.....	152
Паньков Д. М. Управління девіацією як чинник безпечної організаційної поведінки	156
Святокум О. І. «Складний» персонал соціальної організації: до побудови діагностичної методики	159
Московець В. І. Профілактика наркотичної залежності серед учнівської молоді Харкова.....	164
Кузьмінов В. Н. Деякі питання контролю обігу лікарських препаратів, що є об'єктом зловживання хворими на наркоманію	168
Гузьман О. А., Белих О. Є. Профілактика стигматизації як фактор попередження девіантної поведінки підлітків	172

Землянська О. В. Роль правових норм у формуванні правослужняної поведінки особистості	177
Стеблинська О. С. До питання запобігання девіантної поведінки неповнолітніх	181
Грищенко М. В. Правовий механізм обмеження продажу неповнолітнім спиртних напоїв	186
Канібер Ю. М. До питання про використання кримінологічної термінології у запобіганні злочинності	191
Морквін Д. А. Окремі питання спеціально-кримінологічного попередження порушення недоторканості житла	195
Свеженцева Ю. О. Чи можливо виховання в сучасних органах внутрішніх справ?	199
Сердюк О. О. Місце моніторингових досліджень негативних соціальних явищ в оцінці діяльності органів внутрішніх справ	204
Александров Ю. В. Особистісно-професійні якості керівника в правоохоронних органах	208
Андрєєва Г. В. Мотиваційні чинники девіантних дій правоохоронців очима громадськості: аналіз електронних ЗМІ	211
Логачев М. Г. Суїцид як форма девіантної поведінки працівників правоохоронних органів	216
Чапала О. Ю. До питання забезпечення контролю та нагляду за дотриманням дисципліни та законності в діяльності органів внутрішніх справ України	220
Діденко В. М. Девіантна соціалізація серед працівників правоохоронних органів	224

Наукове видання

Девіантна поведінка:
соціологічний, психологічний
та юридичний аспекти

*Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 6 квітня 2011 р.)*

Українською та російською мовами

Відповідальний за випуск – *І. П. Рущенко*
Комп'ютерне верстання – *О. Ф. Півень, П. О. Білоус*

Формат 60x84/16. ум.-друк. арк. 13,53. Обл.-вид. арк. 11,18.
Тираж 80 пр. Зам. № 2011-9.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.